

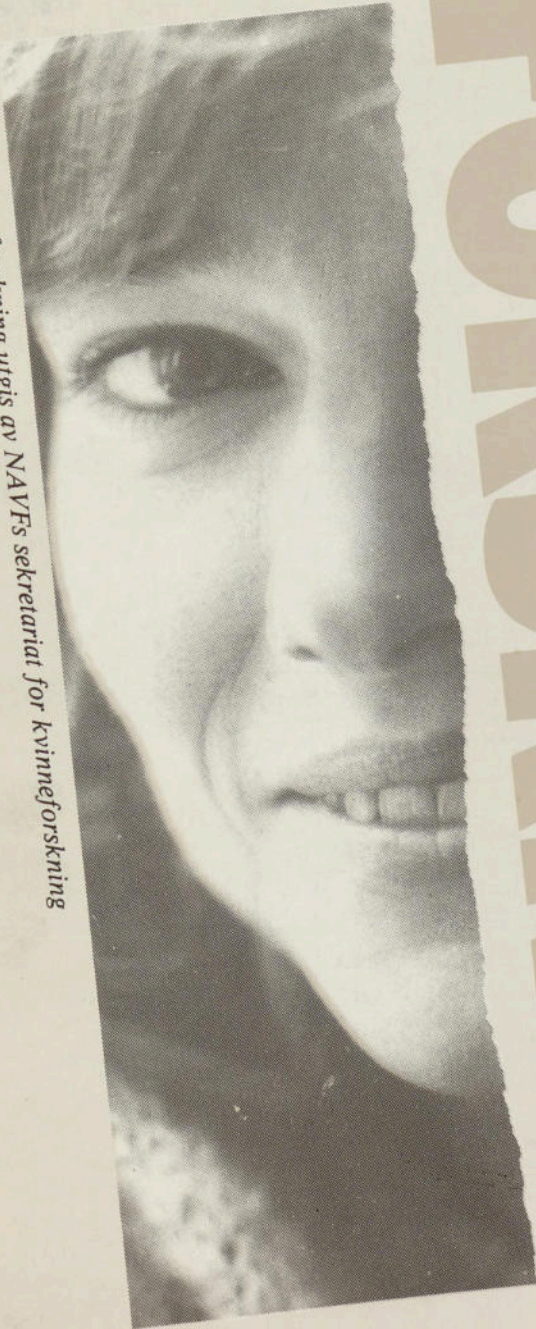
18 AUG. 1986

UNIVERSITETET I OSLO
AMERIKANSK INSTITUTT

Nytt om

Kvinne- FORSKNING

3/86
Kjønssosialisering:
Hvordan produseres vi
til mann og kvinne.

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVFs sekretariat for kvinneforskning

NYTT OM KVINNEFORSKNING

fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråds

Sekretariat for kvinneforskning

Årgang 10, 1986

Redaksjonen:

Sekretariatet for kvinneforskning

Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz

Omslag: Harald Gulli

Opplegg for layout: Josef Leupi

Sats: Jet-Z

Trykk: GCS Oslo

ISSN: 033-0265

Utkommer med 4–6 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr 15,–

Abonnement: kr 70,–

Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:

NYTT OM KVINNEFORSKNING

Munthes gt. 29, 0260 Oslo 2

Tlf. (02) 55 58 00

Sekretariatets styre:

Professor Ase Hiorth Lervik, leder
(repr. for humaniora)

Professor Julie Skjæraasen
(repr. for medisin)

Førstekonsulent Marit Benterud
(repr. for FAD)

Professor Asbjørn Aakvaag
(repr. for NAVFs styre)

Forsker Kari Skrede
(repr. for samfunnsvitenskap)

Førsteamanuensis Berit Riddervold Heimdal
(repr. for naturvitenskap)

Varamedlemmer:

Professor Jorunn Hareide

Professor Trond Eskeland

Professor Gerhard Stoltz

Førsteamanuensis Siri Gerrard

Førsteamanuensis Odd Erik Johansen

I sekretariatet:

Daglig leder Aina Schiøtz

Konsulent Gro Hanne Aas

Administrasjonssekretær Randi Borgen

Førstekontorfullmektig Esther Sonja Bergene

Forskningsledere

Björg Aase Sørensen/Tamar Bermann

Kjære leser

Forholdet mellom kjønnene kan forstås som en nevrotisk symbiose! Den amerikanske psykologen Dorothy Dinnerstein kommer med denne påstanden i boka *The Mermaid and the Minotaur*, som anmeldes i dette nummeret av *Nytt om kvinneforskning*. Dinnerstein viser hvordan og hvorfor arbeidsdelingen mellom kjønnene — slik den i dag er organisert — truer menneskehetens framtid.

Både av Dinnerstein og mange andre oppfattes en endring av denne arbeidsdelingen som en nødvendighet, og noe som haster. Desto viktigere blir det da for oss å skaffe oss kunnskaper om hvordan vi produseres som sosialt og kulturelt kjønn. Vi håper artiklene og bokanmeldelsene i dette nummeret gir gode inntak til dette vanskelige, men altså svært viktige, området.

Men først litt om oss selv: Sekretariatet for kvinneforskning vil bestå til ut 1990, men f.o.m. 1987 har NAVFs styre vedtatt av navnet skal endres til «NAVFs sekretariat for kvinneforskning og kvinner i forskning». Målet for aktiviteten er: — å øke rekrutteringen av kvinner til forskning, med vekt på områder med lav kvinneandel som medisin, naturvitenskap og teknologi, og — å fremme, koordinere og formidle kvinneforskning.

Vi ønsker våre nye forskningsledere, Bjørg Aase Sørensen og Tamar Bermann, velkommen. Begge er forskere ved Arbeidsforskningsinstituttene, men skal for ett år framover dele engasjementet som forskningsleder i Sekretariatet. Dette året skal forskningslederne ha særlig ansvar for å ivareta kvinneperspektiv og kvinners interesser i de nye hovedinnsatsområdene i norsk forskning. Det er bl.a. planer om en «kvinneforskningsmelding».

Vi skriver «Kjære leser» i kjølvanet av «The 2nd International Feminist Book Fair», og håper at mange av våre lesere har

hatt anledning til å besøke messa og delta på arrangementene. Vi her i Sekretariatet synes vi har fått nye perspektiver og inspirasjon for det videre arbeidet. Ikke minst gjelder dette forholdet mellom vitenskaps-, omsorgs- og sosialiseringsteori — områdene som har vært tema for de tre første numrene av *Nytt om kvinneforskning* i 1986.

Så til temaartiklene: Harriet Bjerrum Nielsen viser, med eksempel fra ungdomsforskning, hvordan kjønns sosialisering handler om identitetsdannelse, ikke bare tilpassning til gitte normer. Hun plasserer sin egen forskning om subjektivitet og kjønn i forhold til rolle- og rasjonalitetsteorier. Liv Emma Thorsen drøfter hvordan møtet mellom arbeidsmentalitetens kvinnelighet og borgerlige kvinneforventninger skaper konflikter for kvinner som må takle denne motsetningen. Hun fokuserer på sosiale og historiske forskjeller i kvinnesosialisering. Ragnhild Andresen presenterer en del problemformuleringer og teorier som utgangspunkt for å forstå samhandlingsmønstre mellom barn og voksne i barnehager. Våre tradisjonelle forestillinger om favorisering av guttene på bekostning av jentene utfordres sterkt.

Vi har også artikler utenom tema: Marianne Gullestad tar opp hvordan hjemmet for mange er blitt sete for livets sammenheng, og analyserer ut fra dette perspektivet «det nye hjemmestrevet». Rapporten fra en studiereise til London for se på reformer i mottak og behandling av voldtatte, bringer vi som artikkel.

Vi får mange positive reaksjoner på bladet, og det er vi glade for. Men — det kan bli bedre, og vi er takknemlige for tips og stoff. Som en oppfølging av våre siste temanumre etterlyser vi bl.a. artikler som eksplisitt reflekterer over forholdet mellom sosialisering og kunnskaps- (vitenskaps-) produksjon.

Innhold

<i>Harriet Bjerrum Nielsen:</i> Hvor sitter kønnet?	s. 3
<i>Liv Emma Thorsen:</i> Jentesosialisering på 1900-tallet.	s. 10
<i>Ragnhild Andresen:</i> Kjønssosialisering i dag — og i morgen?	s. 17
<i>Marianne Gullestad:</i> Det nye hjemmestrevet	s. 24
<i>Anne Marie Aslaksrud Gran, Lisbeth Bang, Ragnhild Eik Løvland, Åse Berge og Janne Krogstad:</i> Reformer i mottak og behandling av voldtatte i London. Erfaringer fra en studietur	s. 28
BOKOMTALER	
The Mermaid and the Minotaur. Sexual Arrangements and Human Malaise	s. 35
Educating for Peace. A Feminist Perspective	s. 38
I Broderskabets Aand. Den socialdemokratiske arbejderbevægelsens idéhistorie 1871–1977	s. 44
LITTERATURKOMMENTARER	s. 49
MØTER, SEMINARER, KONFERANSER	
«Kvinnan på den nordiska arbetsmarknaden — på jakt efter möjligheter» — rapport fra arbeidskonferanse i Stockholm	s. 55
Seminar om kvinneperspektivet i forskning og undervisning ved distriktshøgskolene	s. 57
Kontaktmøte om sentre for kvinneforskning og kvinnestudier ved universitetene	s. 58
MØTER SOM KOMMER	s. 63
LITT AV HVERT	s. 69
STIPEND	s. 75
PUBLIKASJONER	s. 78
PUBLIKASJONER FRA SEKRETARIATET	s. 80

Hvor sidder kønnet?

Kønnets ulighed reproduceres ikke kun gennem ydre tvang, men også gennem at kvinder og mænd socialiseres til at have lyst til det de skal. Amanuensis Harriet Bjerrum Nielsen viser i denne artikkel hvordan køns-socialisering ikke kun handler om tilpasning, men også om identitetsdannelse. Dette er det vigtigt at være opmærksom på når kønsrollerne skal forandres.

Spørgsmålet om *hvordan* uligheden mellem kønnene reproduceres, har i stigende grad optaget kvindeforskningen. I norsk kvindeforskning har man først og fremmest rettet blikket ud mod mænds og kvinders samfundsmæssige betingelser når spørgsmålet skulle besvares. Gennem en lang række analyser er det blevet påvist hvordan kvinder møder mange flere stængsler og forhindringer for at forme deres liv som de selv vil. Den store bogserie «Kvinders levkår og livsløb» (Universitetsforlaget) og udviklingen af feministisk teori generelt, er gode eksempler på denne sociologiske udforskning af ulighedernes årsager. Derimod har man i mindre grad været opmærksom på at ulighedens reproduktion også sker på det psykologiske plan. Altså at kvinders livsløb ikke alene skyldes ydre stængsler og forhindringer, men også skyldes at de gennem deres socialisering har tilegnet sig en identitet som kvinder som medvirker til opretholdelsen af ulighed. Kvinder har lært at have *lyst* til det de *skal*. Det er denne synsvinkel som optager køns-socialiseringsforskningen. Ikke som et al-

ternativt svar til det sociologiske, men som en komplementering.

Hvem skal passe børnene mens de er små?

Eva er en rolig, sikker pige på næsten 16 år, som kommer fra et stabilt og trygt arbejderhjem på Oslos østkant. Hun er aktiv og selvstændig både på skolen og i ungdomsklubben og er vellidt både blandt piger og drenge og af de voksne. I et interview med hende (1983) har hun netop fortalt at hun satser på både uddannelse og et yrkesaktivt liv og at hun forudsætter en ligelig arbejdsfordelig i sit kommende hjem:

Det ville jeg ha sagt med én gang jeg flytta sammen med én, at husarbeidet skal fordeles jevnt.

Hun er også sikker på at hun vil have børn — to stykker når hun er sidst i tyverne. På spørgsmålet om hvordan barnepasset skal klares med to yrkesaktive forældre bliver hun lidt mere usikker:

Hvem som skal være bamepasser. Det vet jeg ikke. Jeg tror jeg kunne tenke meg å være hjemme sammen med ungene mine selv jeg. Men det måtte kanskje bli den som, at den som tjente best var ute i arbeidslivet og den som tjente ikke så bra da, eller den som tjente minst var hjemme. Men jeg kunne godt tenke meg å være hjemme sammen med ungene mine sjøl jeg. (...) I hvert fall til ungene var tre år tror jeg. Det vet jeg ikke nå. Det spørs om det går på økonomien og sånn. Hvis vi ikke tjener så godt begge to, og at begge to må jobbe da så fort som mulig.

I dette interview snur Eva et kjent likestillingsstema på hovedet. En kvindesociologisk analyse vil fokusere på at kvinner nødvendigvis må blive hjemme når børnene er små, både fordi samfundet ikke stiller et tilstrækkeligt antal børnehavesteder til rådighed og fordi mændene ikke opfatter dette som deres ansvar. Kvinder kan selvsagt gå rundt i den vildfarelse at dette er et frivilligt valg, men da skyldes det vanetænkning og konformitet i forhold til gængse kønsrollemønstre.

Ingen af disse forklaringer passer rigtigt på Eva. Eva virker ikke som om hun opfatter det som en bitter nødvendighed at hun må blive hjemme. Tværtimod ser hun snarere en fare for at den bitre nødvendighed kan tvinge hende ud i arbejdslivet — hun ved af erfaring at det er dyrt at leve. Hun kan heller ikke siges at være offer for bevidstløs kønsrolleideologi. F.eks. at hun gennem sin opvækst skulle have tilegnet sig den opfattelse at «det er kvindeligt at ville passe sine børn selv, og eftersom jeg gerne vil være en rigtig kvinde, så vil jeg også passe mine børn selv». I så fald skulle hun jo være mere føjelig på andre kønsrolleforventninger, hvad hun bestemt ikke er. Tværtimod viser hendes svar at hun i forbløffende grad er uvidende om det normale mønster: at mænd tjener mere end kvinder. Hun tager det absolut ikke for givet hun kommer til at tjene mindre end sin kommende mand. Men hun *håber* altså

at det bliver sådan fordi hun derved vil have et legitimt argument for at få lov til at passe sine børn selv. Fra Evas perspektiv er det altså ikke nogen grim kvindeskæbne at sidde med børnene istedet for at være ude i arbejdslivet. Det er noget hun har lyst til — samtidig med at hun altså også har lyst til at være yrkesaktiv. Eva er ikke gammel nok til at se hvordan disse to ønsker kan begrænse hinanden. Hun bevarer dem smukt og rent hver for sig.

Tilpasning og identitetsdannelse

At Evas lyster hænger sammen med køns-socialisering vil næppe nogen benægte. Men det er en kønssocialisering der sidder dybt. Hendes kønssocialiseringsbetingede prioriteringer er blevet en del af hendes identitet og oplevelse af hvem hun selv er og hvad der er vigtigt for hende her i livet. At anklage Eva for vanetænkning ville være det samme som at bede hende skifte hele sin personlighed ud. Men der er ingen anden Eva bagved, som står ren og bevidstgjort tilbage når hendes «kønsrolle» er fjernet. Kvindelighed er altså ikke noget man bare kan «aflære». Vi er vores køn på en helt anden måde end vi er vores holdninger og meninger. *Selvom* kønssocialisering er udtryk for *tilpasning* til samfundets krav, så er den samtidig også *identitetsdannelse* for de individer som socialiseres. *Selvom* vores valg kan være gennemsnitlige og dermed «konforme» udfra et sociologisk perspektiv, så betyder det ikke at de ikke kan være reelt begrundede på andre måder på det individuelle plan.

Denne dobbelthed i kønssocialiseringen bliver ofte væk når man kun anlægger et sociologisk perspektiv på fænomenet. Derfor bliver begrebet kønsrolle også et begreb

med begrænset forklaringsværdi. Det opfanger kun tilpasningsaspektet ved køns-socialiseringen, ikke identitetsdannelsesaspektet. Under identitetsdannelsesaspektet er spørgsmålet ikke hvilke konsekvenser det får at Eva ønsker at være hjemme, men derimod at forklare hvorfor hun har *lyst* til det. Og hvorfor hendes kommende mand sandsynligvis *ikke* vil have samme *lyst* til at prioritere børnepasning ligeså højt som karriere.

Kvindelig og mandlig rationalitet

I en del af kvindesociologien vil Evas valg accepteres som et aktivt værdivalg. Det gælder den forskning som er optaget af at kvinder og mænd udvikler forskellig *rationalitet* (se f.eks. Holter (red.) 1982 og Gilligan (1982)). Kvinder og mænd lever under forskellige livsbetingelser og det fører til forskellige erfaringer og dermed forskellige forståelsesmåder hos de to køn. Mænd og kvinder lever altså i forskellige «verdner» hvor samme fænomen forstås og vurderes på helt forskellige måder. Teorien forsøger at gribe hvordan objektive vilkår som samfundets arbejdsdeling og ulighed får bevidsthedsmæssige implikationer. De objektive vilkår bliver gradvist også til «meningsverden» for de deltagende aktører.

Gilligan sammenligner mænds og kvinders forståelsesramme med henholdsvis *hierarkiet* og *netværket* og forklarer på baggrund heraf hvorfor mænd og kvinder så ofte taler forbi hinanden: den mest ønskværdige position for mænd, nemlig hierarkiets top bliver, set med kvinders øjne, udkanten af netværket. Omvendt bliver den mest ønskværdige position for kvinder, nemlig netværkets centrum, uforståelig for mænd fordi den tolkes som midt i hierar-

kiet. (Gilligan p. 62.) Holter et al. mener at kvinder og mænd adskiller sig i deres opfattelse af hvad fællesskab er. Og Bjørg Aase Sørensen (i Holter (red.) 1982) taler om en kvindelig ansvarsrationalitet overfor en mandlig teknisk begrænset rationalitet.

Sammenlignet med rolleteorier, kommer rationalitetsteorieme nærmere individets livsverden. Det er ikke specifikke normsæt eller adfærdsrepetoirer det er tale om, men de grundlæggende rammer for vores forståelse og tolkning af verden. Disse forståelsesramme udspringer af vores materielle livsvilkår og det forklarer også at rationaliteten ikke lige står til at ændre. Og endelig holdes det fast at den kvindelige rationalitet ikke bare er en dårlig udgave af den mandlige: tværtimod bevares i den kvindelige rationalitetsform en forståelse for livsvigtige områder som omsorg og tilknytning. Fejlen ved samfundet er at disse livsområder er blevet skilt ud fra den mandlige og dermed dominerende samfundsmæssige rationalitetsform.

Imidlertid giver disse teorierne os ikke rigtig forståelse for hvordan sådanne rationalitetsformer tilegnes gennem socialiseringsprocessen. Er det virkelig så enkelt at de objektive livsbetingelser restløst og modsætningsløst genopstår som vores livsverden? Habermas' klassiske kritik af rolleteorien rammer også rationalitetsteoriene: den bygger på præmisser om at socialisering er en proces præget af integration, identitet og konformitet (Habermas 1973). Problemet er altså fortsat det begrænsede sociologiske perspektiv. Rationalitetsbegrebet opfanger den «logik» som ligger implicit i visse handlingstyper, men den er ikke en udtømmende beskrivelse af aktørernes psykologi. Omsorgsarbejdet rummer en anden rationalitet end den der dominerer produktion og offentlighed i vores samfund, men det betyder ikke at omsorgsarbejderen f.eks. nødvendigvis vil være

mer altruistisk end produktionsarbejderen. Omsorg kan godt i praksis forenes med kontrol og manipulation af dem omsorgen gælder. Vores handlinger ledes som regel af mere komplekse motiver end dem som ligger i selve handlingens logik. Det er ikke alle motiver som er lige bevidste og rationelle. En del af dem er faktisk nok så skjulte for os selv fordi de er dannet gennem vores tidligste barndomserfaringer, hvor vi lærer grundlæggende ting om hvem vi selv er og hvordan vi forholder os til andre. Hvis vi skal forstå hvordan kvinder og mænd socialiseres til at vælge henholdsvis omsorgsarbejde og produktionsarbejde, hvilke bevidste og ubevidste motiver der ligger bag disse valg, må vi altså inddrage psykologiske teorier.

Kvindelig og mandlig subjektivitet

Mandlighed og kvindelighed er også noget som har en udviklingshistorie. En udviklingshistorie som starter længe før vi selv træder ind som aktører i den samfundsmæssige arbejdsdeling mellem omsorg og produktion. Gennem vores tidligste erfaringer grundlægges strukturerne i vores personlighed. Selvom også tidlige erfaringer kan ændres og modificeres senere i livet, så er der tale om en nok så fundamental formning, fordi det her drejer sig om hvordan vi bliver til som subjekter, psykologisk adskilt fra andre. De grundlæggende erfaringer handler om adskillelse og enhed og om hvilke former for behovsudtryk omverdenen tillader.

Gennem denne tidlige interaktion med andre opbygges gradvist hos barnet en indre verden, som ikke er nogen enkel afspjeling af den ydre. Den indre verden er produkt af barnets aktive bearbejdning af

de ydre erfaringer og denne bearbejdning påvirkes af en række psykiske processer, som måske er universelt menneskelige: evnen til at fantasere og sublimere, til at fortrænge, forskyde og fortætte, til at introjicere og projicere. Denne bearbejdning vil undertiden, især når det gælder konfliktfyldte områder, betyde en fordrejning af hvad der «virkeligt» fandt sted. Dels fordi barnet forstår omverdenen på umodent barnlig vis, dels fordi omverdenens reaktioner undertiden kan være så smertefulde at ønsker og erfaringer må fortrænges til det ubevidste — hvor de fortsat er virksomme. Det er denne indre verden som spiller med, også når vi handler som voksne rationelle mennesker — som regel uden vi selv er klare over det.

Psykologi er ikke biologi. De tidlige erfaringer dannes gennem interaktion med en omverden, som allerede foreligger som et samfundsmæssigt produkt. Samfundet møder os altså gennem interaktionen med vores nærmeste, eller gennem den måde samfundet sætter sit præg på dette møde. I vores kultur møder vi samfundet gennem den måde familien og barneomsorgen er organiseret på: gennem en arbejdsdeling mellem mor og far, hvor mor er underordnet og ofte også økonomisk afhængig af far, en mor og en far som selv er socialiseret som køn. Dette vil præge barnets socialisering, og det er utænkeligt at barnets køn ikke spiller en rolle her. Psykologiske forklaringer er således ikke noget som ligger hinsides samfundsteori, men de retter sig mod et andet empirisk terræn end sociologien, nemlig hvordan samfundet former subjektiviteten. På den måde vil teorier om hvordan subjektivitet dannes være en væsentlig bestanddel af en samfundsteori — en bestanddel som sociologen ofte afskriver som en slags uforklarlig individuel variation.

Hvad betyder køn for tidlig socialisering?

Der gives ingen entydige svar på dette spørgsmål og de individuelle variationer er selvsagt også ganske store. Køn har ingen entydig sammenhæng med personlighedsstruktur, men alligevel peger flere psykologer på visse tendenser i kønssocialiseringen. Sociologen Nancy Chodorow har opsummeret og fortolket disse psykologiske data i sin bog *The Reproduction of Mothering* (1978). Chodorow mener at drenge og piger kommer lidt forskelligt ud med hensyn til de to store udviklingsopgaver som barnet står overfor i sit tidlige liv: opgaven at opnå identitet på hvem man selv er (hvor kønsidentiteten selvsagt er en vigtig bestanddel) og opgaven at erkende sig selv som adskilt fra andre. Pigen identificerer sig på hvem hun er bygges op i nær tilknytning til mor, dvs. uden skarpe grænser til andre. Drengens identitet derimod bygger på adskillelse. Denne forskel i identitetsudvikling giver kønnene både deres styrke og deres svage sider. Pigen føler ikke sin identitet truet af nærhed, men kan til gengæld få problemer med at finde ud af hvor hun selv begynder og hvor den anden holder op. Og hun kan på grund af det tætte forhold til mor også blive udsat for mors egne psykiske og sociale problemer og ambivalenser på en helt anden måde end drengen. Drengen lærer tidligt at sætte grænser, men fordi separationen kommer så tidligt kan det betyde at de stærke grænser egentlig dækker over en nok så skrøbelig identitet. Han vil være bange for nærhed og for at indrømme svaghed hos sig selv og vil livet igennem have behov for at markere grænser — ikke mindst overfor kvinde-kønnet. Chodorow mener altså at drengens separation force-

res. Han tvinges til at «stå på egne ben» før han udviklingsmæssigt er moden til det. Omvendt holdes pigen i tætheden for længe. (Se Rudberg (1984) og Frithiof (1985) for en nærmere gennemgang af disse teorier.) Dette kaster et psykologisk lys over Gilligans hierarki- og netværksbillede: for mænd er netværkets intimitet truende, for kvinder er hierarkiets ensomhed ubærlig.

Kvindens evne til at tåle nærhed og til at blive tilfredsstillet gennem tilknytning ser Chodorow som noget der udviklingsmæssigt bygges ind i den feminine struktur. Og netop disse ting matcher på mange måder den situation som man står i med omsorgen for et lille hjælpeløst barn: evnen til at kunne tåle flydende grænser, evnen til at leve i tæthed med andre, evnen til at forstå andres behov uden at de gør eksplicit, rede for dem. Glæden ved moderskabet er således noget kvinder henter fra deres første kærlighed til deres mor. Og mænds mere lunkne forhold til barneomsorg skyldes da at disse vigtige egenskaber er blevet hæmmet i deres udvikling. Begge køn har altså muligheder for at udvikle moderskapskapacitet og -lyst, men kønssocialiseringen er således indrettet at denne lyst hæmmes mere hos mænd end hos kvinder.

Kvindelige psykoanalytikere har beskrevet andre dimensioner ved tidlig kønssocialisering end dem Chodorow er optaget af og har også fokuseret mere på kvinders problemer i forhold til mor end Chodorow gør (Bjerrum Nielsen 1982 og Borchgrevink og Valvik 1986). Men fælles er den grundlæggende psykodynamiske forståelse: køn spiller ind i den grundlæggende formning af subjektiviteten og vil således præge strukturen i både vores bevidste og ubevidste motiver og ønsker.

Køn som subjektivitetsform, rationalitetsform og rolle

Man kan indvende at subjektivitetsforståelse i absurd grad placerer kønssocialiseringen i de første barneår. Som om der ikke skete noget siden! Det er klart at kønssocialiseringen ikke afsluttes når barnet fylder 3 år. Køn er ikke skæbne. Kvinder kan selvsagt lære at finde glæde i andet end nærhed, og mænd kan opdage hvor identitetsbekræftende det kan være at have omsorg for børn. Pointen er blot at de første års erfaringer sandsynligvis er meget vigtige for hvor «modtagelige» vi er for senere påvirkning og erfaring og at vi i ønsket om forandring af mænd og kvinder må tage dette udgangspunkt alvorligt. Subjektive strukturer er noget andet end ideologisk efterslæb og uvillighed til at opgive privilegier.

Man kan måske forstå kønssocialisering på den måde at de erfaringer vi gør i forskellige livshistoriske faser, lejrer sig oven på hinanden og gennemsyrrer og omstrukturerer hinanden i et vist omfang. Gennem vores tidlige erfaringer grundlægges en *kønssubjektivitet* som en grundlæggende formning af vores behovsstruktur og psykologiske kapaciteter. Gennem *kønssrolleopdragelsen* tilegner vi os visse begrænsede normsæt som på specifikke områder bestemmer vores adfærd og handlinger. Men der er her ikke tale om nogen grundlæggende forandring af personligheden. Roller kan af- og omlæres. Gennem vores virksomhed i livet præges vores forståelsesrammer af *kønssrationalitet*, uden at det erstatter subjektiviteten. Tværtimod kan denne rationalitet i mange tilfælde sikkert fungere som en glimrende rationalisering af vores egne ubevidste motiver.

Morslyst og morsmyte

Hvorfor har Eva lyst til at passe sine børn og hendes kommende mand sandsynligvis ikke? Jeg har peget på forskellige forklaringer og antydte at det jeg kalder køns-subjektivitet nok er den grundlæggende årsag i Evas tilfælde, men at kønssrationalitet og kønsroller naturligvis kan trække i samme retning. Kønsroller og ideologier kan bygges oven på subjektiviteten. Således kan Evas lyst til moderskabet nemt blive overlejret af vores samfunds forestillinger om hvad en god mor er. Morslysten skrives ind i morsmyten. Men morsmyten er ikke nogen udtømmende forklaring på morslysten.

Vores egen subjektivitet er altså en vigtig motor for samfundets reproduktion af kønnes ulighed. Men det må selvsagt ikke få os til at glemme at der også er andre faktorer som spiller ind. Det er netop dette finurlige samspil mellem vores lyster og vores muligheder som får samfundets reproduktion til at se så tvangsløs ud. Lad os forestille os at Eva *ikke* havde haft lyst til at blive hjemme hos sine børn mens de var små. Resultatet var nok blevet det samme alligevel. Det tilhører ikke Evas psykologi at der ikke findes børnehavempladser nok eller at hendes mand efter al sandsynlighed vil komme til at tjene bedre end hende. Så selvom Eva skulle skifte mening om sagen, så er det såmænd nok hende der bliver hjemme alligevel.

Harriet Bjerrum Nielsen
Amanuensis i sosialpedagogikk
Pedagogisk forskningsinstitutt
Universitetet i Oslo

Referencer:

Bjerrum Nielsen, Harriet: Kvindebevægelse, psykologisk analyse og kvindefrigørelse. *SPOR* nr. 7. Norsk

- Studentunion, Oslo 1982.
- Borchgrevink, Tone og Valvik, Mildrid: *Mor og amor*. Oslo 1986.
- Chodorow, Nancy: *The Reproduction of Mothering*. Berkeley 1978.
- Frithiof, Patricia: Psykoanalytisk teori och kvinnors identitetsutveckling. *Kvinnovetenskaplig tidskrift nr. 1*. Göteborg 1985.
- Gilligan, Carol: *In a different Voice*. Cambridge 1982.
- Habermas, Jurgén: Stichworte zu einer Theorie der Sozialisation. *Kultur und Kritik*. Frankfurt 1973.
- Holter, Harriet (red.): *Kvinner i fellesskap*. Oslo 1982.
- Rudberg, Monica: Tur-retur-nedtur? Om intimitets psykologiske vilkår. *Materialisten nr. 3*. Oslo 1985.
- Ørum, Tanja: *Kvindelighed. Kvindefrigørelse og psykoanalyse*. København 1980.

Jentesosialisering på 1900-tallet

Om arbeid og kvinnelighet i ei trøndersk bygd, ca. 1920—1950¹

Jenter som vokste opp på den norske landsbygda så sent som i mellomkrigstida ble sosialisert til en kvinnelighet med røtter i bondekulturens tradisjonelle kvinne- og morsideal. Som voksne og mødre opplevde mange av dem en konflikt mellom å skulle virkeliggjøre både å være et dyktig arbeidsmenneske, og et morsideal som ga nytt innhold til omsorgsarbeidet for barn. Artikkelen er skrevet av forsker Liv Emma Thorsen.

*Upp til arbeid upp til strid
dertil hev me faatt vaar tid
ei til leik men møda!*

Dette høyskoleverset skrev Sunnmørsjenta Anna Norang i Jensine Hestvolds poesibok i 1919, som takk for samværet på Skjetlein landbruksskole hvor de hadde gått på kurs i fjøsstell sammen. Da var Jensine alt 23 år, og hun hadde fått uvanlig mye skolegang i forhold til andre bondejenter i sin samtid. De fleste jenter avsluttet skolegangen når de gikk ut folkeskolen, men Jensine tok ettårig fortsettelsesskole, og senere kurs på folkehøgskole og landbruksskole.

Jensine har gjemt på to poesibøker hvor slektninger og venner fra skoletida har skrevet inn sine minner i form av vers om kjærlighet, vennskap, sunnhet og en lykkelig framtid. Det verset jeg har hentet fram,

skiller seg fra de andre ved at det har et svært realistisk innhold. Slik kom de fleste av de unge bygdejentenes liv til å arte seg. Tida for lek var slutt, nå ventet det voksne livet på godt og vondt.

Jensine vokste opp på en middels stor gard med en far som selv gjerne hadde villet ta en boklig utdanning. Hun fikk en lengre barndom enn så mange andre barn på bygdene. Som kontrast til Jensine, skal vi se på en annen barndomsbiografi.

«Ho mamma va fødd i Leksvika og vokste opp attmed fjorden. Æ kom te hos bestefar. Æ va to år da vi rest oppi Horg, vi ha et småbruk der. Det va langt opp i bøgda, så ho mamma fekk ailer sjå sjøen. Så ho utrevst. Ho greid itj vårrå oppi der. Så kom vi åt Leksvikjen gjen da æ va sju år og skull bynn på skula.»

Slik begynner Kristine (f. 1916) beretningen om sitt liv. Moren var født i 1887,

faren var et år eldre. Han var skogsarbeider, og etter at familien kom tilbake til Fosen, var han mye borte på arbeid. Moren hadde det daglige ansvaret for barna og hjemmet. Kristine har sine røtter i landsbygda arbeiderklasse.

Som så mange andre barn, opplevde Kristine å miste søsken i sykdom:

«Vi va fem søsken og æ va eldst. Det va to gutonga og tri veitja. Den øngst søster mi ho dødd i lungebetennels. Den tida så va itj det så my råd før sånt nå. Den enast råda va å kok graut og legg på. En bror e litt tebakestående før det at en ha så my krampe med en va liten.

Æ fekk fler søsken, så vart det no æ som mått gå og handel. Æ kan si æ va fem år den gangen, og det va langt å gå ifra der vi bodd og på butikken. Og så mått æ gå gjennom en sånn hestlitt. Æ va no glad ti hesta, og gikk gjennom litt. Og somm gonga kom dem ætte mæ, men dem gjor mæ itj nå. Men litt redd va æ no og da.»

Første gang Kristine arbeidet for andre, var hun ti år gammel. Neste sommer fikk hun plass som gjeter og hjelpejente i fjøset:

«Æ va elleve år da æ bynt som gjetar. Det va langt på skogja. Æ tenkje mang gong på det i dag, æ ha itj torsa og sleppt ivei mine onga på fjella. Æ ha med en stor vør, og han tølt itj at æ åt bær. Da to en sæ sprengtak og stanga mæ. Så mått æ plock litt åt hanom føst da, før æ bynt å eta. Æ tenkt ailder på at de va langsomt, før æ ha no geiten og sauene, og aill føglan oppi skogja.»

Kristine hadde alt vært i arbeid i flere år da hun ble konfirmert fjorten år gammel. For henne betød ikke konfirmasjonen noe stort skille mellom å være barn og voksen. Hun ble ennå to år i hjembygda før hun reiste ut. Hjemmefra fikk hun med seg ærlighet og en innpodet respekt for voksne:

«Vi skull vårrå ærlig. Elles fekk vi nå prøv å kom oss fram så godt vi kunn, da. Joda, æ fekk no ris fler gong, før det va no litt tuillfakte på mæ. Det ha itj gjort vondt med lit respekt. Det e no mi meining, før æ e no vant at det e sånn.»

Kristine ble til slutt gift på en gård, og ble bondekone. Da hadde hun tjent flere steder, og lært både utearbeid og innearbeid, og var vel kvalifisert til livet som «bondekjerring».

Trekk ved husholdet og kvinnearbeidet

Undersøkellesområdet var en typisk landkommune hvor jordbruk i kombinasjon med skogbruk har vært hovednæring. Avstanden mellom gården og gårdsskogen er vanligvis relativt kort, slik at mennene i liten grad har vært fraværende. Det sosialiseringsmønsteret vi finner på gårder i denne trønderske bygda i første halvdel av 1900-tallet, vil sannsynligvis kunne påvises i andre norske bygder med «mannsbønder» (Berggreen 1984).

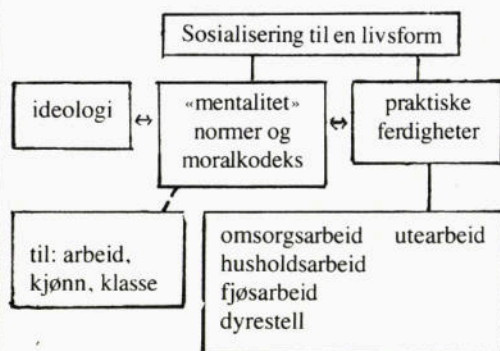
Småbrukenes økonomi var basert på jordbruk i kombinasjon med lønnsarbeid. Dette førte til at fedrene på småbrukene oftere var borte fra hjemmet, enn hva som var tilfellet på gårdene. Det ser ut til at fedrenes nærvær eller fravær ikke har spilt noen avgjørende rolle med hensyn til jentenes innlæring av visse grunnleggende verdier og holdninger. Derimot kan det påvises en ulik praksis siden sosialiseringen i hjemmet sluttet tidligere for barn som kom fra bygdeproletariatet. Disse barna måtte vanligvis tidlig ut i tjeneste.

Kvinnearbeidet på gårdene — og enda mindre på småbruk — ble i liten grad berørt av den nye jordbruksteknologien som ble tatt i bruk fra slutten av 1800-tallet og framover. Dette trekket er også påvist for Lesja (Avdem 1984). Gårdene fikk i allminnelighet innlagt strøm og vann i løpet av mellomkrigstida, men ellers forble de materielle strukturene for innearbeidet stort sett uendrede, samtidig som kravene

til standarden økte. Melking og fjøsarbeid var kvinnearbeid fram til slutten av 1940-åra da melkemaskinen, og med den mennene, begynte å gjøre sitt inntog i fjøset. Tjenerholdet er avtagende fra mellomkrigstida av, og døtrenes arbeidshjelp ble derfor mer påkrevd. Tilsammen førte dette til at arbeidsbyrden til hovedkvinnen i husholdet — i alminnelighet den gifte bondekvinne — øker i mellomkrigstida. Bondekonas «institusjonaliserte dobbeltarbeid» skjerpes (Gaunt 1983).

Sosialisering til en livsform

Gjennom sosialiseringen integreres barnet i sin klasse, og lærer å beherske sitt samfunns kulturelle repertoar. Barna formes også gjennom skolen, men i det følgende legges vekten på den delen av sosialiseringen som foregikk i familien og husholdet, og som ser ut til å ha hatt størst betydning for kvinnens voksenliv. Denne delen av jentesosialiseringen har det til felles med folkekulturens tradisjonelle opplæringsmåte at kvalifisering oppnås gjennom observasjon, deltakelse og gjentakelse (Enerstvedt 1980).

Ovenstående skjema angir de viktigste komponentene som inngår i det vi kan kalle det agrare sosialiseringsmønsteret. Barna

innlæres praktiske ferdigheter og et sett verdier og normer. De sosialiseres til en livsform (Højrup 1984) hvor de kognitive strukturene springer ut av den økonomiske basis, men hvor det ikke nødvendigvis alltid ligger en samtidighet i forbindelsen mellom det kognitive og det økonomiske.

Til hvilken kvinnelighet ble jentene sosialisert? Hvilke egenskaper assosiert med kvinneligheten kvalifiserte til anerkjennelse i bondesamfunnet? Hva kjennetegner dette bondesamfunnets kvinneideal? For å nærme oss et svar, skal vi innledningsvis rette søkelyset mot arbeidets plass i den agrare livsformen. Den tunge vektleggingen av arbeidet eller «arbeidets mentalitet» (Thorsen 1986) er et av bondekulturens nøkkelscenarier (Ortner 1972). Videre skal den delen av kvinneligheten som omfatter mors- og hustrurollen diskuteres ut fra spørsmålet om disse kvinnene hadde mulighet for å virkeliggjøre et borgerlig kvinneideal hvor imperativene var å være en kjærlig hustru og omsorgsfull mor hvis fremste oppgave var å iscenesette familielivet i hjemmet.

Bondens barn — bondens arbeidere

Men bondens barn lærte også å arbeide tidlig. Barnets plassering i søskenflokken og dennes kjønnsmessige sammensetning hadde stor innvirkning på hva slags og hvor mye arbeid barnet ble satt til. Dette er forhold som er kjent både fra andre norske bygder (Jensen 1980), og for barn fra arbeiderklassen (Thorsen 1978). F.eks. lærte yngre søstre i søskenflokker med flere jenter, mindre enn de eldre søstrene. Etter som de yngste jentene vokste til, ble de lært opp til å ta fjøsarbeid, mens de eldre søstrene hjalp moren inne. Arbeid som tidligere i hvert fall på større gårder ble utført av to tjenestejenter, fjøstausa og innetausa, ble

på den måten tilsvarende fordelt mellom døtrene. Slik fikk de yngste døtrene dårligere opplæring i husholdsarbeidet som var arbeid med høy prestisje i kvinnefelleskapet.

Tradisjonelt har to hensyn spilt inn når barn i bondesamfunnet ble satt til arbeid: Barnets arbeidskraft var en ressurs som kunne settes inn enten på det egne gårdsbruket eller hos andre. Men barnets arbeidsdeltaking var også en opplæring til voksenlivet. Mye tyder på at når vi kommer så langt fram som til mellomkrigstida, er dette siste hensynet skjøvet mer i bakgrunnen. En del av forklaringen ligger i en større mobilitet i bygdesamfunnet. Mange ungdommer vokste opp med forestillinger om et arbeid utenfor jordbruket, hvor det også ble færre arbeidsplasser etter hvert

som gårdsdrifta ble maskinell. De nye driftsmåtene førte også til at gamle kunnskaper ikke lenger ble etterspurt.

Gårdbrukerbarn vokste opp i en livsform hvor det ikke var noe skille mellom reproduksjon og produksjon, og grensene mellom arbeid og fritid var uskarpe. Mye arbeid kunne ennå i 1950-årene fortsatt utføres av barn. Barna ble tidlig tatt med i arbeidet, og lærte gjennom deltakelse gradvis sitt kjønns arbeidsområde. Det var derimot bare odelsgutten som fikk opplæring med henblikk på en framtidig voksenrolle som bonde og eier av gården. En tilsvarende motivering og kvalifisering av odelsjenter ser en først spede tilløp til etter at odelsloven av 1975 har fastsatt odelsrett til eldstefødte barn uansett kjønn.

Maren Serina
Kristoffersdatter Skaug
(f. 1849), sammen med
barnebarna sine. Bildet er
tatt i Skaun ca. 1914. Foto:
Trøndelag Folkemuseum

Rigiditet eller fleksibilitet i kjønnsarbeidsdelingen?

Overordning og underordning

Gården var et samfunn med en klar kjønnsarbeidsdeling, og det ble forventet at mann og kvinne behersket visse ferdigheter i kraft av sin kjønnsstilhorighet. Men det er også mange eksempler på overskridelser i kjønnsskillene, særlig i jordbruksarbeidet. Grensene mellom det feminine og det maskuline arbeidsfeltet er minst synlig når vi fokuserer på barna. Smågutter kunne f.eks. hjelpe til med karding, og de var med i fjøset. Men i hushold hvor det var både jenter og gutter, ble de snart innordnet den voksne kjønnsarbeidsdelingen. Guttene ble tatt med faren på jordet og de slapp å gjøre arbeid inne. Det var derfor ikke uvanlig at søstre utførte omsorgsarbeid for brødrene sine.

Arbeidsdelingen var følgelig i hovedsak basert på en fast fordeling av arbeid mellom kjønnene, men også på at det ene kjønn, nemlig kvinnene, var fleksible, og underordnet seg bondens arbeidsledelse når han anså det for nødvendig. Denne fleksibiliteten viser seg f.eks. ved at deler av innearbeidet skyves til side og til dels utsettes i onnene. Jeg tolker dette som at kvinnearbeidet i denne perioden har vært mindre prestisjebelagt enn mannsarbeid. F.eks. høstet en kvinne som utførte en kars arbeid anerkjennelse, mens en mann ble latterliggjort hvis han gjorde kvinnearbeid. Forholdet mellom kjønnene, slik det tegner seg i mitt materiale, peker mot et samfunn med en patriarkalsk struktur. Ikke minst det forholdet at kvinnene alminneligvis ble holdt utenfor ethvert innsyn i forvaltningen av gårdsøkonomien, understøtter et slikt syn.

Sett i et livsløp-perspektiv, er det viktigste aspektet ved denne agrare jentesosialiseringen slik den tegner seg i bonde-

kvinnenes egne beretninger, innlæringen av lojalitet til jordbruket som en livsform med et spesifikt arbeidsbegrep. Gårdens beboere var organisert i to kjønnshierarkier tillagt hvert sitt arbeidsområde. I oppveksten innordnet jentene seg morens arbeidsledelse, mens faren hadde den øverste autoriteten. Mange av de unge kvinnene gikk som nygifte noen år sammen med svigermoren, hvor den siste ledet kvinnearbeidet inntil ungpåret overtok gårdsdriften. Som gårdkoner nådde kvinnene toppen av kvinnekariere. Gårdkone rådde over det kvinnelige arbeidsfeltet, men hun fikk heller ikke som gift gårdkone noen kulturelt forankret myndighet over gårdsdriften, dvs. forvaltningen av jord, skog og produksjonsmidler. Det har selvfølgelig eksistert individuelle forskjeller, noen kvinner var sterke og interesserte nok til at de ble tatt med på råd og fikk satt igjennom sine ønsker.

Sosialisering og morskjærighet

Hva slags morsskikkelse hadde jentene å identifisere seg med? I hvilken grad finner vi at oppdragelse til husru og mor dominerer? Og ikke minst viktig: Skjer det en mentalitetsendring på det emosjonelle området parallelt med de økonomiske omveltningene i bondesamfunnet?

I bondesamfunnet har det eksistert, og eksisterer fortsatt, et arbeidsideal som det har vært moralsk forkastelig ikke å leve opp til. Kravet om at kvinnen skulle være et arbeidsmenneske, har vært sterkere enn forventningene om at hun skulle ta seg av familiemedlemmenes emosjonelle behov. I hvert fall skulle det første prioriteres foran det andre. Den store arbeidsbyrden som var pålagt bondekvinnene levnet sjelden tid og krefter til å vise seg som en kjærlig mor. En slik virkelighet ga heller ingen plass for en romantisk forestilling om kvinnen som et

skjørt og yndig vesen. Men de som ble mødre på 30- og 40-tallet, ser ut til å ha opplevd en konflikt mellom «arbeidets mentalitet» og idealet om den kjærlige moren. I onnetida var ungkona med ute, og småbarna ble passet av svigermor eller tatt med ut på jordet. Men selv i roligere perioder førte den sosiale kontrollen som ble utøvd særlig av svigerforeldrene, til at mødrene sjelden våget å bruke tid til «bare» å hygge seg med barna. Som en sa: «Du visste aldri om du gjorde nok.» Enkelte eldre kvinner beklager i dag at de fikk for liten tid til barna mens de var små.

Når idealet om den kjærlige moren og omsorgsfulle hustruen vanskelig slo igjenom i bondesamfunnet, henger dette også sammen med bondekulturens normer om at følelser helst ikke skulle vises verken utad i offentlige sammenhenger, eller innad blant familie- og husholdsmedlemmer. Eldre fotografier er en kilde som tydeliggjør bondekulturens kroppsspråk. De avbildete personene poserer med alvor og verdighet. Dette henger sammen med at det å bli forevige var en sjelden foreteelse. Men de som ble fotografert hadde også en bestemt oppfatning av hvordan de ønsket å framtre for omverdenen. Ektefolk holder ikke rundt hverandre, og samhørigheten mellom foreldre og barn blir sjelden understreket ved berøring, med unntak av de yngste barna.

Møtet med fortidas mennesker på de gamle bildene fikk meg til å begynne å intervju om kjærtegn mellom barn og foreldre, og om forholdet til kroppen. Det viser seg at temaet engasjerer og interesserer de fleste av dem jeg snakker med. De som hadde vokst opp i mellomkrigstida og fram til 50-årene, var etter hva de kan huske, ikke vant til å motta kjærtegn fra foreldrene når de var kommet over småbarnsalderen. Foreldrene utvekslet heller ikke kjærtegn seg imellom når barna så det.

Det er viktig å presisere at vi ikke møter

mødre som ikke er glad i barna sine, men vi har å gjøre med en kultur med det vi kan kalle en usentimental praksis.² Mitt materiale er foreløpig for lite bearbeidet til at jeg våger å trekke noen slutninger om når idealet om den kjærlige moren slår igjennom i dette bygdesamfunnet. Men det ser ut til at prosessen med en eventuell overføring av det tidlige 1800-tallets borgerlige kvinneideal ikke var avsluttet i 1950-årene. Det er derfor nærliggende ikke bare å reise spørsmål om når det borgerlige kvinneidealet gjør seg gjeldende i bondesamfunnet, men om det i det hele tatt fikk fotfeste blant flertallet av bondekvinner. Dagens unge bondekvinner er snarere bærere av et helt nytt kvinneideal med røtter i etterkrigstidas utdanningssamfunn.

Når vi diskuterer kompliserte prosesser som ideologiske og holdningsmessige endringer i en kultur, er det vesentlig å skille mellom tidsbundet ideologi versus mentalitet.³ Selv om den borgerlige kvinnetypen ble holdt fram som et ideal også for bondekvinne i en tid hvor jordbruket gjennomgikk dyptgripende økonomiske og sosiale endringer, kan en ikke slutte at bondesamfunnet nødvendigvis overtok borgerskapets kvinneideal. Sammen ga gårdsbrukets arbeidskraftbehov og det jeg har kalt «arbeidets mentalitet», dvs. de sosio-kulturelle forventningene til at ledig tid skulle nyttes til arbeid, og også det jeg har pekt på som «den usentimentale praksis», karrig grobunn for et kvinneideal hvor den gifte kvinnen skulle gå på stas. Jentene som vokste opp i mellomkrigstida og i 1940-åra, ble sosialisert inn i en kultur hvor den daglige praksis og det aksepterte norm- og verdisystem hadde sine røtter og sin rasjonalitet i en tradisjon med andre kjennetegn enn den borgerlige.

*Liv Emma Thorsen
Forsker*

*Senter for barneforskning
Universitetet i Trondheim*

Artikkelen er en omarbeidet versjon av et foredrag som ble holdt på «Seminar for kvinnelitteraturforskning», Orkanger 22.–24. november 1985.

Noter

1. Artikkelen bygger på livsløpintervjuer med 30 kvinner født mellom 1900 og 1940, og knyttet til jordbruket enten gjennom fødsel og oppvekst, og/eller gjennom ekteskap. Intervjuene er samlet inn som kildemateriale til en undersøkelse om sosialisering og voksenliv blant bondekvinner i Sør-Trøndelag, i perioden 1920–1980.
2. *Sentimental* brukes her i ordets grunnbetydning, dvs. *følelsesfull*. Se også Shorter 1979: 25 f.
3. *Ideologi* er her forstått som tanke- og idésystemer som er utformet av en samtids intellektuelle sjikt, og som er nedfelt i en skriftlig tradisjon. *Mentalitet* er knyttet til en kulturs norm- og verdisystem. Mentaliteten overføres ureflektert og «ubevisst» i og med at den ofte er knyttet til en praksis som samfunnsmedlemmene oppfatter som riktig og «naturlig». Forskere innen den franske Annales-skolen hevder at mentaliteten er det som endres senest i en kultur.

Litteratur

- Avdem, Anna: *... gjort ka gjerast skulle. Om arbeid og levekår for kvinner på Lesja 1910-1930*. Oslo 1984.
- Berggreen, Brit: *The Female Peasant and the male Peasant*. Ethnologia Scandinavia 1984, s. 66-78.
- Enerstvedt, Åse: *Barndom og barnekultur*. Tradisjon 10/1980, s. 133-144.
- Gaunt, David: *Familjeliv i Norden*. Malmö 1983.
- Højrup, Thomas: *Det glemte folk*. København 1984.
- Jensen, Inger: *Når tid sover du'a mor? Kvinners arbeid og levekår på Vesterøy i Hvaler 1900-1940*. Magistergradsavhandling i etnologi, Univ. i Oslo 1980.
- Ortner, Sherry: *On Key Symbols*. American Anthropologist 1972, s. 1338-1346.
- Shorter, Edward: *Kernefamiliens historie*. København 1979.
- Thorsen, Liv Emma: *Kvinnene på Kampen*. Oslo 1979.
- Thorsen, Liv Emma: *Arbeidsom og driftig. I: Kvinner - Mentalitet - Arbejde*. Århus 1986. Under utgivelse.

Kjønnssosialisering i dag — og i morgen?

Studier av samhandling mellom voksne og barn i skoler og barnehager konkluderer ofte med at guttebarna favoriseres. Ut fra egne observasjoner velger høgskolelektor Ragnhild Andresen å snu problemstillingen. Rendyrkingen av maskuline verdier i de offentlige rom har satt eksistensgrunnlaget vårt i fare. Det er de «myke» verdiene framtidssamfunnet har behov for.

Innledningsvis vil jeg si at de tankene jeg her vil forsøke å sette ord på, ikke alltid er like klart tenkt, og framstillingen av dem vil muligens lide en del under det. Ikke desto mindre tenker jeg at det uferdige også kan ha sin egen betydning. Plassen jeg har til rådighet begrenser også en del utdypninger. Det skrevne blir derfor fragmentariske og dels overfladiske refleksjoner i skjæringspunktet mellom det mulige og det ønskede.

Hva gjør et barn når det møter dette dilemmaet? Det leker. Jeg gjør noe liknende; jeg beveger meg i grenselandet mellom dagdrøm og analyse. Kanskje kan leseren og jeg utfylle hverandre?

Utgangspunktet mitt er motsetningsforholdet mellom idealer og praksis i oppdragelsen av jenter og gutter i norske barnehager. Motsetningene har jeg oppdaget gjennom observasjoner og interaksjoner mellom barn og voksne i ulike barnehageavdelinger. Jeg har funnet en del mønstre.

Dem vil jeg komme tilbake til.

Barns nye oppvekstbetingelser

Begrunnelsen for prosjektet mitt ligger bl.a. i endringer som for tiden foregår med familiestrukturer og tendenser til at kvinners og menns samfunnsmessige funksjoner får nytt innhold. Disse endringene er så store at våre etterkommere i deres forsøk på å forstå historien systematisk, kanskje vil kalle vår tid den familierevolusjonære epoke?

Ved siden av «familierevolusjonen» har vi den teknologiske revolusjon. Disse endringene må nødvendigvis innebære store endringer i barns sosialisering i forhold til bare 1–2 generasjoner tidligere. Blant annet har det funnet sted og finner stadig sted, endringer av barns tidlige relasjoner. Ulike

institusjoner, f.eks. barnehager og media (i første rekke TV), har trådt inn i barns liv i en alder der de tidligere var henvist til det vi kaller primære relasjoner, nemlig til det intime forholdet mor-far-barn. De nye «erstatningene» er preget av en større omskiftelighet og anonymitet, og samtidig av en spesiell form for profesjonalitet.

Mye er det skrevet og diskutert om konsekvenser disse endringene har for barns oppvekst. Ulike syn gjør seg gjeldende, argumentasjonen spenner vidt, fra Neil Postmans dystre spådommer om den tapte barndommen¹ til Ziehe og Stubenrauchs framstilling av en kulturell frisettingsprosess som ikke bare innebærer tap av en historisk bestemt trygghet, men som også byr på usedvanlige læreprosesser som muligens rommer helt nye og annerledes potensialer for løsninger på livet — på flere nivå.²

Selv mener jeg at et av de vesentligste spørsmål barneforskere i dag må stille, dreier seg om hvordan vi kan utvikle innsikt i muligheter barn har for «godt liv» som hittil og tradisjonelt *ikke* er gitt dem i vårt samfunn. En vei å gå er å kartlegge kontinuitet og omfang av kvaliteter ved identitetsprosesser som barn på ulike alderstrinn og i ulike miljøer gjennomgår i dag — så fordomsfritt som mulig.

Slik fordomsfrihet i forskningsprosessen vil bl.a. innebære både dekonstruksjon og rekonstruksjon av begreper vi er vant til å tenke i. Videre blir det stadig mer preserende, paradoksalt nok pga. oppløsning og endring av materielle og bevissthetsmessige strukturer, å forstå hvordan fortiden lever i nåtiden. Jeg tenker da spesielt på dynamikken mellom nettopp bevissthetsstrukturer og materielle strukturer, på dynamikken mellom indrepsykiske strukturer og samfunnsmessige maktstrukturer. Vi må ikke tenke endimensjonalt. Det tradisjonelle vitenskapelige tabuet mot å «blande nivåer» må kanskje også revurderes, — og dermed kanskje også desavueres

på mange vis.

«Menns lek»

Vi er vant til å tenke i likestillingssammenheng at kvinner er dominert av menn i vårt samfunn. Det er selvfølgelig riktig på svært mange måter; det gjelder spesielt i det offentlige rom der særegne former og normer for synlighet gjelder. «Det offentlige» kjennetegnes i de fleste sammenhenger av fravær av kvinner eller «kvinnelighet». På mange måter kan vi kanskje si at den offentlige sfære nettopp har funksjon av å være et «frirom» for menn, — at den fungerer defensivt heller enn offensivt overfor kvinner. «Behovet» for dette frirommet kan forklare det Berit Ås kaller mannssamfunnets hersketeknikker overfor kvinner, hvor nettopp usynliggjøring er vesentlig blant dem.

Det som bl.a. interesserer meg i denne sammenhengen er hvordan kvinner forholder seg bevisst til denne usynliggjøringen på den ene side og hvordan den er internalisert hos dem på den andre siden. Jeg mener det er en bestemt klasseuavhengig bevissthet blant kvinner, som i generasjoner har kommet til uttrykk i deres overbærende kommentarer til menns «disposisjoner» og selvhevdelser; — nærmest med et skuldertrekk har våre mødre fortalt sine døtre noe vesentlig om deres forhold til menn, når de har sagt, slik bl.a. Baker Miller har gjengitt det: «Let them play their games».³ Selv har jeg hørt og blitt fortalt av kvinner i forskjellige generasjoner at de har hørt liknende, nemlig: Menn blir aldri voksne, men la dem tro de er hovedpersoner, ellers får du bråk. Slike uttalelser tror jeg ikke bare er overlevelsesstrategier for kvinner, altså ikke bare en form for rasjonalisering som følge av opplevelse av egen underlegenhet. Det ligger også noe annet i det, en spesiell form for selvbevissthet som

offentligheten ikke kjenner til. Denne bevisstheten er blitt undergrunnskommunisert. Slik har kvinner vært med på å legitimere menns «frirom».

Imidlertid er det mye som tyder på at det ikke er så mye tilbake av legitimasjonsgrunnlaget for «menns lek». Bokstavelig talt opplever vi at den er en «lek med ilden»; faktisk oppdager flere og flere med et rykk at den offentlige «leken» har satt eksistensgrunnlaget vårt i fare. Det lyder fra flere og flere hold, også fra hold som vi bare for et par tiår siden aldri hadde ventet det, et rop etter de såkalte «myke verdier».

Behovenes feminisering

Tradisjonelle former for kvinnelig rasjonalitet, som har sin bakgrunn i privatsfæren, blir i stadig større omfang etterspurt på områder som hittil har vært dominert av menn. Som eksempel kan nevnes kravet om nye ledelsesformer i næringslivet. Etterspørselen etter kvinnelige ledere f.eks. kan ikke tolkes som «ridderlige» imøtekommelser av kvinners likestillingskrav. Denne tendensen må forstås dialektisk. Jeg mener også at det er viktig å se denne utviklingen som ledd i en lang historie, der den nye kvinnebevegelsens slagord «Det private er politisk» har hatt et større materielt og bevissthemsmessig grunnlag enn vi har vært fristet til å tro, — også sett med andres øyne enn opprørernes.

Poul Behrendt⁴ har levert en interessant argumentasjon for at det har funnet sted en forskyvning fra patriarkalsk til matriarkalsk orienterte autoritetsformer, som kan være interessant i denne sammenhengen. Med matriarkalsk mener han «tradisjonelt kvindelige verdisett, livs- og tankeformer». Han hevder:

«Om den kvindelige autoritet påstår jeg . . . , at den fra familien er blevet udbredt til klasseværelset og fra

klasseværelset til de ændringer i ledelsesformer, der søges gennemført i samfundet i øvrigt — ligesom den har gjort sig gældende indenfor kriminalforsorg og i behandlingen af de psykisk afvigende. Spørgsmålet er jo, om ikke velfærdsstaten efter sit væsen er af hunkøn, skabt i familiens lignelse, ud fra dens iboende utopi: at enhver yder efter evne og nyder efter behov.»

Om han med matriarkalsk hadde ment et samfunn der kvinnene har makten, ville det hele ha vært absurd. Men det han snakker om er en tradisjonell kvinnelig metode, en rasjonalitet, en tradisjonell kvinnelig *autoritetsform*. Denne autoritetsformen har sitt utspring i den primære sosialiseringen i den borgerlige familien, men derfra har den bredt seg til de sekundære sosialiseringsinstansene uansett hvilket kjønn som der ivaretar «oppdragelsen».

Den autoritetsform det er snakk om må ses i lys av hva slags motivasjon den knytter seg til. Går vi tilbake til den borgerlige familie, kan vi se at Pater Familias knyttet sin til påbudet, til frykten, til ordrer, til forestillingen om «den onde natur», mens moren knyttet sin til lysten, til belønningen, til etterligningen, til forestillingen om «den gode natur».

I dette århundre fikk disse metodene gjennomslagskraft i reformpedagogikken. (NB: Reformpedagogikkens idealistiske utøvere var i vesentlig grad kvinner fra borgerskapet hvis «bestemmelse om å giftes» ikke lenger hadde sitt materielle grunnlag.) Et av hovedpunktene på dette programmet var oppøving av evnen til samarbeid. Et premiss for samarbeidsideen er likeverdstenkningen. Som ideologi blir imidlertid likeverdsideen, som på programmet har «lik behandling», «like muligheter» osv., nøytralisert av ideologien om barns egenart, menneskets egenart. Når Mater Familias' praksisformer er blitt idealer, innebærer den nevnte motsetningen i dagens samfunn at utopien fordreies i praksis.

Forskjellsbehandling i barnehagen

Praksisformene i det offentlige rom, barnehager og skoler inkludert, er fremdeles sterkt preget av mannlig borgerlig rasjonalitet. Denne rasjonaliteten er liberalistisk. Liberalismen legitimerer den sterkeste rett: Yte etter evne og nyte etter evne. På en motsetningsfull måte ser vi at likeverds-ideologien og egenartsideologien sammen legitimerer guttebarns utfoldelse på helt bestemte premisser i dagens oppdragelses-institusjoner.

Bjerrum Nielsen og Larsen⁵ har på en slående måte vist hvordan «også i klasse-offentligheten er det de mest privilegerede mænd der deltager . . . fordi deres særinteresser falder sammen med almenvellets». Mens pikene «når de forsøger at formidle deres kvindelige erfaringsverden til denne offentlighed, møder den samme skæbne som de kvindelige forfattere i det forrige århundre: ingen forstår hvad de siger». Så konkluderes det: «I den lille hverdagssituation, hvor en lærer venligt, men uden forståelse for hvad pigen egentlig prøver at sige, udviser hendes erfaringer fra offentligheden, ser vi måske i et øjebliksbillede, hvordan fortængningen af det kvindelige reproduceres både på det samfundsmæssige og det personlige plan.»⁶

Skjulte og offentlige budskap

Mine egne observasjoner av de voksnes atferd overfor jenter og gutter i barnehager, viser også hvordan gutter blir favorisert på bestemte måter. Generelle tendenser i mitt materiale viser at gutter får mer direkte oppmerksomhet og kontakt enn det jenter

får. De får også mer individuell oppmerksomhet enn jenter. Jenter får først og fremst oppmerksomhet som gruppe, — det gjelder både i tiltale og i omtale. Gutter får også i langt større omfang enn jenter legges premisser for hva som skal skje i ulike situasjoner. Ved gutters brudd på regler og instruksjoner, er voksenreaksjonene enten ignorering eller svært individualtilpasset. Overfor jenter utøver de voksne en mye jevnere og konsekvent kontroll — som av og til så vidt jeg kan se, grenser til det utidige. Til jenter stilles det langt høyere krav om deltakelse i husholds-, ansvars- og omsorgsaktiviteter enn til gutter.⁷

Jeg vil påstå at statistisk sett er de voksne i barnehagen overveiende unge «progressive» kvinner, med islett av unge «progressive» menn, ofte sivilarbeidere. Likhetsideologien er svært høyt uttalt i denne offentligheten i forhold til andre steder. På en måte kan vi si at førskolelærere og deres medhjelpere er profesjonelle «erstatninger» som bevisst mener å behandle jente- og guttebarn likt og gi dem samme muligheter. Observasjonene mine viser imidlertid at det er andre, stilltiende premisser som bestemmer de voksnes handlingsmønstre i høy grad. Det kan virke som om det i de voksnes hoder (sjeler og kropper) foregår en mer eller mindre ubevisst kamp mellom ulike rasjonalitetsformer, eller autoritetsformer. Det «skjulte» og det offisielle budskapet i oppdragelsen utelukker hverandre gjensidig.

Mitt hovedspørsmål gjelder imidlertid i hvor høy grad de voksnes diskriminering av barna på grunnlag av kjønn reproducerer «fortrengningen av det kvinnelige», — eller om vi står foran en «konfliktenes gjentakelsestvang» som er i ferd med å miste sin makt.

Når jeg drister meg til å spørre slik, mot bedre viten, vil kanskje noen si, er det for det første fordi den nevnte motsetningen i stadig videre omfang blir gjort til gjenstand

for var bevissthet. Og for det andre: De gjeldende maktforhold må analyseres på grunnlag av hva slags kropp, sjeler, kunnskap, ideer som produseres til enhver tid. Det er altså ikke tilstrekkelig å studere ideologi eller praksisformer. «Produktene» som skapes er like viktig å studere.

På grunnlag av nyere studier av barn er det riktignok mye som tyder på at tradisjonelle kjønnsroller med en symbolsk fastsettelse av posisjoner som historisk sett er knyttet til den kjønnsmessige arbeidsdelingen i en offentlig og en privat sfære, har overlevd seg selv. Samtidige studier av ungdom viser også tydelig at en kjønns-spesifikk selvoppfattelse med røtter i den symbolske orden som en patriarkalsk familiestruktur har skapt, fortsatt er sterkt fremtredende hos de unge. Sammenfattende vil jeg si det slik: Unge jenters selvilde i 80-årene er sterkt preget av å være offentlige bipersoner og private hovedpersoner, mens for unge gutter forholder det seg motsatt.

Men dersom vi tolker dette som et absolutt bilde av fortrenningen av det kvinnelige — både på det samfunnsmessige og det personlige plan — ser vi kanskje spørsmål. Dikotomien mellom den offentlige og den private sfære har gjort forholdet mellom kjønnene til et spesielt posisjonelt forhold,⁸ der kjønn er blitt en primær statussegenskap. Forventningene til og forestillingene om tilhørende roller ser ut til fortsatt å leve når vi fremdeles håndhever de gamle rousseauske idealer: Gutter oppmuntres til selvutfoldelse og jenter til forsakelse. Likevel er det grunn til å spørre om forestillingene egentlig lever i beste velgående? Blindet av egne og gamle erfaringer har vi lett for å gå glipp av at noe nytt «er på gang».

Jeg mener det er grunn til å spørre om hvorvidt det nye idealet, det offisielle budskapet — eller det gamle og «skjulte» budskapet — vil komme til å få imperativ

status i den oppvoksende slekts psykiske og sosiale organisering. Fra historien kjenner vi til at nettopp motsetninger mellom «liv og lære» har ført til opprør. Kanskje vil den store indre motsetningen mellom de ulike «budskap» komme til å være kruttet som underminerer den bestående dikotomi mellom de ulike rasjonalitetsformer med historiske røtter i de to ulike sfærer?

Jentenes nye selvrespekt

Unge jenter i dag nøyser seg ikke med å trekke på skuldrene av mannssamfunnets disposisjoner. De synes «synd på menn» fordi «de har et skall utpå seg». Når de blir spurt om hva slags ideal av en mann de vil satse på, svarer de at de ønsker seg menn som er mer «sånn som kvinner er».⁹

Slike utsagn viser en form for selvrespekt, en respekt for rasjonaliteten som historisk er kultivert hos kvinnekjønnene som *kan* tolkes som en endring i den kollektive bevisstheten hos de unge. 68-generasjonens kvinner har gjort opprør mot den tradisjonelle måten å skille privat og offentlig på. 70–80% av skilsmissene i denne generasjonen (og de er som kjent ganske vanlige) er det kvinnene som tar initiativet til. Grunnen er ofte at en mann som ikke vil eller kan dele «privatlivets» oppgaver med dem, vil de heller klare seg uten. På den annen side vet vi også at tross alt er det flere menn som tar bleieskiftet i dag enn vitsene om dem skulle tilsi. Hvem vet om de unge jentenes ønsker om menn «som er mer sånn som kvinner er» i noen grad vil bli imøtekommet?

En tilsynelatende banalitet som den at unge gutter f.eks. i stadig større omfang kler seg i rosa, kan kanskje tolkes som en viktig signifikasjonshandling. Blant annet som en protest mot normene i en offentlighet som inntil nå er tilskrevet dem? Jeg vil igjen sitere Behrendt:

«Det nye samfund, som er kvindernes samfund, har på en mirakuløs måde allerede realiseret sig i selve den mandlige fysiologi, de smalle skuldre, det lange hår, og bisserne, som før var drengeverdens ideal, er her forskudt til levn fra den borgerligt-liberalistiske epoke.»

Og han citerer Peter Schneider:

«Når man afviser manderollens præstationskrav og konkurrencepres, afviser man osse den liberalistiske ideologi om at enhver er sin egen lykses smed. Når man arbejder på at få mænd til at udvikle åbenhed overfor andre og ærlighed om deres egne følelser, udvikler man solidariteten.»¹⁰

Foto: «Pojkarna i Paris», © Christer Strömholm

Jenteoppdragelsen mer adekvat

Dersom vi setter opp solidaritet som forutsetning for vår sivilisasjons videre eksistens, eller rett og slett forutsetning for «det gode liv», kan det se ut til at den sosialkarakteren som generelt er jentespesifikk i dag, på mange måter står i bedre forhold til de samfunnsmessige oppgavene vi står overfor enn den tradisjonelle gutterollen gjør. På bakgrunn av mitt observasjonsmateriale vil jeg hevde at jentenes måter å være på generelt i langt høyere grad enn guttenes tilfredsstiller våre ideelle krav til sosialt samliv.

Definerer vi autoritet som myndighet, i Habermas' betydning, er det mye som taler for at den bevissthetsstrukturen som utvikles generelt hos jenter — en bevissthetsstruktur der vi-opplevelse¹¹ er sterkere utviklet enn hos gutter — er en basis for en ny «type» sosialisering. Den «utvendige» autoritet får mindre å si. Denne type sosialisering innebærer kanskje, slik Ziehe og Stubenrauch antyder, et stadig identitetsarbeid, men ikke nødvendigvis så helt «uten sikkerhetsnett». Sikkerhet og trygghet vil kanskje bli å finne i nye samfunnsmessige moralkodekser, der subjekt-objekt-tenkningen blir fremmed, der dualismen blir et fremmedelement?

Studier viser at voksne diskriminerer på grunnlag av kjønn i oppdragelsesinstitusjonene også i dag. Grovt sett kan vi også si at det skjer i guttenes favør. Men det sies og ses ut fra en bestemt forestillingsverden som har røtter i opp-prioriteringen av tradisjonell offentlighetsrasjonalitet. Ser vi på so-

sialiserings-«produktene», kan vi også grovt si at vi oppdrar jentebarn til kollektivist og guttebarn til liberalister, til individualister. Den oppdragelse vi gir jenter ser altså ut til å være mer «adekvat» i forhold til de samfunnsoppgavene vi står overfor nå. Et spørsmål som da må stilles er følgende: Hvilke elementer i den påvirkningen jenter får kan vi findyrke, slik at de kan komme *alle* barn til gode? Og dermed gjøre livet lettere for alle parter?

Ragnhild Andresen

Høgskolelektor i pedagogikk

Tromsø lærerhøgskole

(fra 1.8.86: NAVF-stipendiat ved Institutt for samfunnsvitenskap, Univ. i Tromsø.)

Noter

1. Neil Postman: *Den tapte barndommen*.
2. Th. Ziehe og H. Stubenrauch: *Ny ungdom og usædvanlige læreprosesser*. Politisk Revy 1984.
3. Jean Baker Miller: *Towards a New Psychology of Women*. Penguin 1979.
4. Poul Behrendt: *Bissen og Dullen. Familiel historier fra nutiden*. Dansk Gyldendal 1985.
5. Harriet Bjerrum Nielsen og Kirsten Larsen: *Piger og drenge i klasseoffentligheden*. Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo. Rapport nr. 2 1985, s. 270.
6. Op.cit. s. 271.
7. Ragnhild Andresen: Barnehaugen som arena for forskning om kjønnsidentitet. *Debattserien for barnehagefolk*, nr. 2 1985.
8. Ziehe og Stubenrauch bruker dette begrepet om forholdet mellom barn og voksne i vårt samfunn. *Op.cit.*
9. Ragnhild Andresen: *Født til underlegenhet? En studie i unge jenters selvbylde og identitet*. PFI. Hovedoppgave i sosialpedagogikk, 1982.
10. I P. Behrendt: *Op.cit.* s. 89.
11. Se Andresen: *Op.cit.* 1985.

Det nye hjemmestrevet

Avstanden mellom hjemmesfæren og lokalsamfunnet er større i vår tids kultur enn for noen tiår siden. Hjemmesentreringen har økt, og den er trolig stadig økende. Forsker Marianne Gullestad drøfter hvordan hjemmestrevet er blitt en viktig del av vår tids folkelige kultur.

Ta deg en tur rundt i et vanlig norsk byggefelt en lørdags ettermiddag! Jeg garanterer at du vil høre eller se en masse hamring, snekring og graving. Noen legger panel, andre er i ferd med å skifte ut kjøkkenet og atter andre holder på å grave ut kjeller til et lite tilbygg. Vi kan konstatere at samtidig med at de fleste har sluttet med å safte, sylte, stoppe, lappe og sy egne klær, har aktivitetene i forbindelse med hjemmeinnredning økt. Hjemmeinnredning er ikke lenger noe en gjør en gang for alle, det er blitt et vedvarende prosjekt som ordner tiden og livet. «I fjor tok vi badet og til neste år skal vi legge panel på gangen» er et refreng en ofte kan høre. Dette vedvarende arbeidet med hjemmeinnredning, hus og hage ser jeg som et nytt og frivillig valgt hjemmestrev. Spør en seg så hvorfor det legges så mye penger og arbeid ned i boligen, vil en finne mange svar. Noen eksempler på slike svar er jakt på sosial status, reklamens makt, psykologisk foreldelse, kompensatorisk forbruk og økonomisk overskudd. De fleste forklaringer har en tendens til å være litt moralistiske: I helsesektoren mener f.eks. enkelte at dagens foreldre er materialistiske og har liten tid til barna sine. Forbruksforskere klager over det de ser som sløsing med ressurser.

Ifølge en rapport (rapport 25, Fondet for markeds- og distribusjonsforskning) blir det f.eks. hvert år skiftet ut vel 30.000 helt brukbare kjøkken til en kostnad for forbrukerne på omlag 500 millioner kroner — pluss alle timene i egeninnsats. Disse unødvendige utskiftingene er, ifølge den samme rapporten, ca. halvparten av alle utskiftninger. Lokalsamfunnsforskere har på sin side påpekt hvordan forbruket i hushold, i form av tid, penger og krefter som går med til å bygge og vedlikeholde boligen, gjør at det blir mindre tid til aktiviteter i lokalsamfunn og nærmiljø. Interiørarkitekter bekymrer seg over mange smakløse og uheldige innredninger. Og slik kan en fortsette.

Det er noe i alle disse synspunktene. Butikkene som selger planker, rør, knotter, kjøkkeninnredning og alle de andre tingene som skal til, dukker opp som paddehatter og det er ikke billig å handle der. Det er også riktig at når mye tid, penger, kjærlighet og omtanke brukes på boligen, blir det mindre tid, penger og krefter igjen til andre ting. Hjemmestrevet *kan* derfor ha utilsiktede og uønskede konsekvenser. Problemet er bare at denne måten å se på fenomenet er ensidig og negativ. Fremdeles har vi ikke forstått *hvorfor* mennesker som har fått

bedre råd bruker pengene på hjemmet. Hva er det ved hjemmet som gjør det så viktig for oss? Mitt svar på dette spørsmålet er at mennesker ikke bare er passive ofre for reklamens makt og andre nedslående trekk ved samfunnsutviklingen, men at de også forholder seg aktivt og skapende til de rammevilkårene de er underlagt. Boligens og innredningens økende betydning kan sees som en slik aktiv og skapende tilpassning. Jeg ser rett og slett hjemmestrevet som en del av våre dagers folkelige kultur, og denne folkekulturen kan forklares ved at hjemmet er blitt et sentralt *symbol*. Hva betyr det så at hjemmet er blitt et symbol? Jo, det betyr at hjemmet står for og liksom samler i seg en hel rekke verdier som er viktige for oss. Hjemmet *utsier* et budskap, og dette budskapet er mangefasettert og mangetydig.

Hjem og lokalmiljø

Det første jeg skal gjøre er å sammenligne hjem og lokalmiljø for å vise hvordan hjemmet mer og mer symboliserer enhet og sammenheng i livet. I det gamle bondesamfunnet var det ikke så stor forskjell på hjem og lokalmiljø som det er nå. Riktignok var hjemmet og husholdningen mindre, tettere og klarere avgrenset enn lokalmiljøet som var større, løsere og mer diffust. Likevel omfattet både hjem og lokalmiljø et *sted* og et visst *sosialt fellesskap*, det ene inkludert i det andre. I dag er livet for mange mennesker mer preget av frivillig valg av aktiviteter og samværspartnere. Hver person deltar på mange aktivitetsområder, og disse aktivitetsområdene er til dels adskilte. Det er oftest ikke de samme menneskene vi møter i nærmiljøet, på jobben, i sportsklubben, på ferie osv. Både barn og voksne deltar i institusjoner og anledninger *utenfor* nærmiljøet. Det er også slik at familiemedlemmer deltar *hver*

for seg på mange livsområder.

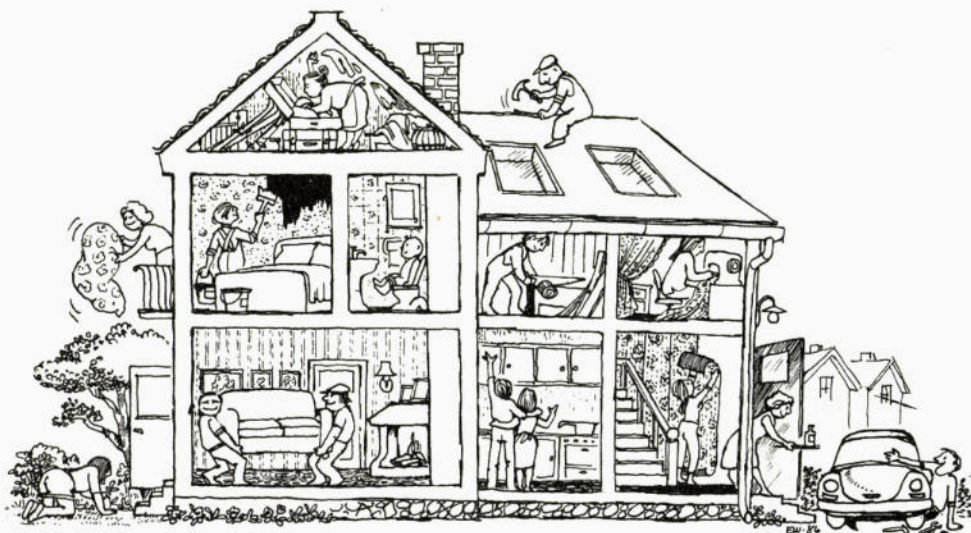
I denne prosessen har hjemmet fått en ny betydning som sete for enhet og sammenheng — for mennesker hvis liv er spredt på mange aktivitetsområder. Nærmiljøet, på den annen side, er blitt et delområde, på linje med andre delområder og må konkurrere med dem om det enkelte menneskes tid, krefter, lojalitet og forpliktelse. På denne måten er linjen mellom hjem og nærmiljø blitt mye skarpere og mer markert, som et uttrykk for at de omfatter svært ulike sosiale realiteter.

Hva betyr det at hjemmet er blitt et sete for integrasjon og sammenheng? Med det mener jeg at det er der vi samler oss, som personer. Det er der vi finner andre mennesker som vi føler vi kan være oss selv overfor — uten masker. I hjemmet og gjennom hjemmet skaper vi en følelse av retning og *mening*. Der binder vi sammen de ulike roller vi spiller til opplevelsen av *en* helhetlig person, og (for dem som bor flere sammen) til følelsen av å være en sammen-sveiset familie. Denne funksjonen er blitt mer nødvendig fordi livet selv er blitt mer oppstykket. Dessuten har religionen mistet mye av sin betydning. I tidligere tider var det i stor grad kirken og religionen som fungerte som tankemessig paraply over livets forskjellige sfærer og institusjoner. Religionen tilbød integrasjon og mening gjennom troen på noe som ikke var av denne verden. Dette fungerer ikke lenger på samme måte som før. Dagens mennesker søker mye av livets mening gjennom dennesidig intimitet og umiddelbarhet. Hjemmet og intimsfæren er blitt kilde for dypere meninger, og er derfor i en viss forstand blitt gjort til noe hellig.

Det særegne ved hjemmet som symbol er at det er så rikt og mangetydig. Nesten alle steder i verden er det slik at huset, dets ordning, dets utstyr og det sosiale livet som foregår der, utsier noe om hva som er sentrale ideer i kulturen. I Norge har vi ikke

bare hus, vi har også hjem. Norsk (og nord-europeisk) kultur er i særlig grad hjemme-

sentrert, og denne hjemmesentreringen er økende.

Norsk kultur — praktisk og nyttig

Hjemmet er et *nøkkelsymbol* som samler mange viktige verdier for oss. Som nevnt symboliserer hjemmet personen og familien. I det følgende skal vi derfor se litt på noen av de *egenskapene* ved personer som er viktige i vår del av verden.

Selvstendighet og *uavhengighet* er sentrale verdier i Norge. Et eget hjem (helst et eget hus) er et av de fremste tegn på voksenstatus. Nær knyttet til selvstendighet er også det å ha *kontroll* over seg selv og livet. Hjemmet er for mange et livsprosjekt. Det uttrykker hva slags livsstil eller referansegruppe en tilhører, hvem en gjerne vil bli sammenlignet med. Å bruke penger på hjemmet er også i pakt med norske idealer om flid, enkelhet og nøkternhet. Kjøp av kostbart hus og hage, og å bruke fritiden til å pusse opp og dyrke gulrøtter, er både mer

økonomisk regningssvarende og virker mer nøkternt enn å bruke penger på f.eks. klær, restauranter eller operabesøk. Den nye cafékulturen og pelskjøp til mellom 60.000 og 90.000 kroner tyder på at noe nytt er i ferd med å skje, i hvert fall for noen grupper i befolkningen. Likevel er det nok fremdeles slik at vår pietistiske bakgrunn og den protestantiske etikk ikke helt har forlatt oss.

Norsk kultur legger på denne måten stor vekt på alt som er praktisk og nyttig og mindre vekt på estetikk og lek. Dette kommer tydelig til syne i de begrunnelser de fleste gir for hvorfor de legger nytt panel på gangen eller skifter ut kjøkkenet. Som oftest gis det praktiske og funksjonelle begrunnelser, selv om arbeidet med å installere forbedringene langt overstiger de senere tids- og arbeidsbesparelser. Utbedring av hjemmet gir således norske menn og kvinner anledning til å drive skapende lek,

kamuflert som alvorlige, nyttige ting som «må» gjøres. Norske menn og kvinner leker altså ikke åpenlyst, men under dekke av å gjøre noe praktisk og fornuftig!

Hjemmet — kjærlighetens prosjekt

Andre viktige verdier har med kjærlighet, kjønnsroller og hva som regnes for å være kvinnelig og mannlig å gjøre. For ektefeller kan hjemmet sies, så å si, å være kjærlighetens prosjekt. De siste 10–20 årene har flere kvinner tatt yrkesarbeid, og en likhetstankegang er blitt mer vanlig når ektefeller diskuterer fordeling av oppgaver i hjemmet. Mange ektefeller ønsker både nærhet, intimitet og å dele oppgavene likt. At denne likhetsideologien ikke fører til så veldig mye større likhet i praksis, har mange årsaker. En av årsakene er at arbeidsoppgaver egentlig betyr så uendelig mye mer enn bare å være et praktisk spørsmål om å organisere seg litt annerledes. Arbeidsoppgaver har også symbolske sider, de utsier budskap. På grunn av nedarvede tradisjoner er det til enkelte arbeidsoppgaver knyttet sterke følelser av å være mandig mann eller kvinnelig kvinne. Det tar tid å endre disse tradisjonene. Mange menn vegrer seg for eksempel mot å gjøre det de regner som kvinnfolkarbeid, av redsel for ikke å føle seg (og bli betraktet av andre) som skikkelige mannfolk. Derfor vil de mye heller ekspandere noen av mannfolkoppgavene i huset enn å bytte bleier og vaske gulv. Min teori er at mange menn bytter det å legge nytt gulv eller lage garasje mot å slippe andre ting. Dette er noe hustruene også setter pris på. Hjemmestrevet er et felles skapende prosjekt, samtidig som han kan få være mann og hun kan få være kvinne, i tradisjonell forstand. Han snekrer og bygger, hun syr gardiner og planlegger det estetiske. Mens han legger

panel steller hun hus og barn og etterpå hjelper hun ham kanskje med å holde eller med å lage ekstra god aftens til dem begge. Dessuten er hjemmestrevet på en spesiell måte uttrykk for hans kjærlighet til henne. Han gjør noe for henne og viser også at han prioriterer henne og familien i forhold til andre aktiviteter utenfor familien.

Av alle disse grunnene er, slik jeg ser det, det norske hjem, med alt sitt panel, nye gulvbelegg, potteplanter og bilder, en sentral del av våre dagers folkelige kultur. Dette reflekteres tydelig i kontrasten mellom *utsiden* til boligblokken eller eneboligene på byggefeltet og hjemmene på *innsiden*. Utsidene er ekstremt enkle og fattige på ornamentikk, detaljer og visuelle stimuli. Hjemmene på innsiden er like ekstremt frodige, lune og en kan nesten si pyntede. Dette har fått meg til å undres: kanskje er det ikke de offentlige bygninger, men de norske hjem som burde sammenlignes med f.eks. Frankrikes middelalderkatedraler — ikke når det gjelder størrelse og kunstnerisk kvalitet, men når det gjelder å være *nøkkelsymboler* i sin tid og sin kultur.

Marianne Gullestad

Forsker RFSP/NAVF

SESAM (Senter for samfunnsforskning)

7055 Dragvoll

Litteratur:

- Gullestad, Marianne: *Kitchen-table Society*. Oslo: Universitetsforlaget, 1984.
- Gullestad, Marianne: Endringer i forholdet mellom hjem og nærmiljø. I: D. Ås og H. Baldersheim (red.): *Hva skjer med våre byer?* Oslo: Cappelen, 1984.
- Gullestad, Marianne: *Livsstil og likhet*. Oslo: Universitetsforlaget, 1985.
- Kjølsrud, Lise: Å bo som livsprosjekt. *Kontrast*, 1981, nr. 6.
- Larsen, Tord: Bønder i byen på jakt etter den norske konfigurasjonen. I: A.M. Klausen (red.): *Den norske væremåten*. Oslo: Cappelen, 1984.

Reformer i mottak og behandling av voldtatte i London

Erfaringer fra en studietur

I september 1985 foretok en gruppe på 5 norske kvinner en studietur til London for å se på reformer i mottak og behandling av voldtatte kvinner ved Metropolitan Police. I artikkelen redegjør deltakerne for ulike sider ved temaene: Politiadjutant Anne Marie Aslaksrud Gran for politi- og rettsvesen, lege Lisbeth Bang for medisinske aspekter, lektor Ragnhild Eik Løvland for opplæring og sosiologene Åse Berge og Janne Krogstad for oppfølgingstilbud.

Reformene omfatter politiets mottak og etterforskning, medisinske/rettsmedisinske undersøkelser og tilbud om oppfølging, i tillegg til spesiell opplæring av politiet. Gruppen besøkte også et Rape Crisis Center i Birmingham og gjorde seg kjent med debatten om disse spørsmål i England. Erfaringene fra studieturen har hatt stor praktisk betydning for utformingen av tverretatlig samarbeid ved krisemottaket for voldtatte ved legevakten i Oslo som åpnet 8. januar 1986.

Politi og rettsvesen

På bakgrunn av vedtak i Oslo Helseråd om

opprettelse av et medisinsk tilbud til voldtaktsofre ved Oslo kommunale legevakt, ble det nedsatt et tverrfaglig utvalg med representanter for Oslo Helseråd, Legevakten, Rettsmedisinsk institutt, Kriminalpolitisen, Statens politiskole og Oslo politikammer. Jeg var formann i utvalget og deltok på studieturen for å innhente opplysninger om endringer i etterforskningsrutiner ved Metropolitan Police i disse saker, i tråd med nyere kunnskap som amerikansk forskning har frembrakt om voldtaktens alvorlige skadevirkninger på offeret. Det viste seg at London-politiet allerede i 1984/85 hadde innført nye instruksjoner i disse saker, også foranlediget av at både politi og rettsvesen i England i lengre tid

hadde vært utsatt for sterk kritikk for sin mangelfulle behandling av voldtektssaker.

«A new approach to the victim»

De nye instruksjer (innført i full skala fra 26.6.85), ble lansert under slagordet: «A new approach to the victim», og innebar først og fremst en holdningsendring fra politiets side overfor voldtektsofferne. Det ble innskjerpet at politiet må medvirke til å legge forholdene til rette for offeret ved å opptre på en hensynsfull og forståelsesfull måte. Etterforskningsrutinene ble omlagt, og de viktigste endringene var:

- Alle anmeldelser på voldtekt skal i utgangspunktet nedtegnes og registreres. Ingen kvinner må avvises når de henvender seg til politiet i den anledning. Det er den etterfølgende etterforskning som skal avdekke om anmeldelsen er falsk.
- Anmeldelsen mottas ved enkelte utvalgte politistasjoner i London hvor lokalitetene er innredet med dette for øye, på en mer komfortabel og uformell måte enn et vanlig kontor. Dette såkalte victim-room skal brukes kun i slike saker. Ingen andre enn etterforskerne på saken har adgang til dette rom. Voldtektsanmeldelser blir prioritert.
- Både en kvinnelig og en mannlig politibetjent settes på saken (minst 1 senioretterforsker). Forutsetningen er at de skal behandle den til den er ferdig etterforsket, for å unngå at kvinnen må forholde seg til flere etterforskere.
- *Anmeldelsens innhold:* Av hensyn til offeret skal det på dette stadium av saken kun tas en kort anmeldelse med opplysninger om den straffbare handling, åsted og gjerningsmann, slik at det er grunnlag for å iverksette etterforskning og påvisning av gjerningsmann/åsted.
- *Formalia:* Før dette avhør starter skal kvinnen informeres om hvilke prosedyrer hun skal gjennom (ved kvinnelig betjent, «chaperon»):
 - a) At det nå kun er tale om en kort anmeldelse.
 - b) At hun snarest mulig vil bli overført til hospital for medisinsk, gynekologisk og rettsmedisinsk undersøkelse, samt oppfølging.
 - c) At hovedavhøret av henne vil bli tatt senere etter at den medisinske undersøkelsen er avsluttet, og etter at hun er falt mer til ro.
 - d) At hun da vil kunne tilkalle en representant for Victim Support Scheme (se nedenfor) dersom hun ønsker det. (Bistandsadvokatordningen er ik-

ke innført i England).

- *Hovedavhøret:* Gjennomføres så snart kvinnen har vært til den obligatoriske medisinske behandling og forutsatt at hun er i en slik psykisk tilstand at det er tilrådelig å avhøre henne. Det understrekes at offeret som regel er politiets eneste vitne i disse sakene og at det derfor er viktig å bringe fram alle relevante opplysninger som kvinnen kan sitte inne med, og at dette kun vil lykkes dersom etterforskerne opptre på en slik måte at det oppstår tillit og kontakt mellom dem og offeret.
- *Den rettsmedisinske undersøkelse:* Denne er det andre viktige bevismiddel som politiet har utnyttet maksimalt nettopp i disse saker hvor bevisvanskene er så store (nedenfor).
- *Etterforskningen:* Etter mønster fra FBI har Metropolitan Police innført en ny etterforskningsmetode i voldtektssaker, kalt «Offenders Profile». Dette system innebærer at alle voldtektsanmeldelser registreres på data, med nøye angivelse av gjerningsmannens modus operandi. Dette vil si at registeret mates med nøyaktig signalement på den anmeldte gjerningsmann og med angivelse av karakteristiske trekk i forbindelse med utførelsen av den straffbare handling. Systemet sikrer at man til enhver tid beholder oversikten over henlagte saker som ellers har vært stuet bort på arkiver og glemt. Særlig i forbindelse med etterforskning av serie-saker har dette systemet vist seg å være effektivt.

London-politiet har også ført en kampanje utad overfor publikum med opplysning om de holdningsendringer som har funnet sted innen politiets rekke. Det har blitt understreket at forholdene bør bli slik at kvinner til enhver tid kan gå uforstyrret på gaten. Det må ikke være slik at kvinner kvier seg for å anmelde voldtekt. Politiets nye linje er «to buy women against rape». Denne politikken har allerede ført til en økning i antall anmeldelser, med 63%. Dette blir tolket dithen at kvinner også i større utstrekning enn før tør gå til dette skritt. Mørketallet for denne type forbrytelse er fremdeles høyt. Ved en undersøkelse i London (1982) fant man at bare 1 av 12 kvinner anmeldte saken til politiet.

Rettsapparatet

Fra politihold ble det rettet sterk kritikk

mot engelsk rettsvesen, som ble karakterisert som «independent, self-protective and traditional». Det nytter lite å endre politiets policy på dette området så lenge dommerne fremdeles er bundet av gamle holdninger og prinsipper. Endringer i lovverket tar lang tid og er en komplisert prosess.

Engelsk rett er dominert av spesielle grunnprinsipper, som f.eks. rett til kryss-eksaminasjon av vitnene. I voldtektssaker innebærer det at det kvinnelige offer må være til stede i rettssalen så lenge forhandlingene varer, og at hun er utsatt for intens eksaminasjon fra forsvarers side. Dette er en stor psykisk belastning for kvinnen, også fordi det i engelsk rett ikke er adgang til å føre slike saker for «lukket» rett. Vitnet kan heller ikke kreve at tiltalte føres ut under hennes vitneforklaring. Både presse og publikum kan være til stede under retts-saken.

Ved en endring av de prosessuelle bestemmelsene fra 1976, er det fastslått at det ikke lenger er tillatt å eksaminere kvinnen om hennes seksuelle fortid, dog med det unntak at dersom det er av avgjørende betydning for sakens opplysning så kan dommeren etter anmodning fra forsvarer gi slik adgang. Erfaringsmessig skjer dette relativt ofte, idet en dommeravgjørelse som går imot forsvarer på dette punktet kan bli brukt som ankegrunn og føre til at dommen oppheves.

Et annet grunnprinsipp er at ingen av de medvirkende i rettssalen har adgang til å henvende seg til eller snakke med vitnene før de har forklart seg for dommer. Da det ikke er etablert bistandsadvokatordning i England, fører det til at kvinnen føler seg helt isolert i retten og blir unødvendig nervøs og ute av balanse. Imidlertid er det i senere tid blitt godtatt at en representant for organisasjonen Victim Support Scheme kan være sammen med henne under rettsmøtene.

Til tross for at enkelte prosessuelle for-

bedringer hadde funnet sted, ble det fra politihold hevdet at det er langt igjen før kvinnen kan garanteres en hensynsfull og forsvarlig behandling innen rettssystemet, og at det fortsatt er påkrevet med en rekke lovendringer på dette området.

I Oslo forelå innstillingen fra det tverrfaglige utvalg den 30.11.85. De samarbeidsrutiner og -retningslinjer som ble trukket opp, bygget i stor utstrekning på de samme prinsipper som Metropolitan Police har lagt til grunn for sine instruksendringer. Det tverretatlige samarbeidet mellom Oslo legevakt og Oslo Politikammer har nå pågått i 3 måneder. Det er hyggelig å konstatere at det hittil fra politiets side bare har vært positive reaksjoner.

Ved dagsmeddelelse av 13.3.86 er Oslo Politikammers etterforskningsrutiner i voldtektssaker formelt omlagt. Utgangspunktet for disse endringene er hensynet til offeret — på bakgrunn av den viten som nå foreligger om sjokkskader og psykiske belastninger ved slike forbrytelser, og derved behovet for snarest mulig å iverksette kriseintervensjon og psykososial oppfølging.

Anne Marie Aslaksrud Gran
Politijadjuvant
Oslo Politikammer

Retsmedicinske rutiner

Helsevæsenets tilbud til voldtægtsofre i Oslo var forinden kartlagt og beskrevet i rapporten: *Medisinske tilbud til voldtektsofre i Oslo*. En utredning om helsevæsenets muligheter, begrensninger og forpliktelse (Bang, Malterud, Strand). Rapporten konkluderte, at pasientgruppen voldtægtsofre har vært forsømt og tildels overset af helsevæsenet. Dette sammenholdt med, at voldtægtpasienter er en høyrisikogruppe når det gjelder utvikling af fysiske og psykiske langtidsvirkninger

gjorde, at Oslo Helseråd besluttete at omlægge tilbudet.

Forudsætningen for at åbne et eget modtag, det første af sin art i Skandinavien, har været:

1. At tilbudet skulle planlægges i samarbejde med de *faggrupper*, der er involveret i behandlingen af patienten; og i samarbejde med de *etater*, der arbejder med sagen.
 2. At alle berørte personalegrupper skulle gennemgå kursus og speciel oplæring.
- Oprettelsen af tilbudet medførte omlægning af alle rutiner heriblandt også retsmedicinske rutiner.

Scotland Yard, Metropolitan Police, London peger sig ud internationalt som havende det retsmedicinske laboratorium, der har det mest gennemførte oplæg omkring seksualvoldforbrydelser/personforbrydelser. Som følge af at Home Office og Justitsdepartementet i 1982 prioriterede at omlægge politi- og retsapparatets behandling af bl.a. voldtægtsager blev Scotland Yard og Politiskolerne tilført økonomiske midler, der tillod at gennemføre dette i praksis.

Retsmedicinsk laboratorium udarbejdede følgende oplæg i samarbejde med det af politiet nedsatte voldtægtsudvalg:

- *Undersøgelsessuiter* på 8 af Londons politistationer. En suite består af et lokale indrettet til medicinsk og retsmedicinsk undersøgelse, et samtalerum med mulighed for at hvile og et baderum. Suiten har egen indgang med den intention, at den der har været udsat for voldtægt med en gang kan tages til skjermede lokaler for at opnå en følelse af trykthed og privathed. I England foretages den medicinske og retsmedicinske undersøgelse af en almenpraktiker, der har gennemgået specialkursus og fået det offentlige hverv at være politilæge (tilkaldevagt).
- Ofte er det aktuelt ved undersøgelsen at inddrage patientens klæder. Man havde erfaring med at tæpper o.lign. var en dårlig løsning; istedet har man indført *jumpsuits med tilhørende trusser* som patienten får udleveret gratis.
- For at sikre den enkelte undersøgelse en standard

kvalitet er udarbejdet et *procedurehæfte* (10 s), der tillige fungerer som standard journal. Undersøgende læge må i samarbejde med kvindelig efterforsker afkrydse hvert punkt i undersøgelsesproceduren. Procedurehæftet giver instruktion for optagelse af sygehistorie, undersøgelsen, indsamling af bevismaterialet, opbevaring og forsegling af indsamlet bevismateriale, varetagelse af medicinsk behandling og forebyggelse af sygdomme, viderehenvisning til psykosocial omsorg.

- For at lette prøvetagning og sikre standardkvalitet er udarbejdet en *Rape trauma Kit*; en æske der indeholder alt det nødvendige ligefra glas til blodprøvetagning, graviditetstest, en samling af diagrammer til brug for indtegnning af skader (alle dele af kroppen) til ting som f.eks. en rulle tape, der bruges til at forsegle de poser, prøverne indsamles i. En sådan æske hører til hver undersøgelse.
- Det retsmedicinske laboratorium har kapacitet til og rutine på at undersøge og *identificere biologisk materiale* såsom blod, spyt, sæd, hår. I tillæg sporelementer fra klædningsstykker, åsted m.m.

Dette oplæg fra Scotland Yard er blevet præsenteret i det eksternt arbejdende udvalg omkring Voldtægtsmodtaget. Udvalgets formand er politiadjutant Anne Marie Aslaksrud Gran, Oslo Politikammer.

Ved omlægning af de retsmedicinske rutiner for voldtægtsmodtaget, Oslo kommunale legevakt, har udvalget taget udgangspunkt i *procedurehæftet* for den retsmedicinske undersøgelse samt *undersøgelsesæsk*en.

Begge dele er fremstillet i tilpasset norsk udgave og er en stor hjælp i det daglige arbejde ved voldtægtsmodtaget, Oslo kommunale legevakt.

Lisbeth Bang

Lege

Oslo kommunale legevakt

Opplæring av politiet

Min hensikt var å undersøke disse forhold nærmere med tanke på undervisningsopplegg ved Politiskolen i Oslo hvor jeg er fast lærer.

Metropolitan Police var sterkt opptatt av problemet, ikke minst fordi politi og rettsapparat hadde fått negativ kritikk og omtale i massemedia for sin håndtering av og arbeid med enkelte voldtektssaker. Førstebetjent Ian Blair var en av dem som utarbeidet endringsforslagene. Han skrev også en bok, *Investigating rape. A new approach for Police*. Her anbefaler han en ny type etterforskning i voldtektssaker hva angår metoder, rutiner, arbeidsteknikk og ikke minst holdninger. Dette danner grunnlaget for endringene ved Metropolitan Police i etterforskningsarbeidet i voldtektssaker.

Metropolitan Police slo fast at det var nødvendig med holdningsendringer og nytenking i politiet i voldtektssaker. Dette fulgte man opp gjennom opplæringstilbud ved Metropolitan Police Training School, Hendon.

Flere fag og vitenskaper må integreres i undervisningen.

Eksempler: Psykologi, psykiatri, sosiologi, kriminologi. Avhør er en form for kommunikasjon med anvendt psykologi. Krisepsykiatri og psykologi vil gi en bedre forståelse av ofrenes situasjon, bl.a. voldtektssyndromet.

Ved Metropolitan Police Training School, Hendon, var det et 10 ukers kurs for etterforskere. Her ble det undervist i følgende via forskjellige opplegg:

- voldtektssyndromet
- holdninger — myter
- voldtektsofrenes problemer
- politiets arbeid i en voldtektssak
- rettsapparatets rolle

Konklusjon:

Undervisningsopplegget var klart lagt opp for å klargjøre:

1. hva en voldtekt er
2. hvilke reaksjoner ofrene får
3. offerets møte med politiet

4. politiets rolle og oppgaver i voldtektssaker

Det ble like klart lagt vekt på hvor avgjørende politiets holdning, personlighet og faglige dyktighet er i etterforskning av voldtektssaker.

Jeg har foreslått en tilsvarende endring for undervisningsopplegget på Politiskolen i Oslo, med tilpasning av opplegget for alle trinn i opplæringen.

Ragnhild Eik Løvland
Lektor
Politiskolen

Oppfølgingstilbud

For engelske kvinner som blir utsatt for voldtekt/seksuelle overgrep, eksisterer to ulike typer hjelpetilbud om personlig støtte og oppfølging. Begge er ikke-offentlige og drives i hovedsak av frivillige som utfører ubetalt sosialt arbeid.

Ved anmeldelse til politiet i London vil hun bli tilbudt hjelp gjennom organisasjonen *Victim Support Scheme*. Dette samarbeidet er best organisert i London for denne gruppen ofre og har mindre omfang andre steder i landet. Ettersom det er et fåtall kvinner som anmelder voldtekt også i England, vil de langt fleste henvende seg til *Rape Crisis Centers* som er åpne for alle. Disse sentrene finnes i de fleste større byer, i alt 26. RCC i London oppgir at ca. 25% av dem som henvender seg dit, anmelder til politiet.

En undersøkelse blant London-kvinner i 1982¹ viser at bare 1 av 12 kvinner (8%) som var voldtatt, anmeldte, og nærmere en tredjedel av de utsatt for seksuelle overgrep av fremmed mann. Samme undersøkelse dokumenterte også at kvinner som hadde anmeldt, hadde negative erfaringer med politiet og av dem som ikke hadde anmeldt sa 72% at årsaken var at de trodde politiet ville være usympatiske, ikke tro dem fordi

de kjente til mannen, eller at «reporting to police wouldn't do any good». Kritikken som framkom i «Women's Safety Survey» er nå delvis tatt til følge ved reformene. Man fant at 17% i dette utvalget var blitt voldtatt, 9% av dem i ekteskapet (som ikke rammes av loven). Over flere år har RCC fått henvendelser om voldtekt og seksuelle overgrep i tusenvis. Ved Birmingham RCC som vi besøkte, hadde de hatt 1800 henvendelser fra 1981 til 1984, 1000 bare siste året. Politiet hadde i 1984 registrert 111 anmeldte voldtekter, mange av disse fra RCC eller sosialkontor.

Her kan vi bare i korte trekk beskrive organisering og hjelpetilbud for voldtatte i VSS og RCC i England.

Victim Support Scheme

En viktig del av reformene i Metropolitan Police er et nært samarbeid med den frivillige organisasjonen VSS. Den tilbyr hjelp og oppfølging for alle ofre for forbrytelser mot person. Men fra 1985 av er oppfølging av voldtatte blitt sterkere prioritert og frivillige er blitt spesielt opplært, også ved politiskolen. Organisasjonens arbeidsform er spesiell ved at politiet utleverer *navn og adresse* på personer som anmelder voldtekt (andre lovbrudd) til koordinatorene for VSS i samme politidistrikt. Det er nå over 40 lokale VSS-grupper i London. For oppfølging av voldtatte kreves *forhåndssamtykke* fra kvinnen.

Organisasjonen får noe kommunal støtte, og representanter fra sosial- og helsetjeneste, andre organisasjoner og politiet er med i styringskomiteen. De fleste er ulønnede og økonomien er avhengig av private gaver fra organisasjoner, fonds og personer.

Oppfølging av voldtatte anses som mer krevende enn for andre, og blir ofte langtidsoppfølging, især ved rettsak. Gruppen besøkte Islington VSS ved koordinatorene

Kathy Hobdell. Over de siste 3-4 årene hadde de hatt kontakt med 80 voldtatte, bare 7 av disse hadde ikke besvart kontakten. VSS-rådgivere (5 kvinner) tilbyr emosjonell støtte — noen å snakke med som *tror* på dem, formidler kontakt til helse sosialvesen, boligkontor (hele 20% av de 80 hadde flyttet pga. hendelsen), ordner med søknad til voldsskadeerstatning, følger opp saken overfor politi og ved rettsak. De legger stor vekt på at også *pårørende*, ektefelle, søsken, barn til den voldtatte, trenger hjelp til å bearbeide egne reaksjoner på voldtekten. I det siste hadde de gitt psykisk støtte til 4 mannlige partnere av voldtatte. Over disse årene har rådgiverne opparbeidet en del erfaring i slikt arbeid og prøver å skolere seg videre. Men de understreker at de ikke er profesjonelle, og henviser til andre instanser, fagfolk når det er riktig. Politiet ber om å få tilbakemelding om kvinners evt. negative reaksjoner til mottaket hos politiet, slik at rådgiverne sammen med dem kan evaluere reformene.

Rape Crisis Centers

Det første RCC ble opprettet i London i 1976. Sentrene har ingen felles måte å drive på, men samles til årsmøte, konferanser. I Birmingham og London blir driften lagt opp i kollektiv-møter 1 gang i uken. Noen har åpent 24 timer, de fleste noen faste ukedager og vakt ved telefonen. Sentrene kan ikke tilby overnatting eller midlertidige bo-opphold. Hjelpetilbudet er mye det samme som ved VSS i London. Men de registrerer kvinnen kun på fornavn, og de mottar også *barn* til rådgivning, uten å kontakte barnevernet (Birmingham). RCC legger stor vekt på opplysningsarbeid overfor organisasjoner, skoler, fagforeninger, helsepersonell, intervju i TV/radio og i pressen. I London er det ikke (hittil) samarbeid mellom RCC og politiet, men i Birmingham har de i de siste årene utviklet

god kontakt og har fast møte 1 gang i måneden. Bl.a. kan nå kvinnene der anmelde *anonymt*.

RCC mottar ikke statlig støtte og sliter med dårlig økonomi. Det meste av inntektene kommer fra fonds/private og fra lokale organer. Store sentre har noen få fast ansatte på dagtid, de frivillige er ulønnede.

Samlet sett står RCCs virksomhet for det hjelpetilbudet som når flest kvinner, også helt unge. Ved London RCC opplyses at 52% av alle henvendelser er fra kvinner under 20 år.

I forhold til hjemlig utvikling av hjelpetilbud til voldtatte, er det viktig å studere bakgrunnen for den *splittelse* som synes å ha oppstått ved tilbud knyttet til politiet/anmeldelse og det åpne tilbudet krisesentrene representerer. I England har dette klar sammenheng med kvinners *mistillit* til politi/rettsvesen i disse sakene. Å anmelde er også for norske kvinner et vanskelig dilemma, og avgjørelsen bør ikke på noen måte avskjære fra tilbud om oppfølging. Det er derfor særlig viktig at samarbeidet

mellom politi og andre instanser ved krisemottaket i Oslo blir vurdert i lys av slike erfaringer.

Ved dette krisemottaket er det hittil i år (januar–14. april) kommet 31, og 60% av disse har også anmeldt til politiet. Ved krisesenteret i Oslo ble det i 1984 registrert 60 kvinner som var voldtatt, de færreste av disse anmeldte.

Utgangspunktet for det nye krisemottaket er at kvinnen henvender seg ved legevakten og får medisinsk behandling og tilbud om oppfølging/rådgivning. *Hun trenger altså ikke gå til politiet først*. All hjelp er gratis og uavhengig av politianmeldelse.

Åse Berge

Sosiolog

Janne Krogstad

Sosiolog

Krisesentret i Oslo

Note

1. Ruth Hall: *Ask any woman*. A London inquiry into Rape and Sexual assault. Falling Wall Press, London 1985.

Halve mennesker — halve uhyrer

Ved Hildur Ve

I Dorothy Dinnersteins bok *The Mermaid and the Minotaur* blir både kvinner og menn framstilt som farlige, hver på sin måte. Søkelyset rettes mot følgene av at spe- og småbarn i den førspråklige alderen i alt overveiende grad blir tatt vare på og oppdradd av mødre (eller et morssubstitutt i form av en kvinne).

Dette betyr imidlertid ikke at Dinnerstein kommer med en ny variant av myten om «Den gode mor». Hun er ikke ute etter å beskrive hvor viktig morens nærvær, fysisk såvel som psykisk, er for det lille barnet. Tvert imot vil Dinnerstein rope et varsku om de farlige konsekvensene både for kvinner og for menn, og for hele menneskehetens fremtid, av at fedrene er så lite til stede i omsorgen og omsorgsarbeidet i barnets første leveår. Med nesten sugge-

rerende styrke beskriver hun hvor overveldende mektig og tiltrekkende moren fremstår i tilværelsen til det førspråklige barnet, samtidig som moren også utløser følelser som skuffelse, aggresjon og hat.

Dinnersteins påstand er at resultatet av dette morsbildet (imagoet) som for en stor del forblir en ubevisst del av menneskenes psyke gjennom hele livet legger grunnen til en nevrotisk symbiose mellom menn og kvinner — som hindrer begge partene i å utvikle seg til fullvoksne personligheter. Samtidig har Dinnerstein stor tro på menneskenes *mulighet* til å kunne bli voksne, dvs. til å kunne elske andre og seg selv, og til å oppleve et lykkelig og frigjørende seksuelt forhold til personer av det annet kjønn. Hun mener også at menneskene kan skape gode mellommenneskelige forhold,

og at vi kan glede oss over naturen og nyttiggjøre oss den uten å ødelegge den.

Når vi tidligere og i dag har brukt våre muligheter på en destruktiv måte til å kontrollere andre mennesker, og til å mestre naturkreftene gjennom å utvikle våpentyper som vi kan sprengte oss selv og hele jordkloden i stykker med, henger det sammen med den grunnleggende redselen for å komme helt i andre menneskers og naturens vold. Denne redselen, og den sterke aggresjonen overfor maktens representanter, er forbundet med vår tidlige, fullstendige hjelpeløshet i forholdet til moren.

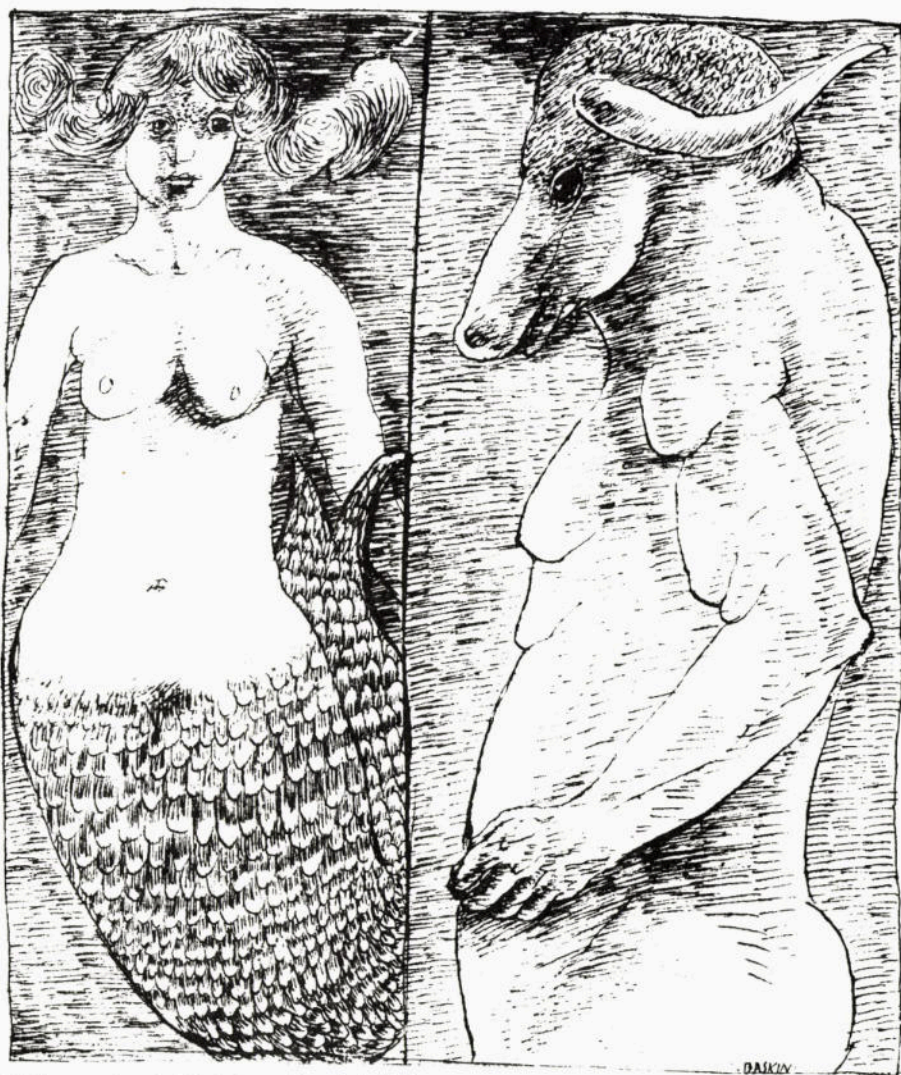
Dinnerstein beskriver imidlertid også hvordan alt som har med følelsesmessig og kroppslig glede blir vekket gjennom det første nære forholdet til moren. Hun vil gjennom sin bok fremheve det ambivalente i vårt forhold til det levende og nære: Vi lengter etter å oppleve den samme sammensmeltningen med en annen som vi opplevde i forholdet til moren, men er samtidig redde for å bli oppslukt, og også redde for adskillelsen som vi opplevde når moren trakk seg bort. Vi er også redde for døden, uten å erkjenne redselen på en voksen måte. Alle menneskenes teknologiske eksesser er samtidig uttrykk for angsten for det uforutsigbare levende, som vi vil forandre i maskinenes bilde slik at vi kan kontrollere det — og angsten for døden.

Dinnerstein bygger først og fremst på Freuds psykoanalyse, men går utover denne i sin beskrivelse av *mulige* måter forholdet mellom kjønnene kan løses på, slik at de destruktive kreftene beskrevet ovenfor blir vendt om til skapende innsats. Dinnerstein mener at dersom fedre går inn i omsorg og omsorgsarbeid for spebarn på lik linje med mødrene, vil de overveldende aspektene ved de voksne «ivaretakerne» bli av en annen karakter. Hun foregir ikke at hun fullt ut forstår hvilke virkninger en slik endring vil få, men mener at den vil skape mindre farlige imagoer i barns psyke, og

endre forholdet mellom kjønnene fra å være en nevrotisk symbiose til å bli en sunnere relasjon.

Dinnerstein går inn i en diskusjon med Simone de Beauvoir, og gir de Beauvoir rett et langt stykke på vei m.h.t. hennes fremstilling av forholdet mellom menn og kvinner i boka *Det annet kjønn*. Men Dinnerstein understreker sterkere enn de Beauvoir den eksistensielle tomheten i menns prosjekter, og særlig hvor farlige de er for menneskehetens overlevelse. Dinnerstein mener også, som de Beauvoir, at kvinnene står på sidelinjen i menneskes innsats for å omforme og mestre verden. Hun fremhever at kvinner, så vel som menn, på et ubevisst nivå i sinnet føler angsten for den overveldende makten moren hadde over dem i de første leveårene. Dette innebærer at kvinnene på én måte støtter mennene i deres uvetlige fremferd mot naturen, og mot andre mennesker, og at de dessuten i parforholdet er med på en del av premissene for maktpillet fra menneskes side. Dinnerstein fremhever imidlertid på en annen måte enn de Beauvoir at kvinnes situasjon eller som potensielle aktuelle mødre gir dem en annen innsikt enn menn, og at de gjennomskuer det tomme og ødeleggende ved menns strev.

Imidlertid kan ikke Dinnerstein helt taes til inntekt for fremstillingen til norske kvinnelige sosiologer av kvinners om-sorgs- eller ansvarsrasjonalitet, i og med at hun så sterkt understreker det symbiotiske i forholdet mellom menn og kvinner; Det ene kjønns atferd har det annet kjønns atferd som sin forutsetning. Hennes bok utgjør samtidig et spennende tillegg til diskusjonen innledet av Hanne Haavind om begrepene «kvinnelighet» og «mannlighet». Når Haavind fremhever at disse begrepene er relasjonelle, understøttes det av Dinnersteins analyse, samtidig som hennes gjennomgåing av forholdet mellom kjønnene tar inn andre, og mer skremmende sider

Forsideillustrasjon til «The Mermaid and the Minotaur».

ved både kvinnelighet og mannlighet enn Haavind gjør. Når Dinnerstein bruker havfruen og minotauren som bilder, er det for å si at menn og kvinner i dag er bare halve mennesker, og at det som ikke er menneske ved oss, er uhyrlig. Slik viser Dinnerstein hvor utilfredsstillende og mystifiserende det er å fremstille menns og kvinners kjønnsroller som komplementære i positiv forstand. Hun får frem at arbeidsdelingen mellom kjønnene slik den fremstår i dag, er farlig.

Med hensyn til debatten om den prædi-

pale mor og relasjonen til datteren, er Dinnersteins bok viktig i og med at hun også trekker forholdet til sønnen inn i bildet.

Den kanskje mest spennende utfordringen ved Dinnersteins analyse vil være å se denne i sammenheng med Thomas Ziehes begrep om «Den nye sosialisasjonstypen». Ett av Ziehes utgangspunkter er den lidelsesfulle ambivalensen i morsforholdet i vår tid (1980-årene). Ziehe fremstiller noen steder det moderne farsforholdet som nok så likt morsforholdet m.h.t. ambivalens.

Begge foreldre trekkes mellom på den ene siden kjærligheten til barnet, og på den andre siden egne behov knyttet til arbeid og fritid. Ambivalensen nedfeller seg i barnets psyke i form av problemet med «å ville elske seg selv — uten å kunne» . . . Så vidt jeg vet har ikke Ziehe gått inn på kjønnsforskjellene i den nye sosialisasjonstypen. Det virker imidlertid sannsynlig at dersom hans analyse i boka *Ny ungdom og usædvanlige læreprosesser* gir et visst innblikk i unge menneskers situasjon i dag, vil forholdet mellom kjønnene måtte få andre di-

mensjoner enn de som fremheves i Dinnersteins bok.

Det skulle være unødvendig sett i relasjon til det som er nevnt ovenfor å fremheve at Dorothy Dinnersteins bok herved varmt anbefales til alle som er opptatt av forholdet mellom kvinner og menn — og barn.

Dorothy Dinnerstein
The Mermaid and the Minotaur
Sexual Arrangements and Human Malaise
 Harper Colophon Books, New York 1977

Feminisme og fredspedagogikk

Ved Veslemøy Wiese

Med boka *Educating for Peace. A feminist Perspective* fører Birgit Brock-Utne et feministisk perspektiv på fredspedagogikken inn på det internasjonale marked. Brock-Utne underviser i sosialpedagogikk ved Universitetet i Oslo og har deltatt aktivt i fredsforskningsmiljøet siden 1981. Hun peker på det nære slektskapet mellom sosial- og fredspedagogiske tilnærmingsmåter.

For meg, som selv var engasjert på begge områder gjennom 70-åra,¹ er forordet til boka et «reisebrev» tilbake til en epoke

preget av utadvendt optimisme, teoretisk åpenhet og kampglød i kjølvannet av 60-åras krav om et paradigmeskifte. Her presenteres vi for Brock-Utnes vennekrets, mange av dem «veteraner» i fredsforskningsmiljøet og personer som, slik jeg kjenner dem, må ha vært inspirasjonskilde til mange av de tanker som Brock-Utne presenterer. Refleksjonene over dette persongalleri fører tankene tilbake til hektiske dager på IPRA (International Peace Research Association) sommerskole,² der mange av dem var til stede.

Frem til midten av 70-åra var pedagogene vesentlig betraktet som en formidlings-ekspertise. Vi skulle føre fredsforskerens tanker til offentligheten. Som samfunnsengasjerte lærere så vi imidlertid våre oppgaver på et bredere felt. Vi ville arbeide for en aktiv endring av forhold som gjorde fredsspørsmålet til et verdensomspennende problem. Deltakeme representerte ulike miljøer fra mange verdenshjørner og drøftingene bar ofte preg av konflikt omkring hvordan vår nye rolle skulle forstås. Et år bestemte vi oss derfor for å gjøre et gruppearbeid på grunnlag av Galtungs teori om imperialism³ og Freires tanker om tematisering og bevisstgjøring.⁴ Fire grupper, som representerte hovedmotsetningene i Galtungs teori, skulle fra hver sin synsvinkel utarbeide ansatser til en samfunnsanalyse og en forandringsstrategi. Samlet utgjorde dette «A Global Strategy of Change in Various Local Communities». Vidløftig — og lærerikt. Poenget i denne sammenheng er særlig at kvinneperspektivet kom inn i det fredspedagogiske perspektiv. Hovedkonklusjonen summerte vi i begrepet «the MMM»! — the Male Market Manager som undertrykkingens og utbyttingens samlende begrep. Samtidig så vi at den enkelte M ble tillagt ulik strategisk vekt avhengig av analysens utgangspunkt. For mange av oss i sentrum sto mannsrollen i det strategiske midtpunkt, mens periferiene ville legge større vekt på «the Market and Manager mechanisms». En del av de kvinnene som var med på dette eksperimentet, bl.a. Bette Reardon (USA) og Corinne Kumar d'Souza (India), har også senere vært aktive i IPRA's kvinneforskningsgruppe, men med oss var også Mario Borelli (Napoli) og Magnus Haavelsrud (Tromsø), dengang leder for Peace Education Commission.

Personene, idétilfanget og forståelsen for at en samfunnsanalytisk innfallsvinkel til pedagogikk for fred også må ta med

kvinnenes bidrag som en viktig del, har altså vært til stede i fredsforskningen i (minst) en 10-års periode. Få av de dokument som ble lagt frem, inklusive Borellis papers, har imidlertid fått gjennomslag i forlagsbransjen. Usynliggjøringsmekanismer og kamp mot etablerte tenkemåter er vel også element som sosialpedagogikken, fredspedagogikken og kvinneperspektivene har hatt felles. Blant de få publikasjoner fra denne tiden er bl.a. *Education for Peace — Reflection and Action*,⁵ en rapport fra en konferanse som i seg selv var en kamp mellom veletablert pedagogisk tankegods og fredspedagogikkens globale og utviklingsorienterte (her i betydningen «development studies», bl.a. I/U-landsproblematikk⁶) innhold. Blant artiklene finner vi Kumar d'Souzas «indiske» innfallsvinkel, preget av kampen for basisgoder og overlevelse, mot utbytting og konservering av klasse- og kasteundertrykkingen i det indiske samfunnet, herunder mekanismer som befester menns maktposisjon. Her finnes også Sigurd Hagas «The process of change in higher education — a Norwegian case» som dokumenterer «det sosialpedagogiske prosjekt» — kampen for å få sosialpedagogiske perspektiv inn i våre universitetssirkler og det tilfang av ideer som på den tiden bandt sosialpedagogikk og fredspedagogikk sammen.⁷

Brock-Utne har i sin bok gjort et stort arbeid i å oppsummere ideer og observasjoner fra det fredspedagogiske miljø. Forskningen har nå også brakt oss atskillig lenger i å forstå kvinnenes situasjon rundt omkring i verden. Det vi nå må arbeide med er å finne fram til de «indre strukturer» — kompleksiteten i den kamp som fører historiske prosesser fremover og der det rene klasseperspektiv ikke strekker til. Tittelen og idégrunnlaget antyder at det er et slikt mer universelt kvinneperspektiv Brock-Utne vil presentere.

Etter mitt skjønn har historien bekreftet at kvinnebevegelsen bare i begrenset forstand er et enhetlig fellesskap.⁸ Samtidig som kvinnestanden har klare felles interesser i å endre «mannskollektivets makt», vil kvinner som lever under ulike kår prioritere strategisk ulikt i kampen for å endre de sosiale, kulturelle og økonomiske betingelser som forårsaker undertrykking, utbytting og vold. Selv i velferds-Norge, der de synligste bevis på hvordan kapitalen tjener de få på bekostning av de mange er skjult under den generelle velstand, kan vi ikke anta et umiddelbart kampfellesskap mellom eneforsørgende kvinner i lavtlønns/lavstatusgrupper eller statsstøttede alenemødre, og kjernefamiliekvinner i høyt-lønns/høystatusgrupper. I førstnevnte gruppe vil økonomiske krav lett få forrang framfor rene kvinnemaktskrav.

I den tredje verden blir forholdene mer uttalt. Vi husker den bolivianske kvinnen Domitilia Barrios de Chungara⁹ som satte livet inn på fagforeningskrav — og dette utenfor arbeidsmarkedet som «bare» gruvearbeiderens hustru. Også for henne var brødet og livet viktigere enn selvrealiseringskrav. (Har vi her kanskje forsett oss på den Maslowske pyramide slik at vi ikke ser hvordan selvrealiseringen også kan være den lærdom og refleksjon som kvinner opparbeider i denne kampen?)

Kommer man til et land som Syd-Afrika, blir prioriteringsrekkefølgen enda mer motsetningsfylt. Apartheid og Homelandspolitikken gjør kvinnene til jordbruksarbeidere på utarmet «nasjonal» grunn, mens deres menn lever som trellebundne gjestearbeidere i byen. Slik skaffer industrien arbeidere som ikke medfører reproduksjonskostnader for mer enn knapt én. Kvinnene er underlagt ikke bare mannens tradisjonsbundne rolle som utnyttes og befestes til siste ideologiske rest, men også økonomisk utbytting satt i system gjennom hudfargens kroppslige element. Her er kra-

vet om en gjenforening av kjernefamilien blitt et strategisk anti-kapitalistisk kvinnekrav i kampen for frigjøring.

Det er i oppbygningen av et *helhetlig* feministisk perspektiv at jeg synes Brock-Utnes fremstilling svikter. Med Borellis definisjon som utgangspunkt innleder hun boka med en presisering av fredsbegrepet. Dessverre bygger hun her på annenhåndskildemateriale og har derfor i sin forbedring av definisjonen kommet til å gjøre dobbeltarbeid. I sitt paper *Education for Peace and Community Development*¹⁰ sier han på sitt karakteristiske italiensk-engelsk:

a) The word «education» implies the entire process of social life by means of which individuals and social groups learn to develop consciously within, and for the benefit of, national and international communities, the whole of their personal capacities, attitudes and knowledge.

b) By «peace» we mean the result in any given society of equality of rights, by which every member of that society participates equally in decisional power, which regulates it and the distribution of the resources which sustain it.

c) By «Peace education» we mean the social process through which equality of rights is achieved, from which follows equal power sharing for every member of a given community.

d) By «community development» we mean the social process through which equality of rights is achieved, from which follows equal sharing of resources for every member of a given society.

e) Peace education, community development and peace are interlinked because through peace education we get community development and through community development we get social peace. Peace education represents the terminus a quo, community development the short-range terminus ad quem, peace the long-range terminus ad quem. «¹¹

I Borellis forstand blir da fredspedagogikk både en pedagogisk praksis og refleksjonen over denne praksis i forhold til definisjonen av fred. En kan her sammenligne med Freires «pedagogikk for undertrykte» og for såvidt også det vitenskapelige prosjektarbeidsbegrep (bl.a. Illeris).

Teorigrunnlaget som Brock-Utne referer til gjør det nødvendig å undersøke hennes handlingsbegrep, både ut fra hennes definisjon av fredspedagogikk og den praksis hun legger til grunn for egne refleksjoner.

«Peace Education» definerer hun slik:

«By *peace education* I mean the social process through which peace as I have defined it is achieved. This includes the practising of equality of rights and equal powersharing for every member of a given community. It further includes the learning of skills of non-violent conflict resolution. It also includes respect for human rights». (s. 73)

Hun beskriver flere kvinners innsats på området, bl.a. Bertha von Sutners arbeider i nært samarbeid med mannen Albert, og kvinners kamp mot atomvåpen flere steder på jorden. Den egne praksis hun legger til grunn for refleksjoner er vesentlig av personlig karakter, hentet fra den nære familiekreten og fra konferanser og forskningsmiljø.

Når det gjelder målsettinger og prioriteringer kan en presisering av begrepet «vold», dvs. de krefter som et feministisk perspektiv bør rettes mot i fredskampen, være et nyttig redskap. Her overlates det til leseren å slutte hva Brock-Utne selv mener, men det ekstrakt hun gjengir fra Swain og Koens arbeider synes å ligge nær opp til hennes egen oppfatning (s. 20):

«... men's hunger for power (is seen) as an expression of the nuclear mentality, which they describe as a belief system, an ideology, that will foster the use of destructive technology in order to sustain the expansion and domination that characterize capitalist patriarchy. They see patriarchy as a society characterized by violence, exploitation, a reverence for the scientific as absolute, and systematic «rape» of nature for man's enjoyment. This result comes about when the intellect and the dominating, controlling, aggressive tendencies within each individual are defined as the most valuable parts of their being, and those same attributes are emphasized in the political and economic arena. When the patriarchal paradigm

becomes operational on the economic and political level, and the exploitation of nature for the sake of technological advancement, profit and domination becomes the «modus operandi» of society, «we find ourselves in the interlocking horror story of the nuclear mentality».

Begrepet «capitalist patriarchy» utdypes ikke nærmere på det økonomisk-strukturelle plan. Hun tar derimot sexismen som forståelsesform (belief-system) grundig for seg, ikke bare gjennom å beskrive mannens større aggresjonspotensiale (som muligens antas biologisk betinget), men også ved å beskrive hvordan kvinnene selv har sunket hen i en mytologisert bevissthet og gjennom sin oppdragelsespraksis støtter mannen som det sterke kjønn.

Brock-Utne konkluderer — og støtter seg her på Ghandi og Galtung — at en utvikling på basis av kvinnesamfunnets grunnleggende verdier er veien mot fred og at den anti-patriarkalske¹² kampen er nåtidens viktigste bidrag til en fredsbevegelse. Både handlingsbegrepet, forståelsen av voldens natur og følgende sitat tyder på at hun ser den moralske endring hos hver enkelt kvinne, fra familiesfæren fram mot kvinnekollektivet, som kampens utgangspunkt:

«One fundamental issue is *how* peace education can be taught, but it demands a different value system. And this is why I make much use of the quote that «peace starts in the minds of women» (s. 73)... I also believe that if a woman starts becoming politically conscious on *any* (min uth.) issue, she usually will end up as a feminist. The feminist in the peace movement should be able to help her in that process.» (s. 55)

En strategi med utgangspunkt i hjemmet og kampen for å få sin mann med som «co-feminist»¹³ kan imidlertid være et tveegget sverd. Fra sin posisjon som mor og kone skal den enkelte kvinne gjennomskue den makt hun er underkastet både på det ideologiske og det økonomiske plan. Vi husker

at Alva Myrdal alt i 30-årene kom til at boligstrukturen måtte legges til rette for et kollektivt liv med forankring i kjernefamilien, som en forutsetning for å få til en kvinnefrigjørende prosess. Hjemmearbeidet måtte gjøres om til sosialt arbeid.

Når privatsfæren blir kampens viktigste arena, vil nok en belastning kunne tilføres kvinnen. Hun blir den som, fra en posisjon av underlegenhet, skal opparbeide det hjemlige byråkrati som til syvende og sist bryter mannens «fristikkermentalitet» og aggresjonsutbrudd og «binder» ham til gledesfylt tjeneste i hjemmet. Frigjøringen kan lett gå over i makt-motmaktproblematikk som får kvinnen til å ta i bruk klassiske kjønnskampmidler og sette sin seksualitet inn som hovedredskap i kampen. Vi får «blokkpolitikk» og «avspenning» i hjemmet, en stillstand i nøye balansert harmoni. «Fred» blir et skalkeskjul for vold, med mann og kvinne i skyttergravene for å bevare status quo. Når ekvilibriumstilstanden forrykkes, utløses også mannens aggresjonspotensiale og volden kommer til syne.

Kvinnebevegelsen er da det kollektiv som kan bringe kvinnen ut av den strukturelle volden som en slik familiesituasjon representerer. Som pedagog må en her forvente at hun tar overgangsproblematikken alvorlig, likeså de nevnte begrensninger som mann-kvinneperspektivet eventuelt kan innebære. Brock-Utne påpeker at den ikke-voldelige konfliktløsningsprosess må læres. Fra tidligere erfaring med bevisstgjøringsgrupper vet jeg imidlertid at å skape overgang fra en privatiserende og til en samfunnsmessig forståelse av kvinnens problematikk på ingen måte er en automatisk prosedyre, bl.a. fordi kvinnene må begripe sammenhengen mellom den privatiserte og den sosiale del av det samfunnsmessig nødvendige arbeid. Mot dette virker sterke politisk-ideologiske krefter. Freire så reflek-

sjonen i fellesskapet omkring lokalsamfunnets virksomheter som grunnlaget for å danne en handlingsrettet forståelse av undertrykkingens natur. Slike dimensjoner finnes ikke hos Brock-Utne. Hun synes å anta at den indre kvinnenatur har en ubrytelig styrke og derfor i seg selv makter å sprengte den mytologiserende ideologi hun beskriver, for så å slutte seg til kvinnebevegelsen (evt. kvinnene i fredsbevegelsen, se sitat ovenfor) som sitt naturlige fellesskap. Her kommer hun snublende nær formidlingspedagogikken og det bør arbeides videre.

Summa summarum må en si at selv om de rike erfaringene Brock-Utne har fått med seg i fredsfunksjonsmiljøet er interessante og betydningsfulle, har hun ikke selv brukt dette som materiale for refleksjon i den betydning som f.eks. Freire legger opp til; som det impresjonistiske grunnlag for en avsløring av de samfunnsmessige betingelser for individets liv, som grunnlag for en problemformulering i Illeris' betydning. En kan derimot si at hennes materiale har gitt leseren grunnlag for refleksjon og at boka således, innenfor en pedagogisk forståelse som bruker prosjektarbeidet som mal for det vitenskapelige arbeidet, er å oppfatte som den problemformulerende fase der man beskriver problemets manifestasjoner og senere foretar stadig mer presise formuleringer av det grunnleggende problem. Det blir spennende å se om Brock-Utne velger å følge opp boka i denne retning. Det bør ellers bemerkes at boka kan sees som et bidrag til debatten om kvinnelig metode i forskningen, der kvalitative aspekt og deltakende observasjon tillegges stor vekt. Hvilke krav bør vi stille til slik deltakende observasjon? Hvilket forhold må det sies å være mellom forklaring og observasjon? Og endelig, hva skal vi som kvinner akseptere av det som til nå er

satt som krav for akademisk fremstilling av kunnskap?

Birgit Brock-Utne

Educating for Peace.

A Feminist Perspective

Pergamon Press, London 1985.

Noter

1. Bl.a. som styremedlem i Peace Education Commission (PEC) i International Peace Research Association (IPRA), vit.ass. for Johan Galtung, samarbeidspartner med Institut d'Action Culturelle (IDAC), grunnet av Paolo Freires medarbeidere og som «pionerstudent» på det sosialpedagogiske studiealternativ 1973–76.
2. IPRA holdt i 70-årene flere 14-dagers «sommerskoler» på Västerhaninge folkhögskola utenfor Stockholm. Her var samlet fredsforskere, utviklingsarbeidere, representanter for frigjøringsbevegelser og fredsaktivister o.a. — et uvanlig bredt miljø der forskning og praksis inspirerte og brøt mot hverandre. På samlingene ble presentert papers av tildels banebrytende karakter. En oppsummering av erfaringene derfra er fremdeles under arbeid.
3. Se Galtung, Johan: *Fred, vold og imperialisme*, Dreyer, Oslo 1974, s. 122–160. Her deler han verden i 4 strukturelle grupper etter bytteforhold, økonomisk, politisk, militært, kommunikasjonsmessig og kulturelt. I den imperialistiske struktur betegnes maktssentrum S, den utbyttede part P (periferi). I Sentrum finnes en Periferi og Periferiene har et Sentrum. De fire gruppene blir SS–SP og PS–PP.
4. Først presentert i Freire, Paolo: *De Undertrykte Pædagogik*, Christian Ejlers Forlag, Kbh. 1968.
5. Haavelsrud, Magnus (red.): *Education for Peace: Reflection and Action*. IPC Science and Technology Press, Surrey, England 1975.
6. Med utviklingsteori menes her en eg. økonomisk disiplin som nå har fått en sterkt tverrviten-skapelig karakter og analyserer forandingsprosesser i hele samfunnsformasjonen.
7. Det sosialpedagogiske studiealternativ har en særegen historie i.o.m. at det var studentene selv, med S. Haga i spissen, som bygget opp faget og — etter lang tids kamp om den akademiske friheten — fikk det godkjent som en egen studieretning ved Pedagogisk Forskningsinstitutt i desember 1973.
8. Se bl.a. Kristi Anne Stølen: «Forskning om kvinner og kjønnsrelasjoner» i *Nytt om kvinneforskning* 5/85, s. 43.
9. Hennes kamp er dokumentert av Moema Viezzer i *La meg snakke!* Pax Forlag A/s, Oslo 1980.
10. Borelli, Mario: *Education for Peace and Community Development*. Casa Materdei, Napoli, Italia 1976. Han beskriver her forutsetningene bak det store «prosjekt» han har iverksatt med utgangspunkt i gatebarnas liv i Napoli, og viser hvordan kvinnene blir «livets kilde» og utbyttingens sentrum fordi de, som arbeidsløse og undertrykte menns hustruer, blir de personlige offer for den samfunnsmessig overførte aggresjon som resulterer i vold og voldtekt. Kvinnene er familiens kraftssentrum som, med bakgrunn i demokratiske velferdsrettigheter, skaffer familien ressurser og lærer byråkrati og de hjelpende profesjoner hva forebyggende arbeid må være.
11. Sml. Brock-Utnes definisjon: «By Peace we mean the absence of violence in any given society, both internal and external, direct and indirect. We further mean the nonviolent results of equality of rights, by which every member of that society through non-violent means, participates equally in decisional power which regulates it, and the distribution of the resources which sustain it» (s. 2).
12. Det er mulig at man her eg. burde brukt en betegnelse «man/warrior» som ville være mer i tråd med Brock-Utnes framstilling.
13. Termen lanseres av Brock-Utne som betegnelse på menn som støtter opp om feminismen. Slike personer «not only take feminist stands publicly, but ... also seeks to promote his wife's independent career and shares household chores with her (s. 35). ... Men who really want other solutions to security problems should vote for women in the next elections and see to it that these women are able to act and think like women, not as men in skirts (s. 149).»

I broderskabets Aand

Ved Beatrice Halsaa

I Broderskabets Aand av Niels Ole Finnemann er en analyse av det danske sosialdemokratiets idéhistorie fra 1871 til 1977. Med sine godt og vel 400 sider, hver med to spalter, er det en svært omfattende og innholdsrik gjennomgang av en av vårt århundres mest innflytelsesrike tankeretninger. Det er en bred drøfting av hovedtrekkene med mange spennende refleksjoner omkring endringer og inkonsekvenser. Boka handler imidlertid ikke bare om ideer; den tar i høy grad utgangspunkt i ideenes konkrete og materielle grunnlag. Boka gjennomgår Danmarks økonomiske, politiske og sosiale historie med god bruk av empiriske data. Det idéhistoriske kildematerialet er dels partiprogrammene fra Gimle-programmet i 1876 til Solidaritet, lighed og trivsel i 1977, med hyppig bruk av sitater. I tillegg har Finnemann basert seg på skriftlige ytringer, bøker osv. fra en rekke sosialdemokratiske menn, fra forløperen Fredrig Meyers tidsskrift Samfunnets Reform fra 1850-årene, over Bang og Steincke til Frisch og Krag i etterkrigstiden.

Sosialdemokratiet kjennetegnes ved sin forestilling om at samfunnets likevekt og harmoni skal skapes og sikres gjennom offentlige institusjoner, ved sin sterke tro på statens evne til rasjonell organisering av samfunnet, ved sin framheving av vitenskap og teknikk som de viktigste redskaper, ved sin pragmatisme og ved sin forsonlige holdning til spenningene mellom stat og marked, felleseie og privateie. Spenningen mellom offentlig og privat

sfære er en av bokas røde tråder. Statsoptimisme og styringstro har alltid preget sosialdemokratiets tenkning. Verdier, begreper og begrunnelser har likevel endret seg underveis, i lys av konkrete erfaringer, endrede behov osv. Finnemann deler sosialdemokratiets idéhistorie i tre faser: den proletariske reformisme, den folkelige reformisme og den statlige reformisme. Her er noen hovedpunkter fra hans framstilling:

Den proletariske reformisme (1870–1914)

I denne perioden er det frihet, likhet og brorskap som er de bærende begreper, sammen med forestillingen om arbeid som kilde til all verdi. Fremskrittstanken er frigjort fra kristen metafysikk; mennesket kan selv forme sin egen skjebne. Finnemann viser at ikke bare den kristne metafysikken forsvinner, det gjør også naturbevisstheten: Mennesket blir betraktet som et fritt og suverent subjekt, mens naturen blir redusert til et fritt tilgjengelig objekt som menneskene kan beherske. Enhver tematisering av arbeid som stoffskifte med naturen mangler. Arbeidsbegrepet blir utformet i et markedspektiv — i betydningen arbeid som vare — og ikke som f.eks. et begrep om menneskets skapende virksomhet eller som en teori om utbytting. Frigjøringen skal være arbeidernes eget verk, med statens hjelp. Frihet fins i den offentlige sfære. Privatsfæren forstås som kilde til irrasjonalitet, ulikhet, ufrihet og usedelighet. Motsatsen er bl.a. liberalismens vekt

på den private sfære som grunnlag for tilegnelse av profitt, såvel som for menneskelig frihet. For sosialdemokratene lå frigjøring fra undertrykkelse i å overføre oppgaver og ansvar fra den private sfære til den offentlige.

Statstroen medførte et grunnleggende dilemma: På den ene side kjempet arbeiderbevegelsen mot den herskende legalitet, dvs. mot kapitalens makt og for felleseie. På den andre siden ble statens legalitet anerkjent. Staten ble jo betraktet som reinkarnasjonen av rettferdighet. Dermed ble også den private eiendomsrett godtatt. (Det er dette Finnemann kaller «det dualistiske legalitetsprinsipp».) En løsning på dette dilemmaet var å skille mellom faglig og politisk kamp: gjennom politisk kamp skulle arbeiderbevegelsen slåss for en ny og rettferdig fordeling av godene gjennom bl.a. felleseie, det vil si en ny legalitet. Samtidig skulle den faglige kampen for bedre lønn foregå innenfor den herskende legalitet. Kampen innebar implisitt en anerkjennelse av privateiendommen, fordi den sto om rett til bindende arbeidskontrakter.

Den abstrakte ideen om arbeidets verdi, og om privatsfærens elendighet, hadde imidlertid ikke praktiske konsekvenser for den enkelte arbeiders eget liv i familien: Her var forestillingene patriarkalske. Familien skulle gi de mannlige arbeidere den selvfølelse og aktverdighet som de ellers manglet. Hverken kvinners hjemmearbeid eller dobbeltarbeid nedfelte seg derfor i arbeidsbegrepet: «Men når det gjaldt deres eget private liv søgte de at opbygge en lønarbejderfamilie, der var helt uberørt af bevægelsens almene ideer om arbejdet som grundlag for alle verdier, for ret, pligt, lighed og frihed».

Folkelig reformisme (1918–1940)

Bærende begreper i denne perioden er fa-

milien, folket, fritiden og nasjonen. Grunnlaget for nyorienteringen var framfor alt krigen, som slo beina under forestillingen om det internasjonale proletariat. «Det brukne gevær» hadde spilt fallitt, i stedet sto sosialdemokratiet medansvarlig for «det løftede gevær», dvs. opprustning og militarisering. Nasjonen hadde vist seg viktigere enn det internasjonale proletariat, folket fikk forrang foran klassen.

Utgangspunktet for det nye partiprogrammet var at viktige sosialpolitiske framskritt var oppnådd: Kortere arbeidsdag, bedre lønn, og generelt bedre levestandard. I tillegg kom to viktige politiske reformer: parlamentarisme og stemmerett. «Man stod ikke lenger som ren opposisjon til samfundets institutioner, man var trådt ind i institutionerne og så småt begyndt at give en hånd med i arbejdet på at holde dem oppe.» Det synes åpenbart at sosialisme ikke var nødvendig for framgang. Proletariserings- og forarmingsteoriene måtte defineres på nytt.

Parlamentarismen blir akseptert, partiet blir ansvarliggjort. Det innebærer samtidig en anerkjennelse av legitimiteten til de forskjellige klasseinteresser bak parlamentariske flertall. Man kan fortsatt kritisere kapitalismen og stille krav om offentlige inngrep, men har erkjent at den nasjonale økonomi skal administreres best mulig innenfor de eksisterende rammer. Politikken skal garantere en rolig, stabil samfunnsutvikling.

Det viktigste i den folkelige reformisme var likevel atskillelsen av de politiske og sosiale likhetskrav: «De faglige organisasjoner stod for varetagelsen af de forskellige arbejdergruppers sociale interesser, mens partiet stod for varetagelsen af de generelle sociale og politiske krav.» I dette lå en latent motsetning mellom det allmenne perspektiv knyttet til staten og den offentlige sfære, og arbeidernes interesse for den private — en motsetning som ikke

har forsvunnet . . .

I denne perioden er det at fritiden oppstår: som et «rom mellom arbeid og familie». Et vondt tomrom for mange, som en positiv fritid for andre, bl.a. arbeiderklassens menn. Organisasjonssamfunnet vokser fram, vi får den organiserte arbeiderkultur. Fritiden underlegges «organisering og sagliggjørelse». Organisasjonsmennesket trer fram: det selvoppofrende, planleggende individ.

Også privatsfæren får nå positiv verdi. Hvor man før så på proletarens liv utenfor markedet som den rene elendighet, betones nå verdien av fritid og familie. Mens arbeiderfamiliene i forrige periode hadde slitt på kanten av eksistensminimum, er familien i ferd med å bli en konsolidert institusjon. Den er riktignok ikke ansett som noen kilde til egentlig frigjøring, men den er viktig for mannens selvrespekt. Kvinnens dobbeltarbeid får fortsatt liten oppmerksomhet, men det offentlige trer i noen grad hjelpende til. Sosialpolitiske reformer i mellomkrigstida innebar en viss omfordeling av oppgaver fra familie til stat, men de var «patriarkalske svar på en patriarkalsk samfunnsorden». Det var i denne perioden sterke krefter i sving for å begrense kvinners adgang til lønnsarbeid, akkurat som i Norge. Forholdet til familien var motsetningsfylt. «Man dyrkede familien, men omgikkens dens indre liv med diskretion», for ikke å si usynliggjøring. Mens liberalismen ville beskytte kvinnen og pleie det organiske liv i familien, så er sosialdemokratiets svar en offentlig omsorgspolitik der institusjonene overtar ansvaret.

Statlig reformisme (1945–)

Her står mennesket i sentrum i stedet for proletariatet og folket. Humanismens tyngdepunkt er flyttet, ikke til tanken på

eneren, men til tanken på «de andre». Den overordnede samfunnsinteressen er imidlertid effektivitet og vekst, og det er en ensidig rangordning av økonomisk vekst foran sosiale hensyn. Økonomisk vekst er avhengig av teknisk utvikling, og dermed kommer utdanningsekspløsjonen: Samfunnet trenger kompetanse. Det er en enorm tro på vitenskap og teknologi. Effektivisering og rasjonalisering av arbeidet skjer gjennom tidsnyttingsstudier, bruk av juridisk-økonomisk planleggingseksper-tise, og sist men ikke minst naturvitenskapen.

Finnemann har en interessant beskrivelse av korporativismens framvekst i Danmark, den såkalte demokratiseringen av arbeidslivet. Det er ulike verdisett som skal prege henholdsvis det politiske demokrati og det nye industrielle demokrati. Det siste, synlig i form av bedriftsråd, seksjonsråd, samfunnsøkonomiske råd osv., har produksjonseffektivitet som mål. Med andre ord: Det er her den overordnede samfunnsverdi skal ivaretas, og dermed ligger det implisitt en forutsetning om forholdet mellom de to styringsformene. Den politiske offentlighet skal begrenses «til fordel for de organer, der skulle baseres på effektivitetens demokrati».

Det arbeid som før hadde vært kilde til all verdi, skal nå rasjonaliseres for å sikre den sosiale trygghet. Arbeidernes trivsel skal ikke vurderes av arbeiderne selv, men måles vitenskapelig. Arbeidsledelsens myndighet endres fra å være personlig og patriarkalsk til å bli «teknisk formidlet arbeidsorganisasjon, basert på mekanisk beherskelse av arbeidstempo». Til sammen utgjør endringer i de politiske og økonomiske institusjonene en kraftig «svekkelse av menneskes posisjon og identitet, et tap av terreng og handlingsmuligheter», og en svekkelse av muligheten for å opprettholde troen på såvel et historisk som et personlig subjekt.

Gjennom disse prosessene skjer det en «sakliggjøring» og instrumentalisering av mennesket, på bekostning av subjektivitet, spontanitet, emosjonalitet. Det er ikke lenger bare ting vi økonomiserer med. Nå dreier det seg like mye om å økonomisere med tiden. «Tid blir gjenstand for rasjonell kalkulasjon og organisering. Tidens fylde forsvinner.»

Endringene i kvinnearbeidet i etterkrigstiden blir nøye beskrevet. Det kvinnelige pleiearbeid blir f.eks. radikalt reorganisert etter tidens nye prinsipper. Den mannlige arbeidsformen overtar: lønnsarbeid etter serielle prinsipper, dvs. at den enkelte ikke lenger får omsorg i forhold til livssammenhenger i et familiært univers. Fremmedgjøringen brer seg også til de tradisjonelle kvinneområdene.

Finnemann får klart fram hvordan kvinners stadige oppfordringer om deltakelse fra menn i omsorgsarbeide aldri blir besvart. Menn er ikke «parate» til medansvar på dette feltet og mister dermed nok en posisjon i samfunnet. Deres reelle betydning i familien reduseres i og med kvinners dobbeltarbeid og de statlige tilskudd. Når menn ikke vil delta, skyldes det «ringeakt» for omsorgsarbeidet. Dobbeltmoralen framtrer bl.a. ved at staten overtar delansvar for omsorg av barn og gamle: pleie av mannen skal fortsatt skje i familien. Kvinner, som f.eks. Bodil Koch, krever gjensidighet mellom kvinner og menn både i familie og offentlig liv, og vil ikke polarisere det objektive og det subjektive. Menn derimot ser bare staten — aldri seg selv — som middel til å avhjelpe kvinners dobbeltarbeid. De opphøyer og løsriver det objektive (vitenskapelige) fra det subjektive. Der kvinner ser en uløselig sammenheng mellom dagliglivets behov og den politiske prosess, og mener at «demokratiet må ta utgangspunkt i et møte mellom de to kjønn basert på gjensidig respekt», der

tar menn (Alf Ross) utgangspunkt i en formell maktlogikk der demokratiet ikke lenger er knyttet til menneskelige behov og visjoner.

Sosialdemokratenes partiprogram i 1977 er ifølge forfatteren et kraftig oppgjør med mye av det tankegods som her er omtalt. Mange erfaringer har vært nedslående: Staten har ikke hatt den styringskapasitet som var forutsatt, kapitalismen var langt fra krisefri selv etter Keynes. Kampen om fortsatt vekst har fått alvorlige skudd for baugen. Vekst har ikke vært noen snarvei til livskvalitet — snarere tvert imot, om vi lar perspektivet være globalt og økologisk. Det er heller ikke lenger rom for de gamle forventningene til teknikk og vitenskap. Atomalderen har satt en stopp for dem.

Kjønnsperspektiver

Denne gjennomgangen har berørt en del av de punktene jeg personlig synes var mest spennende ved boka. Et uvanlig og gledelig poeng er at Finnemann har villet trekke inn kjønnsperspektiver gjennom hele framstillingen. Allmenne beskrivelser av de politiske ismene er mangelfulle, og dette er et bidrag i riktig retning. Riktignok får vi f.eks. ikke en forklaring av menns motstand mot kvinnekrav og deres «ringeakt», men vi får en beskrivelse av dem. Boka formidler ettertrykkelig et bilde av menns forakt for kvinnearbeid, og deres redsel for kvinners emosjonalitet. Samtidig stilles dette som et problem for menn, hvilket er forholdsvis sjeldent.

Jeg savner imidlertid en bredere behandling av kvinners bidrag til sosialdemokratiets ideer. Det er nesten uten unntak mannlige tenkere som er behandlet i boka. Bodil Koch er et hederlig unntak, og hennes bidrag er satt inn i en meget spennende sammenheng, som en diskusjon av kvinnelig og mannlige demokrati-begrep. Arbeiderkvinnenes egen organisering er stort sett

heller ikke berørt, selv om det neppe mangler stoff. Det blir et tomrom og en svakhet når kvinners syn på familiens rolle og verdi som fristed og arbeidssted ikke tas med. Slik det nå står, blir menns ideer om familien presentert som de allmenne, selv om det neppe er tilsiktet.

Helt generelt savner jeg en nærmere diskusjon av forholdet mellom sosialdemokratisk tankegods og andre idéretninger. Boka kan delvis leses som en studie i vårt århundres utvikling, like så meget som sosialdemokratiets idéhistorie. Vel har sosialdemokratene spilt en avgjørende rolle som statsbærende partier i vårt hjørne av verden, men enerådende har de ikke vært. Dette er forøvrig et savn som ikke gjelder bokas første del, den er nettopp rik på drøfting av det generelle «åndelige klima».

En mer formell innvending mot boka er at den trekker i så mange tråder at det lett

blir floker. Framstillingen kunne vært tematisk mer ryddig. Slik det nå er, er spranget fra tema til tema for mange, og det blir en del gjentakelser. Det er vanskelig å følge med, fordi resonnementene er så mange. Boka ville ha tjent på noen figurer som ga et mer oversiktlig bilde av de mest sentrale begrepene og deres ulike innhold/betydning i de tre periodene. Dette gjelder f.eks. arbeidsbegrepet, frihet, planlegging, offentlig og privat sfære. Men den som tar fatt på boka, har mye å glede seg til.

Niels Ole Finnemann

I Broderskabets Aand.

Den socialdemokratiske arbejderbevægelsens idéhistorie 1871—1977.

Gyldendal, København, 1985.

Litteraturkommentarer

Ligestillingsrådets årsberetning 1985

Fra det danske Ligestillingsråds årsmelding for 1985 sakser vi følgende innenfor tema kvinneforskning:

«Folketingets forskningsbevilling:

I 1985 oppfordrede Folketingets valg om videnskabelig forskning regeringen til at fremlægge en aktionsplan for forbedrede vilkår for kvindeforskningen med virkning fra 1. januar 1986. I den forbindelse blev der tilvejebragt en særlig bevilling på 9 mill.kr. til planlægningsrådet for forskningen og forskningsrådene til styrkelse af kvindeforskningen og formidlingen af dens resultater over en 3-årig periode.

Ligestillingsrådet venter sig meget af det løft, som disse kvindeforskningsmidler forventes at ville give kvindeforskningen i Danmark.

KVINFO:

I 1986 udløber KVINFO's midlertidige bevilling via tipsmidlerne, og der skal tages stilling til, hvorledes KVINFO skal fortsætte. I forbindelse hermed er KVINFO blevet evalueret, og Rådet har deltaget i denne evaluering. Om KVINFO skal fortsætte som statsinstitution eller selvejende institution, afgøres i løbet af 1986. Rådet har, ligesom alle andre, anbefalet, at KVINFO skal fortsætte. KVINFO er Center for tværfaglig informa-

tion om Kvindeforskning.

SFI:

Efter ændring af Socialforskningsinstituttets struktur deltager Ligestillingsrådets formand i det såkaldte Forskningsudvalg II's arbejde. Afdeling II beskæftiger sig med arbejdsmarkedsforhold.

Rådet har især lagt vægt på, at der i alle forskningsprojekter, hvor det er muligt, er en belysning af problemstillingen ud fra en kvindespecifik synsvinkel. Det gælder f.eks. levevilkår i Danmark, samspil mellem det offentlige og private i socialpolitikken, enlige forsørgeres sociale forhold og unges fritid, arbejdskraftsefterspørgsel og -mobilitet, kvindelige og mandlige lønmodtageres mobilitet og eventuelle forskelle i mangel på mobilitet.»

Ligestillingsrådets årsberetning -1985

Ligestillingsrådet, Frederiksgade 19-21, 1. 1265 København K.

Tlf. (01) 13 12 77

Årsrapport 1985 fra Center for samfundsvidenskabelig Kvindeforskning, København

Rapporten gir informasjon om senterets stiftelse, formål, struktur, form og funksjoner, samt en oversikt over igangværende og avsluttede prosjekter. Senterets fremtidige oppgaver er også omtalt, og her kan nevnes at tendensen fra 1984 er fortsatt

i 1985 med en større vekt på formidlingsfunksjonen på bekostning av møter og seminarer. NYCK — senterets informasjonsblad — vil fortsette i sin nåværende form, og arbeidsnotatserien er åpen for kvinneforskere med noe på hjertet. Vi har plukket ut noen arbeidsnotater som senteret utgir:

- 1/81 Metodeproblemer i samfundsvidenskabelig kvindeforskning. 20 kr.
- 2/81 Dannerboligerne — de tre første måneder. (Genoptrykt på Kvindecetret, Nansengade 1, 1366 København K, 15 kr)
- 2/82 Forskning om kvinder og arbejdsløshed. 30 kr.
- 4/82 Evaluering av Dannerboligerne, januar til juni 1982. 30 kr. (Bestilles gennem bogcafeen, Kvindecetret, Nansengade 1, 1366 København K.)
- 1/83 Kvinders arbejde og ansvar. 35 kr.
- 5/83 The Danner Refuge for Battered Women. 30 kr.
- 6/83 Evaluering af kurser for unge, arbejdsløse kvinder i Storstrøms amt. 10 kr.
- 7/83 Enlige mødres forhold: En litteraturliste. 15 kr.
- 1/84 47 kvindebreve fra en papirkurv. 54 kr.
- 4/84 Kvinders historie. Annoteret litteraturliste. 30 kr.
- 1/85 The Legal Position of Women in Pakistan. An Essay. 25 kr.
- 2/85 Dannerboligerne. Status og evaluering okt. 84. 35 kr. (Bestilles gennem bogcafeen, Kvindecetret, Nansengade 1, 1366 København K.)

Årsrapport 1985.

Arbeidsnotat nr. 3/86

Center for samfundsvidenskabelig
Kvindeforskning, Adelsgade 49 St.Tv.
DK 1304 København K

Infertilitet i et psykososialt perspektiv

Johanne Sundby — lege og faglig konsulent for «Foreningen for infertile» — har utarbeidet en litteraturoversikt over emnet

ufrivillig barnløshet. Sundby sier i innledningen at hensikten med oversikten er å fokusere på enkelte problemstillinger for senere å kunne undersøke enkelte forhold nærmere her i vårt land. Hun har i oversikten lagt vekt på forhold hos den barnløse kvinnen, hos mannen og på forhold som angår par — årsaker og konsekvenser, undersøkelser som er gjort og teorier som er laget. Hun refererer også til sine egne erfaringer og undersøkelser. For å gjøre det hele mer tilgjengelig, har Sundby forsøkt å knytte stoffet an til små sitater om barnløshet, kvinnesak og psykologi, hentet fra teoretiske verk så vel som litteratur.

Johanne Sundby:

Infertilitet i et psykososialt perspektiv

En litteraturoversikt.

Universitetets Psykiatriske Institutt

(UPI-rapport 18)

Pb. 85 Vinderen, 0319 Oslo 3.

Geografi og kjærlighet

er tittelen på en undersøkelse av nyutdannede fysioterapeuters framtidige bosteds- og yrkespreferanser, utført av Rannveig Dahle, fysioterapeut og sosiolog, og Jorunn Nerby Vannes, rektor ved Fysioterapiskolen i Bergen. I framstillingen har prosjektlederne valgt å legge stor vekt på at majoriteten av fysioterapeuter er kvinner og at dette har konsekvenser for hvordan de planlegger og tenker om sin framtid. De bygger på den forutsetning at kvinners og menns handlingsmønstre vil være forskjellige fordi de har forskjellig livssituasjon, erfaringer og ikke minst forventninger til framtida. Rapporten er basert på spørreskjemaer besvart av 518 fysioterapeuter som ble utdannet i Norge i årene 1979–83,

og er blitt til et omfattende og informativt hefte på 116 sider.

Rannveig Dahle og Jorunn Nerby Vannes:
Geografi og kjærlighet

En undersøkelse av nyutdannede
fysioterapeuters framtidige bosteds-
og yrkespreferanser
Bergen Fysioterapihøgskole, 1985

Kvinneteologi

NAV-stipendiat Astri Hauge har utarbeidet en oversikt over problemstillinger og litteratur til bruk i teologi- og kristendomsstudiet på Menighetsfakultetet. I forordet sier Hauge at heftet er laget med sikte på å imøtekomme det behovet flere studenter ved MF har følt for litteratur som kan gi hjelp til å se teologien fra et *kvinneperspektiv*. Teologien som fag har vært og er sterkt mannsdominert. Heftet gir en kortfattet orientering om hva kvinneteologi egentlig er, og peker på noen viktige problemstillinger innenfor ulike disipliner og emneområder. Kvinneteologi er et mangfoldig fenomen som rommer både fellestrekk og store teologiske motsetninger, sier Hauge, og tilføyer at det ofte kan være viktige ting å lære av dem en er aller mest uenig med. Hun understreker likevel at hun ikke går god for alle synspunktene eller for grunnholdningen i den litteraturen som er nevnt og til dels anbefalt i heftet.

Astri Hauge:
Kvinneteologi

En oversikt over problemer og litteratur i
teologi- og kristendomsstudiet ved MF
Menighetsfakultetet, Oslo 1985

FEMITECH -86 More Women into Marine Technology

Det er fem kvinnelige studenter ved Marinteknisk avdeling, NTH som står bak prosjektet Femitech -86. De tok initiativ til å besøke 5 bedrifter i London for å få innblikk i «engineering»-virksomheten utenfor Norge, samt forholdet kvinner og marinteknisk miljø.

Dette besøket har nå resultert i en rapport, som bl.a. bygger på en del intervjuer. Rapporten har som oppgave å bidra til å påvirke flere jenter til å begynne på et studium ved Marinteknisk avdeling.

Foruten intervjuer med studenter og bedrifter i England, inneholder rapporten en presentasjon av Marinteknisk avdeling ved NTH, m.m.

Rapporten er et bra utgangspunkt for den som vil orientere seg om jenter i marinteknisk miljø.

FEMITECH -86
More Women into Marine Technology
Stud.post T21
Marinteknisk avd. NTH
Håkon Håkonssonsgt. 34,
7000 Trondheim

Kvinner og kriminalitet

En undersøkelse av innsatte ved landsfengslet for kvinner i perioden 1881-1902

Undersøkelsen er en hovedoppgave i historie av Vegard Ellingsen.

Kriminelle kvinner var og er i en særstilling. Kvinnekriminalitet har alltid hatt et begrenset omfang, og aldri utgjort noe presserende sosialt problem, da samfunnet

har hatt andre kontrollmekanismer overfor kvinnene. Ellingsen har sett på kvinnelige lovbrøyttere ved århundreskiftet og belyst sider ved kvinnes generelle stilling i det samtidige samfunn.

Undersøkelsen omfatter 469 kvinner fra Akershus amt og Kristiania som i perioden 1881–1902 satt innesperret ved landsfengslet for kvinner. Hovedoppgaven gir en analyse av kvinnes kriminalitet og møte med domstolene, geografisk bakgrunn og sosiale/økonomiske situasjon. I tillegg er framveksten og motiv for drift av kvinneanstalten skissert.

Her er det mye interessant stoff å hente, ikke minst med henblikk på det omdiskuterte prøveprosjektet om opprettelsen av kvinneavdelinger ved enkelte av landets fengsler — og nå myndighetenes initiativ til å nedlegge disse.

Undersøkelsen finner ikke noe som tyder på at egne kvinneanstalter hadde utspring i kvinnes egen situasjon. (Den første kvinneanstalten ble opprettet i 1885.) Det var i liten grad resultat av bevisst planlegging ut fra kvinnes behov og premisser. Argumentene for atskillelse av kjønnene var mer basert på praktiske hensyn, bl.a. av hensynet til usedeligheten i anstalten.

Kvinner og kriminalitet

En undersøkelse av innsatte ved landsfengslet for kvinner i perioden 1881–1902. Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo, høsten 1985, av Vegard Ellingsen.

Skandinavisk Kvindex

Skandinavisk Kvindex har nylig utkommet med sitt første nummer. Balslev publikasjoner, Roskilde i Danmark står bak utgivelsen. Formålet med Skandinavisk Kvindex er å samle opplysninger om, og å spre kunnskap om hva det forskes på og skrives

om i Danmark og de andre skandinaviske land. Det er alle slags kvinnespørsmål som tas opp.

Skandinavisk Kvindex er et nyttig redskap for biblioteker, studiekretser, fagforeninger og kvinneorganisasjoner. Den gir svar på spørsmål om hvordan en skal gå fram for å orientere seg innenfor et område. Heftet er inndelt etter emne og inneholder også forfatterregister. Heftet annonserer også om nye bøker, lover, forskningsrapporter og -prosjekter, tidsskriftartikler, film m.v.

Skandinavisk Kvindex utkommer hver måned og koster pr. år DKR 400,—.

Skandinavisk Kvindex
Balslev Publikationer
Lotusvei 9 Tune
DK-4000 Roskilde
Danmark

Nyttige publikasjoner fra NAVFs utredningsinstitutt

Instituttsektoren — katalog over forskningsenhetene

Katalogen gir en enkel oversikt over forskningsenhetene utenom universiteter, høyskoler og næringslivets laboratorier. Foruten navn, adresse og telefonnummer er også opplysninger angående forskningsmiljøets faglige profil og størrelse.

Instituttsektoren — katalog over forskningsenhetene (1985: 7)
NAVFs utredningsinstitutt
Wergelandsveien 15, 0167 Oslo 1
Tlf. (02) 20 65 35

Trengsel eller trivsel? Studentenes bruk og vurdering av universitetenes tilbud

Rapporten er den første delrapporten fra

prosjektet «Studentenes tidsbruk og studieforhold», og bygger på en undersøkelse foretatt høsten 1984. Formålet med prosjektet er å gi en bred kartlegging av hvordan studentene deler sin tid mellom studier og andre aktiviteter, og hvordan dette slår ut i studiet.

Studentmassen består i større grad enn tidligere av eldre studenter, flere kvinner, flere med barn og flere med deltidsarbeid. Universitetet har tradisjonelt vært innrettet mot unge, ugifte heltidsstudenter som stort sett har fulgt en opptrukket rute gjennom studiene fram til en endelig avsluttende eksamen. Mange signaler kan tyde på at universitetets tilbud ikke er like godt tilpasset dagens studenter. Stryk og frafall innebærer problemer for den enkelte student, og betydelig sløsing med samfunnets ressurser.

En bred kartlegging av studentenes situasjon slik dette prosjektet sikter mot, kan gi svar på mange av de spørsmålene som reises om universitetsstudiene. Vi har plukket ut noen av resultatene som blir presentert i rapporten som er interessant å merke seg:

«Kvinnene ønsker økt aktivisering»

Ønsker om endringer i undervisningstilbudet varierer med kjønn, alder og studium. Selv om forskjellene ikke er store, ser kvinnelige studenter ut til å etterspørre reformer i undervisningen i større grad enn de mannlige. Vi kan ane en prioritering av større frihet i pensumvalg blant mennene, mens kvinnene ønsker økt engasjement gjennom studentmedvirkning i undervisningen, oppgaveskriving, seminarer og kollokvier. Særlig blant de yngste jentene ser det ut til å være et ønske om å tre ut av anonymiteten og styrke selv tilliten gjennom økt aktivisering.»

Videre viste undersøkelsen at følelsen av å være i rute med studiene henger nøye

sammen med kjønn og studium. De mannlige studentene er jevnt over mer positive i vurderingen av egen faglig status enn de kvinnelige. Ved alle studier framviser mennene større følelse av faglig sikkerhet enn kvinnene.

Trengsel eller trivsel?

Studentenes bruk og vurdering av universitetenes tilbud

Nils Vibe og Per Olaf Aamodt
NAVFs utredningsinstitutt, notat 11/85
Wergelandsveien 15, 0167 Oslo 1
Tlf. (02) 20 65 35

Utdanning og arbeidsmarked 1986

Tendenser og perspektiver

Meldingen, som utgis av NAVFs utredningsinstitutt, gir en oversikt over aktuelle tendenser på arbeidsmarkedet for personer med høyere utdanning og perspektiver for utviklingen framover. Her vil en finne ferske data om utviklingen på arbeidsmarkedet.

Utredningsinstituttet planlegger å utgi en slik rapport hvert år.

Vi sakser fra bolken om «Kvinnenes inn-
tog»:

«Kvinnene har skapt den veksten i studenttallet som har vært fra begynnelsen av syttitallet til i dag innen høyere utdanning her i landet. Liknende tendens finnes igjen i mange andre europeiske land. Samtidig ser det ut til at færre menn tar fatt på lengre universitetsstudier. Veksten i kvinne-deltakelsen har skjedd innen alle typer studier — fra de sterkt kvinne-dominerte til de sterkt manns-dominerte, fra de kortere til de lengre studier . . .

Studenttallet i Norge økte fra om lag 71 000 til 88 000 mellom 1974 og 1982. Kvinnene sto for det meste av denne veksten, og økte dermed sin andel av studentmassen fra 40 til 49 prosent. Andelen fortsetter å stige . . .

I Norge gikk antallet menn faktisk noe ned i universitetssektoren i denne perioden — fra ca. 25 500 i 1974 til 23 000 i 1982. Vi ser det tydelig innen f.eks. medisin (fra 1649 til 1373 studenter), jus (fra 2871 til 2211) og på hovedfagsnivå innenfor humaniora (fra 2549 til 1374). Dette har gitt grunnlag for å stille spørsmålet om kvinnene er i ferd med å erobre en institusjon med synkende prestisje. Eller er menns interesse for universitetsstudier fortsatt høy, mens de blir utkonkurrert av bedre kvalifiserte kvinner? Spørsmålet er foreløpig ubesvart, og svaret kan sikkert variere fra studium til studium.

Et annet åpent spørsmål i forlengelsen av dette: Hva gjør unge menn i stedet for å studere ved universitetene? Vi vet at de til en viss grad har vendt seg mot kortere høyskoleutdanninger — særlig DH-utdanninger . . .

Men sett i forhold til kvinnes sterke inntog på alle felter av høyere utdanning og til de økende artianerkullene, må en likevel spørre seg om menn i økende grad har fått *utdanningsmuligheter i yrkeslivet*. Velger de i større grad ulike former for bedriftsintern opplæring finansiert av arbeidsgi-

ver? Dette spørsmålet vil bli belyst i et nylig oppstartet forskningsprosjekt ved NAVFs utredningsinstitutt ('Det skjulte universitetet') . . .

Flere studier av studenter viser at jenter har systematisk *lavere faglig selvtilit* enn gutter. Thagaard Sem (1971) fant dette — og det samme går igjen i undersøkelsen *Studentenes tidsbruk og boligforhold*: I samtlige fag som er undersøkt er mannlige studenter oftere sikre på å være i rute med studiene enn kvinnelige. Her mangler vi data om eksamensprestasjoner, men det er ingenting som tyder på at kvinner gjør det dårligere til eksamen enn menn. Den relative mangelen på selvtilit kan trolig være med på å forklare de hyppigere valg av kortere utdanningsveier — og studieforløp, og kanskje også engstelsen for å ta opp høyt studielån. »

Foruten «Kvinnenes inntog», presenterer undersøkelsen resultater innenfor områdene: «Hovedtrekk i utviklingen på arbeidsmarkedet», «Arbeidsmarked og studieadferd», «Sammenheng mellom utdanning og arbeid», og «De enkelte utdanninger».

Utdanning og arbeidsmarked 1986

Tendenser og perspektiver.

Fridtjov Thorkildsen (red.)

NAVFs utredningsinstitutt, melding 1986: 1.

MØTER SEMINARER

KONFERANSER

«Kvinnan på den nordiska arbeidsmarknaden — på jakt efter möjligheter»

Rapport fra arbeidskonferanse i Stockholm,
4.–5. september 1985

Det var den såkalte Gyllenhammar-gruppen som tok initiativet og sponset denne konferansen om arbeidsmarkedsspørsmål og foretakssomhet. Dette er en gruppe for utvidet økonomisk samarbeid i Norden. Det offisielle mål med konferansen var todelte:

- undersøke hvilke muligheter og trusler de nordiske kvinnene kan tenkes å møte på 10–15 års sikt med hensyn til deres deltakelse i arbeidslivet
- så langt som mulig skape en plan for tiltak som kan fremskaffe arbeidsmuligheter for kvinner i Norden og styrke deres posisjon på arbeidsmarkedet

Med andre ord var man ute etter et strategisk og kvinnerett perspektiv på arbeidsmarked og foretakssomhet.

Opplegget var åpenbart ment å få fram biter til et scenario (av Delphi-typen først og fremst, det vil si et mer kvalitativt preget fremtidsbilde). Videre å bringe fram forslag til virkemidler. Gyllenhammar-grup-

pen er som kjent et handlingsrettet supplement til Nordisk Ministerråd, initiert av enkelte storforetak fra det private næringsliv med Pehr Gyllenhammar i spissen.

Det var invitert foredragsholdere fra Norge, Sverige, Danmark, Finland og Island; fra private såvel som offentlige organisasjoner. Hovedvekten var muligens på praktikere snarere enn forskere.

Hensikten med foredragene var å stimulere til en diskusjon i arbeidsgruppene. Videre å lage et ajourført kart over «terrenget». Den viktigste delen av konferansen var med andre ord gruppene (jfr. formålet). Derav navnet «arbeidskonferanse». Deltakerne var spesielt inviterte ressurspersoner fra de nordiske land, dette var ingen åpen konferanse med påmelding.

Arbeidsopplegget var lagt opp etter tradisjonell sektortenkning:

- Kvinnan inom servicesektorn.
- Kvinnan i den offentliga sektorn.
- Kvinnan i näringslivet och industrin.
- Kvinnan som småföretagare.

I etterhånd tror jeg dette var en lite heldig tilnærming. Den ble både for bred og diffus. Mente man servicearbeid eller servicenæringene med det første temaet? Arbeid i bank eller omsorgsarbeid?

Noe skyldtes nok også lite bearbejdet spørsmål til gruppene. Det ble lett en sprigende diskusjon av typen «Hvor står vi, hvor går vi?»

Likevel var det interessant å se hvor likt debattene går i de nordiske land. Eksempelvis diskusjonen om omsorgsarbeidet og kvinners nye avhengighet av velferdsstaten. Om kvinnelige nyetablerte problemer med å få finansiert prosjektene sine, til tross for at de tilpasser seg nye nisjer i markedet o.a.

En typisk kommentar fra voksne kvinner i 30–40-årene, som kaster seg ut i risikofylte satsinger: «Nu eller aldrig!» Mange kvinner føler at de har mye mer å gi enn de

Arbeidsgruppens medlemmer. (Kilde: Norden fins.)

får vist i rutinepregede yrker. Etter arbeids-erfaring i 15–20 år våger de kanskje spranget ut fra bedrifter som ikke stimulerer dem.

Gerdur Palmadottir fra Island fortalte levende om sine etablerer-erfaringer og skepsisen hun hadde møtt. Dette til tross for at hun hadde oppnådd en eventyrlig eksport av sine produkter (konfeksjon). Hun vekket forsamlingen med sine råd om hvordan kvinner bør te seg i forhandlings-situasjoner: «Let them feel Tarzanious, don't give them all (information). They'll eat you!» Dette var i særdeleshet myntet på offentlige næringskonsulenter o.l. På grunn av klesdrakt og uhøytidelig fremtreden ble hun i stedet ikke tatt på alvor. Men Gerdur tilføyde: «I don't want to look like their secretary.» Mange kvinner i business kler seg i uniformerte drakter, kanskje for lettere å bli godtatt?

Et gjennomgående tema var behovet for kunnskap. «Meritocracy will solve the problem for women!» refererte Bjørg Åse Sørensen. Investeringer i den menneskelige kapitalen blir stadig viktigere. Hvordan sørge for at jenter får tilgang til ny kunnskap og den etterspurte kompetansen? spurte en kvinne fra Volvo Personvagnar.

Her syns jeg vi var inne på den mest fremtidsrettede delen av seminaret, som

burde ha fått større plass på programmet. Erfaringer fra ulike organisasjoner og land ble utvekslet. Verd å nevne er såkalte «datastugor för tjejer», et forsøk som var meget vellykket. Noe å tenke på for enkelte av de kompetansesentrene som nå utvikles i Norge?

Flere forslag kom opp til en eventuell drøfting i Gyllenhammargruppen. Blant annet ville Hilikka Kunnas utfordre foretakene i den nordiske gruppen til å sette i gang ett likestillingsprosjekt hver i sitt konsern. Mange var opptatt av informasjon til jenter om lønnsomme utdanningsveier. Undertegnede foreslo et nordisk kompetansesenter målrettet for kvinner. Flere tente på denne ideen. Dette kunne f.eks. koples til det nordiske senteret for ledelse, som er under vurdering, eller andre etablerte miljøer, fortrinnsvis der det fins noe kompetanse med kvinneperspektiv. Konferansen rakk ikke å utrede dette i detalj, men Gisela Asplund har senere framhevet dette forslaget overfor oppdragsgiverne.

Salgsaktiviteter gjennom nordiske foretaksnettverk ble også kastet frem. En henviste til det amerikanske informasjonstiltaket «Women's Yellow Pages». Et skritt mot internasjonalisering kunne begynne med nærmarkedene i Norden.

Poenget var ikke minst å foreslå noe

synlig, kanskje bare ett eller to tiltak som den nordiske foretaksgruppen kunne ha suksess med. Det ble i den gruppen jeg deltok i, vurdert som bedre å gjøre noe skikkelig enn å spre seg på mange felt.

Innkast til et eventuelt scenario om kvinners muligheter og eventuelle omstillingsvansker i det nordiske arbeidslivet, ble på den annen side nettopp dette. Kanskje kunne man kommet lenger ved bedre forberedelse. Det var muligens ikke arrangørenes «feil», som hadde hatt relativt kort tid på seg.

Jeg sitter igjen med det inntrykket at mer innsats fra forskersiden ville ha kunnet heve prestasjonsnivået. Gode scenarier krever en viss organisering. — Men kanskje var ambisjonsnivået i samsvar med konferansens forløp? Kanskje er det jeg som er blitt for kresen, siden jeg har deltatt i et tilsvarende scenario om kvinner og arbeidslivet i forbindelse med RFSPs program Arbeid i 80-årene.

Arbeidet munnet ut i en rapport som oppsummerer konferansen på en solid måte. Blant sluttsatsene fremholdes at det er et stort behov for erfaringsutveksling mellom kvinner i Norden, da mange problemer oppleves og oppfattes nokså likt. Konferansen viste at kvinner vil være med og dele sine erfaringer, lære av de spredte forsøk på å bryte med mannlig pregete produksjonskulturer.

Det utkrysstalliserte seg tre områder for samarbeid og utviklingsaktiviteter på nordisk plan, ifølge rapportens sluttord. Det er — kontakt- og nettverksbyggende virksomhet, — utdannings- og opplæringsaktiviteter og — forskersamarbeid.

Ti konkrete forslag eller «ønskemål» innen disse områdene nevnes, som f.eks. nordisk etablererskole etter svensk-norsk modell, gjentakende erfaringsseminarer på tema som kvinner og fremtidsindustrien, kvinner og datateknologi for å gi en smakebit.

Til slutt en honnør til Gisela Asplund som dro i gang og har fullført dette prosjektet innen en ellers nokså mannsintensiv gruppe av foretaksledere og andre under den «gylln(sk)e paraplyen».

Rapporten *Kvinnan på den nordiska arbetsmarknaden* kan bestilles fra Arbetsgruppen för utvidgat ekonomiskt samarbete i Norden, Postboks 195, N-1410 Kolbotn, Norge (tlf. 02/80 85 00).

Birgit Helene Jevnaker
Industriøkonomisk institutt

Seminar om kvinneperspektivet i forskning og undervisning ved distriktshøgskolene

Ved Finnmark distriktshøgskole i Alta ble det i tiden 21.–22. februar arrangert et nasjonalt seminar for distriktshøgskolene hvor kvinneperspektivet i forskning og undervisning ble tatt opp.

Det møtte representanter fra 8 distrikthøgskoler, samt representanter fra NAVF, Industriøkonomisk institutt og fra Institutt for datafag, Universitetet i Oslo.

Generelt sett er det få kvinnelige ansatte ved DH-skolene og færrest innenfor de økonomiske og teknologiske fagene. Dette fører til at kvinneperspektivet i forskning og undervisning er dårlig ivaretatt. Likevel viser det seg at der det fins kvinnelige ansatte som interesserer seg for kvinneperspektivet, der får de lettere til en kvinnefaglig vinkling både i sin undervisning og forskning.

Særlig innen idrettsfagene, statsvitenskap, sosiologi, sosialantropologi og historie er det utført viktig forskning ved DH-skolene. Temaer som er belyst av kvinnelige DH-ansatte forskere er bl.a.: forskning om kvinners deltakelse i idrett, kvinners deltakelse i politikken, forskning om kvinneperspektivet i nærings- og distriktpolitikk, kvinners stilling i distriktnæringene og abortspørsmålet.

DH-ansatte kvinners arbeid har dessuten hatt stor betydning for framveksten av lokale likestillingsutvalg.

Det ble på dette seminaret diskutert ulike typer strategier og tiltak for å øke andelen av kvinner innen forskning og undervisning på ulike fagområder, bl.a.:

- flere kvinnelige ansatte til DH-skolene, også kvinner som interesserer seg for kvinneperspektivet
- innføre mer kvinnerelevant pensum
- arrangere spesielle kvinnefaglige kurs og videre arbeide for bedre forskeropplæring
- bedre akseptasjon i det nasjonale kvinneforskningsmiljø, bl.a. gjennom større bevilgninger og deltakelse i forskningspolitiske fora
- igangsettelse av flere fellesprosjekter

Konkret ble det bestemt å arbeide videre med å få tilført flere stillingsressurser til dette feltet, bl.a. gjennom å skaffe øremerkede stipendiatstillinger for kvinner (kvinneerkruttingsiltak) og et sett kvinnefaglige stillinger organisert som et kvinnefaglig senter/forum for DH-skolene etter paraplymodellen.

*Siri Gerrard og Ingunn Kristoffersen
Finnmark distriktshøgskole*

Kontaktmøte om Sentre for kvinneforskning og Kvinnestudier ved universitetene, 14. mars 1986 — referat

Kontaktmøtet ble arrangert av Sekretariatet for kvinneforskning og samlet 32 deltakere, de fleste personer involvert i forslag om, oppretting av eller drift av sentre og kvinnestudier. Likestillingsutvalgene i Bergen, Oslo og Tromsø var også representert. Hensikten med møtet var nettopp kontaktfunksjonen: å møtes, utveksle erfaringer, se framover. For de som arbeider med forslag til tiltak for å styrke kvinneforskning og kvinneperspektiver i fagene, er det viktig å få oppsummert andres positive og negative erfaringer med forskjellige organiseringsformer.

Det vil bli utgitt rapport fra møtet, med flest mulig av innledningene og situasjonsrapporter. I dette referatet vil vi gi en kort oversikt over hva som er i gang, og legge vekt på de problemstillingene som sto sentralt i diskusjonene.

Følgende program ble avviklet:

10.30–11.00

Åpning ved Kvinneforskningssekretariatets styreleder *Åse Hiorth Lervik*. Hun formidlet også erfaringer fra Kvinneforskningsgruppa ved Institutt for Språk og Litteratur. Universitetet i Tromsø.

11.00–12.30

SENTER FOR KVINNEFORSKNING

Karin Gundersen: Erfaringer fra Senter for kvinneforskning. Universitetet i Oslo.

Harriet Holter: Senter for kvinneforskning sett på bakgrunn av generelle erfaringer fra forholdet universitetet og kvinneforskning.

Toril Moi: Erfaringer fra Senter for humanistisk kvinneforskning. Universitetet i Bergen.

Diskusjon.

13.30–15.00

KVINNESTUDIER — KVINNEFAG

Trine Fernsjø: Erfaringer fra Kvinneretten. Universitetet i Oslo.

Jorunn Hareide: Situasjonen ved HF-fakultetet. Universitetet i Trondheim.

Lisbet Holtedahl: Erfaringer fra igangsetting av kvinnestudier. Institutt for samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø.

Diskusjon.

15.30–17.00

Diskusjon — oppsummering — avslutning.

Sentre og kvinnestudier — en oversikt

UNIVERSITETET I BERGEN

Senter for humanistisk kvinneforskning:

Senteret ble åpnet i august 1985. «Målet er... å koordinere, stimulere og initiere kvinneforskning ved Det historisk-filosofiske fakultet. Aktivitetene skal ha en tverrfaglig profil og være forankret i vitenskaps-teori. Senteret skal bidra til at kvinneforsk-ningsaspektet blir en integrert del av det vitenskapelige studium i alle fag ved HF» (fra formålsparagrafen). Senteret har to an-satte i vitenskapelige stillinger. Forsk-ningsleder er Toril Moi, allmenn litteratur. Senteret har lokaler i Hermann Foss gt. 12.

Senter for samfunnsvitenskapelig kvin-neforskning: Dette senteret ble opprettet i 1977. Hovedvekten skulle legges på for-midling. Det er nå vedtatt å opprette et forskningssenter, hvor formidlingsopp-gavene skal være en integrert del av virksom-heten. Viktige oppgaver vil også være opp-datering av kvinneforskingsresultater og rekrutteringsarbeid. Forskningsleder skal være ansatt for 3 år og undervisning vil bli gitt til hovedfags- og cand.polit. studenter. Senteret vil ikke bli satt i gang før det er opprettet stilling for kontorpersonale.

UNIVERSITETET I OSLO

Senter for kvinneforskning: Etter planen skulle senteret starte sin virksomhet 01.01.86. Det vil imidlertid ikke bli knyttet faste stillinger til institusjonen før i 1987. Senteret har lokaler i Ullevålsvn. 105. Sty-ringsgruppa er satt sammen av represen-tanter fra alle fakultetene, en student og to eksterne representanter, bl.a. en fra Sekre-tariatet for kvinneforskning. Leder for sty-ringsgruppa er Karin Gundersen, professor ved Romansk institutt. I vårsemesteret av-holdes et vitenskapsteoretisk seminar om kvinnelighet.

Avd. for kvinnerett, Institutt for offentlig rett: Kvinneretten ble opprettet som spe-sialfag f.o.m. 1975. Fra 1985 er kvinnet-ten også geografisk en integrert del av In-stitutt for offentlig rett. Kvinneretten er et tverrfaglig forskningsmiljø. Det gis tilbud om likestillingsrett som valgfag til 3. avd. Det undervises også tidligere i studiet i metoder og resultater utviklet i kvinnetts-forskningen. En viktig del av pensumlitte-raturen utgjøres av bøkene *Kvinnerett I* og *II*, redigert av Tove Stang Dahl.

Kjønnsrollestudier ved Historisk-filoso-fisk fakultet: Semesteremnet i kjønnsrolle-studier har vært gjennomført våren 1984 og høsten 1985. Fakultetet vedtok nylig at semesteremnet skal gis som fast studietil-bud, og hete «Kjønnskilder i kulturen». Evalueringen av emnet har foregått bl.a. gjennom tverrfaglige seminarer.

Ved *Det samfunnsvitenskapelige fakul-tet* arbeides det med et forslag til studieplan på grunnlag av en innstilling, hvor det foreslås å opprette semesteremnet «Kjønn og samfunn. Innføring i samfunnsviten-skapelig kvinneforskning». Forslaget vil sannsynligvis bli behandlet i vedtaksorga-nene ved fakultetet i løpet av høsten 1986. Leder for arbeidet er Tone Schou Wetle-sen, førsteamanuensis ved Institutt for so-siologi.

UNIVERSITETET I TROMSØ

Institutt for språk og litteratur (ISL): Kvinneforskningsgruppa, som er organisert ved kontakt mellom de kvinnelige ansatte i de forskjellige fagene, ønsker å sette i gang et tverrfaglig seminar på forskernivå, åpent også for viderekomne studenter. De vil beholde sin integrerte modell. Undervisning i kvinnelitteratur foregår innenfor det ordinære pensum i alle språkfag. Kvinneforskningsgruppa har også publisert forskning som samarbeidsprosjekter.

Institutt for samfunnsvitenskap (ISV): Innstillingen om semesteremne i kvinnestudier ble levert instituttet i oktober 1985, og i desember ble det vedtatt at tilbudet skulle gis f.o.m. våren 1986. Opprettelsen må ses på bakgrunn av erfaringene med «Kjønnsrolleseminaret». Faglig leder i vårsemesteret 1986 er amanuensis Lisbet Holtedahl. Det ser nå ut som om semesteremnet i kvinnestudier i framtida vil bli tilbudt som ett av flere fordypningsemner som velges i storfaget ved instituttet.

UNIVERSITETET I TRONDHEIM,
DEN ALLMENNIVITENSKAPELIGE
HØGSKOLEN

Kvinneforskning og kvinnestudier ved HF-fakultetet: Fakultetsrådet gjorde nylig flere vedtak på bakgrunn av en innstilling levert i september 1985 og instituttens uttalelser til denne. Det ble bl.a. vedtatt å se på muligheten for å opprette semesteremne i kvinnestudier og at fakultetet skal trekke inn behovet for forskning i kvinneemner når ledige stillinger skal vurderes. Leder for arbeidsgruppa bak innstillingen er Jorunn Hareide, professor ved Nordisk institutt.

Det samfunnsvitenskapelige fakultet har vedtatt å utarbeide en handlingsplan om kvinner og forskning ved fakultetet. Det er nedsatt et utvalg som skal utarbeide forslag til tiltak. Leder er Agnes Andenæs, forsker ved Psykologisk institutt.

Diskusjonen

En stor del av tida som var satt av til diskusjon, gikk med til å drøfte hva som er den mest fruktbare organiseringsformen — Senter for kvinneforskning eller Kvinnestudier/Kvinnefag. «Senter» brukes om et organisert kvinneforskningsmiljø hvor aktivitetene bygger på forskning i miljøene og/eller skal initiere kvinneforskningsaktivitet i fagmiljøene, bl.a. via seminarer. Ved en senterorganisering prioriteres forskningssida av den faglige aktiviteten. «Kvinnefag/kvinnestudier» betegner en egen studieenhet som det gis eksamen i. Målsettingen er primært formidling til studenter. Som det vil framgå gikk diskusjonen både på praktiske og teoretiske aspekter ved organiseringsformene.

Sentre = kraftsentre

I innledningene og diskusjonene om sentre ble det understreket at aktiviteten ved disse ikke skulle erstatte eller gå på bekostning av vanlig aktivitet, men nettopp stimulere kvinneforskning og kvinneperspektiver i fagmiljøene. Status for senteret i Oslo som tverrfakultær enhet ble diskutert. Det var ikke kjent hvilke overveielser som lå til grunn for organiseringen, men den tverrfakultære profilen oppleves som en styrke. Det er imidlertid et problem at visse fagområder, spesielt medisin, naturvitenskap og odontologi, faller utenfor aktiviteten, selv om områdene er representert i styringsgruppa. *Berit Hovig*, leder av Likestillingsutvalget ved Universitetet i Oslo og medisiner, understreket at det er viktig at alle fagområdene er representert ved senteret. Hun minnet om at hovedtyngden av kvinneforskningen innen samfunnsvitenskap og juss, humaniora og teologi faktisk er oppstått i løpet av de siste 15–20 årene. Det er ikke gitt å fastslå på hvilke fagområder kvinneforskning vil utvikles, f.eks. innen deler av medisinen er denne proses-

sen i gang. *Kari Skrede* framhevet at en tverrfakultær eller tverrfaglig organisering ikke nødvendigvis innebærer at alle fag deltar på like premisser til enhver tid, og at kvinneforskning også er å anvende kvinneperspektiver på fagenes rasjonalitet.

Tverrfaglighet eller flerfaglighet

Representantene for Senter for humanistisk kvinneforskning i Bergen tok opp tverrfaglighetsproblematikken. Hva vil det si å være et tverrfaglig forskningssenter? Vil det bare si å samle forskere fra forskjellige fag til felles seminar, eller vil det også si å initiere forskning i forhold til tverrviten-skapelige problemstillinger, eller forskning med andre metoder enn de etablerte? Ved senteret vil de bl. a. arbeide med dette i form av en utredning om hva tverrfaglighet/tverrviten-skapelighet innebærer. Ved ISV i Tromsø var de ikke kommet opp i samme dilemma om tverrfaglighet i utarbeidingen av tilbudet i kvinnestudier. Universitetsstrukturen i Tromsø gir trolig spesielle forutsetninger for tverrfaglige tilbud. Fra Kjønnssrolleseminaret i Oslo ble det oppsummert at det er problematisk å organisere ett-semesterstudieenheter tverrfaglig. Det blir ikke rom for både tilstrekkelig oversikt og faglig dybde. I sin innledning tok *Harriet Holter* opp at tverrfaglighet ikke er definert og satt som begrep for alltid. Tverrfaglig forskning betyr inspirasjon og skjerping av aktiviteten i de etablerte disiplinene. I samfunnsvitenskapelig kvinneforskning er det utviklet begreper som dekker noen felt i flere fag og som ofte «faller mellom alle faggrenser». Denne begrepsutviklingen påvirker over tid både faggrensene og hva som defineres som tverrfaglig.

Å organisere tverrfaglighet/tverrviten-skapelighet som noe annet enn en opphopning av elementer fra forskjellige fag, virker som et større problem for humaniora

enn for samfunnsvitenskap.

Senter eller fag?

Dette spørsmålet ble diskutert både ut fra praktiske erfaringer og faglig-teoretiske overveininger. *Toril Moi* tok i sin innledning opp alle de praktiske vanskelighetene det innebærer å organisere på tvers av den etablerte strukturen. Hun understreket imidlertid at disse problemene blir løst på sikt, selv om de tar mye tid og krefter i startfasen. Hun poengterte sterkt at selv om det er større problemer med å etablere et senter enn det å opprette et fag, kan ikke det begrunne valget av organiseringsform. Senter eller fag må diskuteres ut fra hva en får gjort med begrensede midler eller i forhold til: – rekruttering til kvinneforskning, – integrering av kvinneperspektiver i de etablerte fagene, – muligheter for utvikling av tverrfaglige problemstillinger. Sett i lys av at flere av tilbudene i kvinnestudier har hatt svært få studenter, hvor effektiv er da utnyttelsen av ressursene? *Åsfrid Svendsen*, som representerte Kjønnssrollestudiene ved HF i Oslo, understreket at valget ikke alltid står mellom senter eller fag, men om å få til noe i det hele tatt. F.eks. ved opprettelsen av kjønnssrollestudiet, var det aldri snakk om å prioritere forskning framfor undervisning. Spørsmålet var hva slags undervisning som skulle prioriteres. Fra Kvinneretten ble det også poengtert at faget utgjør både et tverrfaglig forskningsmiljø, spesialfag til 3. avdeling, og en base for undervisning i kvinneverettslige problemstillinger i deler av de ordinære studiene.

Samme behov — forskjellige løsninger?

Lisbet Holtedahl framhevet at beslutningen om å opprette kvinnestudier ved ISV ble tatt på bakgrunn av lang erfaring med

«Kjønnsrolleseminaret». Dette har vært drevet som et tverrfaglig seminar i over 10 år. Aktiviteten har imidlertid aldri fått de ringvirkningene i forhold til det øvrige fagmiljøet som initiativtakerne ønsket. Seminaret gav heller ikke i lengden kvinneforskerne ved ISV tilfredsstillende faglige utfordringer, men dette har skjedd ved opprettelsen av kvinnestudiet. Selv om studiet er et undervisningstilbud har det altså hatt stor effekt på forskningsmiljøet. Både for HF-Oslo og Tromsø's vedkommende fungerer semesteremnet som et faglig tilbud til langt flere enn eksamenskandidatene.

Hvordan avgrenses «fag» teoretisk, ikke bare administrativt ved egen eksamen? Hvor offensivt eller defensivt er det å «trekke seg tilbake som fag»? ble det spurt. Ved å etablere seg som fag, avgrenser en i langt større grad kvinneforskning som et eget område. Uansett er det viktig ikke bare å fokusere på kvinner som forskningsobjekter, men å utvikle kvinneforskningen med fokus på kvinner som *kunnskapssubjekter*. Til tross for relativt intense diskusjoner så det ut til at vi skulle ende opp i konklusjoner som: Bedre med én type tilbud enn ingen ting, det er ikke snakk om enten senter eller studier, begge typer kan leve side om side og berike hverandre. Dette kan kanskje stå som konklusjon på dagens situasjon, men for framtida er

Evaluerings og valg nødvendig

Åse Hiorth Lervik oppsummerte, i tråd med *Harriet Holters* innledning, at vi må påta oss oppgaven å preferere. Vi må kunne gi råd om hva som fungerer best ut fra gitte målsettinger, ressurser og organiseringsformer. Vi må se på hvilke linjer som fører til hvilke resultater. Rekrutteringen til kvinneforskning må tas langt alvorligere enn det som er mulig å gjøre i en nettverksorganisert aktivitet.

Kanskje må vi «krisemaksimere», sa *Agnes Andenæs*, ved å kreve kvinneperspektiver integrert i ordinær undervisning selv om det ikke finnes kompetanse ved institusjonen. Da må mennene kvalifisere seg på området, og integrering er vel det vi ønsker?

Et spørsmål som ble reist tidlig i debatten var om integrering av kvinneperspektiver i undervisning og fag er en langsom «naturlig» prosess eller en evig kamp. Når prosessen skal skje i noe så kulturbestemt som universitetssystemet, må vi nok innstille oss på det siste.

Gro Hanne Aas

Informasjon om sentre og kvinnestudier i tidligere nummer av *Nytt om kvinneforskning*: 2/84 (kvinnerett, kjønnsrolleseminar), 4/84 (kvinneforskning i Bergen, kjønnsrollestudier), 1 og 3/85 (kjønnsrollestudier), 4/85 (senter for humanistisk kvinneforskning), 5/85 (samfunnsvitenskapelige kvinnestudier).

KOMMER

Framtidas Norge — på kvinners vilkår?

Informasjons- og formidlingsseminar om «Kvinneperspektiv på samfunnsplanlegging», 12. september 1986 i Håndverkeren lokaler, Oslo.

PROGRAM

kl. 09.30–10.00:

Åpning av seminaret ved *Arnlaug Leira*, Rådet for forskning for samfunnsplanlegging (RFSP)

Kari Skrede: Planlegging på kvinners vilkår — et bedre samfunn i år 2010

kl. 10.00–11.00:

NÆRINGS- OG DISTRIKTS-UTVIKLING

Sissel Fredriksen: Ingen distriktsutvikling uten kvinne deltaking

Toril Nyseth:

Kvinner og næringsutvikling i en nordnorsk distriktskommune

Kaffe

kl. 11.15–12.15:

ARBEIDSLIV OG KARRIERE

Marit Hoel: «Rett mann på rett plass?» Om kvinners og menns muligheter for yrkeskarriere og personlig yrkesutvikling i offentlig sektor

Elin Kvande/Bente Rasmussen: Er det organisasjonene eller kvinnene som mangler mot? Om kvinnelige sivilingeniører.

kl. 12.15–13.30:

Lunsj — publikasjonsutstilling

kl. 13.30–14.00:

OMSORG OG FAMILIEANSVAR

Hjørdis Kaul: Fader Jacob, Fader Jacob — sover du? Om fedrenes deltakelse i barneomsorgen

kl. 14.00–14.30:

RETT TIL PENGER

Randi Kjeldstad: Arbeid, livsløp og trygd. Rettferdig fordeling — også for kvinner?

kl. 14.30–15.00:

Sissel Rønbeck: Kvinner og samfunnsplanlegging — et politisk ansvar

kl. 15.00

Avslutning.

Skriftlig påmelding innen 20. august til: NAVFs sekretariat for kvinneforskning, Munthes gt. 29, 0260 Oslo 2.

Oppgi navn, arbeidssted/organisasjon m/adresse og yrke ved påmeldingen.

Seminaravgift: kr 100,– betales samtidig med påmelding. Postgirokonto 5 14 71 60 — merket *Kvinnesek*.

Ved stor pågang forbeholder arrangørene seg retten til å begrense antall deltakere.

I forbindelse med seminaret vil det bli laget en katalog med presentasjon av forskningsprosjekter under temaet «Kvinneperspektiv på samfunnsplanlegging». Katalogen fås gratis ved henvendelse til Sekretariatet.

Tverrfaglige synspunkter på kvinnelighet og vitenskap

Seminar for forskere og hovedfagsstudenter

Sted: *Senter for kvinneforskning, Ullevålsveien 105.*

Tid: *Fredag kl. 12.15—14.00 fra medio september.*

Hva er kvinnelighet, hva er vitenskapelighet og hvor forenlige er disse to størrelser?

Dette var sentrale problemstillinger i Ullevålsveien 105 i Oslo siste halvdel av vårsemesteret, da styringsgruppa for Senter for kvinneforskning ved UiO arrangerte sin første seminarrekke. Seminaret, som bl.a. ble annonsert i *Nytt om kvinneforskning* 1/86, samlet forskere og studenter fra ulike fakulteter samt fra enkelte forskningsinstitutter utenfor universitetet, og viste at behovet for tverrfakultære og tverrinstitusjonelle møter er til stede. Styringsgruppa vil derfor arrangere en tilsvarende seminarrekke i høstsemesteret. Programmet er under planlegging og vil ved semesterstart bli slått opp på instituttene samt kunngjort i *Nytt fra Universitetet* og i *Universitas*. Blant de aktuelle temaene for høsten kan nevnes: kvinner og universitetsansettelser, semiotikk og tverrfaglighet, kvinner i antikken, hva naturvitere og humanister har felles, kvinneforskning og utvikling av EDB-systemer samt kjønn og tolkningsrammer.

Ufrivillig barnløshet

Tverrfaglig konferanse, Oslo 25.–26. sept. 1986. Nærmere opplysninger: Se side 84.

Nordisk forskersymposium — Pedagogikk i kvinneperspektiv

Sjusjøen Panorama Hotell, Lillehammer,

12.–16. oktober 1986

Kvinneforskningen har i løpet av det siste tiåret frambrakt betydelig kunnskap om jenters og kvinners livssituasjon og levekår. Det ser ut til at tiden nå er moden for en oppsummering og vurdering av pedagogisk virksomhet i lys av denne forskningen. Den innsikt kvinneforskningen har frambrakt, må få konsekvenser for pedagogiske problemstillinger og det likestillingsarbeid som drives i skolen.

Kvinneforskningen har vært preget av tverrfaglighet, noe som har skapt både bredde og sammenheng. Når vi nå inviterer til en konferanse med fagmessig innsnevring, bunner det i et opplevd behov for konsentrasjon om pedagogiske problemstillinger.

Målsettingen for konferansen

- Å sammenfatte noe av den kvinneforskning som er gjort i Norden innenfor pedagogikk og andre fagområder der pedagogiske og utdanningsmessige problemstillinger har stått sentralt.
- Å presentere de senere års forskning om jenters og kvinners forhold til utdanning på ulike nivå.
- Å drøfte pedagogisk-didaktiske og utdanningspolitiske utviklingsperspektiver i lys av nyere forskningsresultater.
- Etablere kontakt mellom kvinnelige forskere/kvinneforskere innen pedagogikk i Norden med tanke på utvikling av samarbeid/samarbeidsprosjekter på tvers av fag- og landegrenser.

- Å drøfte perspektiver for videre forskning og utviklingsarbeid.

Målgruppe

Forskere fra de nordiske land som arbeider med pedagogiske og utdanningsmessige problemstillinger i et kvinneperspektiv. Andre interesserte kan også søke. Antall deltakere er begrenset til ca. 40.

Opplegg for symposiet

Konferansen vil veksle mellom foredrag, innlegg fra deltakerne og plenumsdiskusjoner. Konferansen vil i hovedsak bli samlet, det vil si at det er et ønske at alle deltakerne deltar under alle temaene. Se vedlagte program.

Papers

Foredrag og referater vil bli publisert i en rapport. Deltakerne inviteres til å levere korte papers, som innen rimelighetens grenser vil bli trykt i konferanserapporten. På grunn av den korte tidsfristen kan vi dessverre ikke trykke og distribuere papers før eller under konferansen. Deltakere som ønsker materiell delt ut på symposiet, må selv besørge mangfoldiggjørelsen.

Konferansespråk

Svensk, dansk eller norsk.

Kursavgift

Kursavgiften, Nkr 1580,-, dekker utgifter til opphold i enkeltrom med full pensjon på Sjusjøen Panorama Hotell fra og med midtdag søndag 12. oktober til og med lunsj torsdag 16. oktober. Det forutsettes at deltakerne søker sine institusjoner om økonomisk bistand, eller på annen måte besørger reise og opphold selv.

Med forbehold om bevilgning kan det ytes reisestøtte fra arrangørenes side (se søknadsskjema).

Påmelding

Påmelding må være sekretariatet i hende

senest *mandag 1. september*. Deltakere som har fått plass, underrettes umiddelbart, og får samtidig innbetalingsblankett for kursavgift. Kursavgiften må være betalt senest *22. september*. Påmeldingen er bindende når kursavgiften er betalt.

Reise til Lillehammer

Lillehammer ligger i sørenden av Gudbrandsdalen ca. 20 mil nord for Oslo. Du kommer dit med tog fra Oslo (2 1/2 time) eller Trondheim (4 1/2 time). Sjusjøen Panorama Hotell ligger i vakre omgivelser på fjellet øst for Lillehammer.

Sekretariat:

Karin Braaten
Oppland Distriktshøgskole
Postboks 1004 Skurva
N-2601 Lillehammer
Telefon: (062) 54 095.

Initiativtakere:

Høgskolelektor Torunn Lauvdal,
Oppland Distriktshøgskole,
Postboks 1004 Skurva,
N-2601 Lillehammer
Universitetslektor Gunn Imsen,
Pedagogisk Seminar,
Universitetet i Trondheim/AVH
N-7055 Dragvoll.

Finansiell støtte

Nordiska Forskarsymposier.

Program

SØNDAG 12. OKTOBER:

Fra kl. 18.00: Ankomst, registrering, middag, åpning og informasjon.

MANDAG 13. OKTOBER:

1. tema: *Jenter i grunnskole og videregående skole.*

Forelesning v/Ellen Nørgaard, Danmarks
Lærerhøgskole: «Folkeskolens indhold og
kvindelige og mandlige værdier.»
Diskusjon i grupper etter forelesningen.

Forelesning v/Gunn Imsen, AVH, Universitetet i Trondheim: «Yrkesønsker og verdiorientering hos norske 15–17-åringer».

Plenumsdiskusjon etter forelesningen.

Forelesning v/Kirsten Reisby, Danmarks

Lærerhøjskole, Århus: «Pigekulturer.»

Plenumsdiskusjon etter forelesningen.

TIRSDAG 14. OKTOBER:

Forelesning v/Anne Mette Kruse, Danmarks

Lærerhøjskole, Århus: «Hva er en pigevennlig skole?»

Diskusjon i grupper.

2. tema: *Kvinner i høgre utdanning.*

Forelesning med presentasjon av planer for et nordisk forskningsprosjekt v/Inga Elgquist Salzman, Umeå Universitet og Hildur Ve, Universitetet i Bergen: «Høgre utdanningsreformer og dess effekter på kvinner.»

Plenumsdiskusjon etter forelesningen.

Forelesning v/Elin Kvande, Norges tekniske høyskole, Trondheim: «Kvinner i høgre teknisk utdanning.»

Diskusjon i grupper.

ONSDAG 15. OKTOBER:

Forelesning v/Harriet Bjerrum Nielsen og Monica Rudberg, Universitetet i Oslo: «Kvinner og menn i universitetspedagogikken.»

Diskusjon i grupper, oppsummering i plenum.

3. tema: *Kvinner og voksenopplæring.*

Forelesning v/Mona Bessmann, Stockholms universitet: «Vuxenutbildning och kvinnors kunnskapsbehov.»

TORSdag 16. OKTOBER:

4. tema: *Perspektiver for pedagogikken.*

Avslutningsdebatt: «Hvor går vi?» Perspektiver for videre forskning og utvikling.

Innledere: En deltaker fra hvert av de nordiske land.

Slutt ca. kl. 12.00. Lunsj.

(Mer detaljert program blir sendt ut senere.)

Påmelding

til forskersymposiet

«Pedagogikk i kvinneperspektiv»

Sjusjøen, Lillehammer 12.–16. oktober 1986.

Navn:

Privatadresse:

Arbeidssted:

Stilling:

Forskningsfelt/arbeidsområde:

Påmeldingen må være framme senest 1. september 1986 hos:

Symposiet Pedagogikk i kvinneperspektiv

v/ Karin Braaten

Oppland Distriktshøgskole

Postboks 1004, Skurva,

N-2601 Lillehammer.

Kursavgiften betales når du har fått melding om plass på symposiet.

Søknad om reisestøtte

(NB! Forbehold om bevilgning.)

Antatte reiseutgifter tur/retur Lillehammer:

(Undersøk rabattmuligheter!)

Reisestøtte fra annet hold:

Har behov for reisestøtte fra arrangør: ☐ Ja ☐ Nei

Andre hensyn:

Kvinner og ledelse

En skog av mørke dresser er fremdeles typisk for ledelsen i norsk arbeidsliv. Enkelte lysninger i skjørt finnes riktignok, men det er langt igjen til åpent skogsterreng.

Norske bedrifter og offentlige etater er inne i en periode der det stilles store krav til stadige endringer: Omstilling, modernisering, nyskaping, tekniske endringer og større tilgjengelighet for publikum. Endringer som kan bli utgangspunkt for å forbedre den tradisjonelle kjønnsarbeidsdelingen. Forandringer kommer imidlertid ikke av seg selv; de må ønskes, villes og planlegges.

Lederopplæringsrådet i Norge arrangerer en konferanse om *Kvinner og ledelse* i Oslo 14. og 15. oktober. Konferansen skal være et forum for dem som arbeider i personal- og utviklingsavdelinger med likestillingstiltak, kvinner i arbeidsorganisasjoner og forskere som er opptatt av likestillings-spørsmål.

Konferansens første dag vil skissere problemstillinger og kartlegge erfaringer fra arbeidet med likestillingsspørsmål i en del bedrifter. Det fokuseres på oppgaver og utfordringer, både innledninger og seminar vil vinkles mot handlingsmuligheter for å forbedre situasjonen.

Konferansens annen dag vil ha tyngdepunkt i seminarer:

- Kvinnelige ledere: strategier for utøvelse av lederskap — hvilke muligheter?

Innledning til diskusjon og erfaringsutveksling ved Aud Karin Reistad (Statens Pensjonskasse) og Birte Folgerø Johannessen (AFF).

- Hierarkiet — kvinners fiende? Muligheter og begrensninger for kvinners utvikling i de ulike arbeidsorganisasjoner. Innledning til diskusjon ved Elin Kvande (IFIM) og Bente Rasmussen (LoR/IFIM).

- Kvinner i offentlig sektor — en dans på roser?

Innledning til diskusjon ved Kjellaug Waage (LoR/UiB).

- Likestillingstiltak og kvinnetiltak — erfaringer og muligheter.

Innledning til diskusjon ved bl.a. Grethe Hummelvold, Televerket.

«Gjennom konferansen håper vi å lære av hverandre, på tvers av organisasjoner og fag, slik at vi best mulig kan arbeide videre for å styrke kvinners stilling i arbeidslivet og fremme kvinners muligheter: å velge en karriere og arbeide i ledende stillinger.»

Lederopplæringsrådet i Norge

Akersgt. 64

PB 8153 Dep.

0033 Oslo 1

Tlf. (02) 20 26 05 – 20 53 17

1. norske seminar i
medisinsk
kvinneforskning
26.–28. mars 1987

Seminaret skal være en presentasjon av hva

som foregår innen medisinsk kvinneforskning i Norge, og samtidig utgjøre inspirasjon til igangsetting av små og store prosjekter til beste for kvinner. Seminaret er beregnet på kvinnelige leger og studenter, både forskere og klinikere med interesse for kvinnemedisinske spørsmål. Andre interesserte kan komme i betraktning dersom plassen tillater det.

Foreløpig program:

Torsdag 26/3-87:

- En undersøkelse av kvinners kunnskaper og aktiviteter i forbindelse med helse og sykdom. Singaraya, en by på nordkysten av Bali. (Bydelslege Berit Austveg, førstekonservator Unni Wikan.)
- En prospektiv undersøkelse av kvinners forhold omkring overgangsalderen — et 5-års materiale. (Prof. Julie Skjæraasen, res.lege Mette Moen.)
- En studie av menns rolle i forhandlinger med partner om prevensjon og barnevalg i livsløpet. (Helsestasjonslege Kitty Strand.)
- Svangerskapskontroll ved stasjoner for helse. Møte med medisinsk kultur. (Cand.polit. Eli Heiberg Endresen.)

Fredag 27/3-87:

- Voldsofre i Oslo — psykososiale følger. (NAV-stipendiat Solveig Dahl.)
- Den mishandlede kvinne som gynekologisk pa-

sient. (NAV-stipendiat Berit Schei.)

- FRIE FOREDRAG.
- Kvinnelige pasienter i almenpraksis. (NAV-stipendiat Else M. Berg, bydelslege Kirsti Malterud.)
- En spørreundersøkelse av førstelinjetjenestens erfaringer med de helsemessige konsekvenser av incest i Aust-Agder. (Kommunelege Ellen Myraker.)
- Vold mot eldre kvinner — en prospektiv sykehusbasert undersøkelse. (NAV-stipendiat Ida Hydle.)
- Kvinners spesielle problemer etter stoma-operasjon. (Universitetsstipendiat Ragnhild Emblem.)

Lørdag 28/3-87:

- Kvinners helseproblem — kvinners utviklingsmuligheter. Trenger vi en kjønns-spesifikk forståelse? (Førstemanuensis Hanne Haavind.)
- Medisinsk kvinneforskning — veier videre. (Førstemanuensis Grete Botten.)

Arrangementet foregår på Sanner Turisthotell, Gran (Hadeland). Foreløpig pris inkl. opphold ca. kr 1000 (kan muligens reduseres). Arrangør er Kvinnehelsegruppa i Oslo i samarbeid med NAVFs sekretariat for kvinneforskning, (adresse: Munthes gt. 29, 0260 Oslo 2, tlf. 55 58 00). Forespørsler kan rettes til sekretariatet. Påmelding innen 1.11.86.

Jentegruppa for realfag, Universitetet i Tromsø

Jentegruppa i realfagene ble stiftet på Institutt for matematisk realfag (IMR) 25. april 1983. Initiativet ble tatt av kvinnelige studenter og formålet var i første omgang å ta seg av nye kvinnelige studenter som startet studiene neste høst — altså å etablere en fadderordning. Senere samme år dannet man en formålsparagraf, og fra denne kan vi sitere hovedretningene for jentegruppas arbeid:

- Rekruttere kvinnelige studenter til realfagsstudier
- Stimulere jenter til å fullføre studiet
- Skape debatt og bevisstgjøring omkring jenters situasjon i realfagsmiljø.

Et arbeidsutvalg på fem jenter leder og koordinerer arbeidet, og disse jentene velges for ett år av gangen. Videre er jentegruppa organisert i forskjellige undergrupper: Sosialgruppa tar seg av sosiale sammenkomster slik som fester, skiturer og annen turvirksomhet under mottoet «bli kjent med Tromsø by». En bokgruppe holder seg orientert om kvinnelitteratur og sørger for å holde kontakt med andre kvinne-

grupper. De skal også arrangere studie-sirkler og holde orden i bibliotekhylla som er satt av spesielt til jentegruppa i IMRs bibliotek. Skoleringsgruppa er ansvarlig for kurs og åpne møter. Ellers eksisterer det en mediagruppe og sist men ikke minst et kontaktpersonutvalg. Dette utvalget skal ta seg av nye kvinnelige studenter, arrangere fadderordninger samt også knytte kontakt med videregående skoler. I samarbeid med studieveileder sender jentegruppa brev med informasjon og «oppmuntring» til kvinnelige søkere. Jentegruppa presenterer seg også på en av de første matematikkforelesningene hver høst.

Medlemskapet i jentegruppa er ikke registrert. Hver og en som har lyst og anledning er med og gjør en innsats, og foreløpig har dette «ikke kartotekførte» medlemskapet fungert bra.

En kort historisk oversikt over jentegruppas arbeid må bli som følger:

Diskusjonsmøter om jenter og realfag med innledere fra forskjellige relevante miljøer, veggaviser på instituttet, kurser i taleteknikk, deltagelse på kvinnekonferanser o.l. I tillegg er det laget en informasjonsbrosjyre som blir sendt rundt til jentene på begynnerkursene og ellers hvor jentegruppa vil presentere seg. På den sosiale side har man arrangert rebusløp (billøp) samt «vårblot» etc.

I løpet av våren -86 skal man på nytt arrangere kurs i taleteknikk. Videre planlegger man «bøllekurs» for alle jentene ved universitetet samt kurs i møteledelse. Man skal også arrangere et møte hvor kvinner som har tatt hovedfag ved IMR informerer om og forteller hvilken jobb de har i dag. Opplegg for presentasjon av realfag på videregående skoler er planlagt. IMRs informasjonsbrosjyre er laget av jentegruppa.

Jentegruppas aktivitetsnivå er etter hvert blitt høyt, og man er nå kommet til et punkt hvor flere medlemmer må til hvis aktivitetene skal utvides. Mye av arbeidet som

jentegruppa driver med er rent informasjonsarbeid, og man er redd for at gruppa skal bli en «hvilepute» for universitetet ved at de fraskriver seg ansvaret for rekruttering av jenter til realfagene og overlater det til jentegruppa. Jentegruppas arbeid er på frivillig basis og man er nå begynt å mene at universitetsadministrasjonen må sterkere inn i bildet og ta over en del av informasjonen om realfagene spesielt til kvinner. Imidlertid er IMR-administrasjonen svært velvillig og gir støtte til produksjon av brosjyrer, gratis kopiering, egen post på budsjettet til reiser o.l. Økonomisk får jentegruppa støtte fra studentrådet. Universitetet sentralt har satt av penger til presentasjon i videregående skoler og jentegruppa kan også søke om disse midlene.

Ved IMR, som sikkert ved alle andre realfagsinstitusjoner her i landet, avtar prosentandelen jenter jevnt og trutt fra trinn til trinn i løpet av studieåret. Ennå er det for tidlig å si om jentegruppas arbeid har ført til at flere jenter fullfører hovedfagsstudiet — dertil er den for ung. Imidlertid viste en rundspørking på siste allmøte at alle fremmøtte (15–20 stk.) hadde tenkt å ta hovedfag. Uten at dette resultatet bare skal krediteres jentegruppa, tror vi at dette tyder på en gjensidig inspirasjon og bevisstgjøring og at det er viktig å ha en jentegruppe i miljøet.

Unni Pia Løvhaug

Kvinnene slutter før hovedfag på AVH

På AVH var kvinnene i flertall blant studentene høsten 1985. De var også i flertall blant dem som tok graden cand.mag., men når hovedfagseksamener registreres for samme periode, er kvinnene plutselig i mindretall.

Kvinner utgjorde 58 prosent av studentmassen på AVH siste høst. Totalt antall var 3263, voksenopplæring inkludert. Antall uteksaminerte cand.mag. var 39, 21 kvinner og 18 menn. Fordelingen på fakultetene var slik: historisk-filosofisk 22, samfunnsvitenskapelig 10, matematisk-naturvitenskapelig 6 og interinstitusjonelle 1. Det er på hist.fil at kvinnene er i flertall. I alt 45 kandidater tok hovedfag, av dem 17 kvinner. Fordelingen på de ulike grader var slik: cand.philol. 15 (7 kvinner), cand.polit. 6 (2 kvinner), cand.socion. 2 (kvinner), cand.scient. 16 (5 kvinner), cand.real. 5 (1 kvinne) og dr.scient. 1 (mann).

(Fra «Nytt fra Universitetet i Trondheim», 2-1986.)

Åtte stillinger i kvinneforskning opprettet i Danmark

Det udvalg under Planlægningsrådet for Forskningen, der skulle tage stilling til ansøgningerne om de otte ekstraordinære lektorater inden for kvindeforskning, har afleveret sin indstilling til undervisningsministeren, og de otte lektorater er nu en realitet. Der er tildelt et lektorat til det humanistiske fakultet på Københavns Universitet i området Kvindeforskningens teorier og metoder, og et til det lægevidenskabelige fakultet, ligeledes Københavns Universitet, i medicinsk kvindeforskning. I Århus får vi to lektorater, hvoraf det ene placeres på CEKVINA i forskningsområdet Kvinders Arbejdskultur og det andet på det samfundsvidenskabelige fakultet med tilknytning til CEKVINA. Stillingen opslås i Ligestillingspolitik, kvindekrav og kvinders politiske indflydelse.

På Odense Universitet omhandler stillingen Kvindevidenskabens teori og metode. Roskilde Universitetscenter har fået et lektorat i kvindestudier inden for geografi, og Ålborg Universitetscenter opslår stillingen i kønsarbejdsdeling og samfundsudvikling. Endelig har Danmarks Lærerhøjskole fået tildelt et lektorat med henblik på kønsspecifikke uligheder i uddannelsessystemet. Stillingerne opslås snarest og forventes at blive besat i løbet af sommeren.

Kvindeforskningen er desuden blevet betænkt med en ekstraordinær bevilling på 9 mill. kroner over tre år og disse penge skal bruges dels til stipendier og dels til to halve koordinatorstillinger, der skal «styre» og igangsætte kvindeforskningen på landsplan, en funktion som vi jo længe har haft behov for. Ansøgningsfristen til de sidstnævnte midler udløb d. 14. marts.

Hanne Tang Grødal

Hentet fra CEKVINA nr. 6/1986, Nyhedsbrev fra Center for kvindeforskning, Århus.

Visst kan kvinner lede bare de får like vilkår

heter en brosjyre fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet som har igangsatt et prøveprosjekt som heter *Kvinner til ledelse*. Formålet med prosjektet er å øke andelen kvinnelige ledere i staten. Forskning viser at kvinner avanserer langsommere enn menn, selv om de har lik utdanning og lik jobbtilknytning.

Arbeidet med å få fram flere kvinner som ledere har hittil i stor utstrekning vært basert på å gi enkeltkvinner et opplærings- og utviklingstilbud. Etter hvert er en blitt

klar over at årsakene til at vi har så få kvinnelige ledere bare i noen grad ligger hos kvinnene selv. En vesentlig del av årsakene er å finne i det systemet kvinnene står overfor. For å få flere kvinnelige ledere er det nødvendig at omgivelsene endrer seg samtidig med at kvinnene gis et tilbud. Lederutvikling og organisasjonsutvikling må løpe parallelt.

Prosjektet har to sett av tiltak: Det ene retter seg mot organisasjonen som helhet og tar sikte på å analysere og bearbeide de faktorene som hindrer kvinnes utvikling og avansement. Det andre retter seg mot kvinnene og bygger på de positive erfaringer som er gjort med lederutvikling for enkeltkvinner.

Prosjektet forutsetter at de etatene som deltar skal sette i gang et bredt likestillingsarbeid. Det skal nedsettes etatsinterne arbeidsgrupper. Disse analyserer situasjonen i egen etat, og bidrar til at det settes konkrete mål og foreslår tiltak. Uavhengig av arbeidsgruppenes virksomhet deltar to kvinner fra hver av etatene som er med i prosjektet, i et lederutviklingsprogram.

Prosjektperioden er på to år. Forutsetningen for å delta er et ønske fra etatens side om å få fortgang i arbeidet med å gi kvinner bedre avansementsmuligheter. En annen forutsetning er at etatens toppledelse går inn for prosjektet og er villig til å involvere seg og ta ansvar for utviklingsarbeidet i egen etat. Følgende etater er med i prosjektet: Statskraft, Kartverket, Miljøverndepartementet, Helsedirektoratet, Sosialdepartementet og Rikstrygdeverket.

Nærmere opplysninger om «Kvinner til ledelse» kan fås ved:

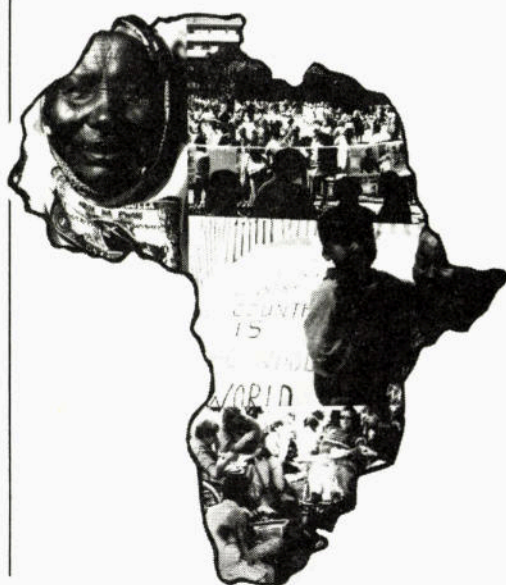
Utviklingsavdelingen
Statens personaldirektorat
Fredensborgvn. 24
Postboks 8179 Dep.
0034 Oslo 1

Tlf. (02) 11 96 71 eller 11 96 21

FORUM -85

Endelig rapport fra Nairobi

Den endelige rapporten fra Forum -85 —
FN's internasjonale kvinnekongress —
foreligger nå, og kan bestilles gjennom:
IWTC
777 UN Plaza
New York 10017, USA.

Mannsrolle – gutteoppdragelse

Feminist eller ikke, mødre er redde for å gripe inn i sine sønners maskulinitet. Dette foreløpige inntrykket kommer frem etter de første intervjuene i forskningsprosjektet «Sønner» ved Institutt for sosialpedagogikk.

Ja, selvfølgelig, vil noen si. Førsteamanuensis Birgit Brock-Utne derimot, som leder prosjektet sammen med Bjørnar Sannes som assistent, mener det er forbausende at mødre med bakgrunn i kvinnebevegelsen er så lite opptatt av å influere på sine sønners holdninger. Når det gjelder døtre er de mer villige til å påvirke dem til å bli sterke, sier hun.

Prosjektet ble satt i gang i januar i år og skal gå over tre år. Målet er å undersøke hvordan mødre og fedre oppdrar sine sønner i alderen 10—20 år.

— Som kvinneforsker har jeg lenge vært opptatt av kvinneollen. Men hvis vi skal få noen endringer, må vi også gjøre noe med mannenollen. Jeg har dessuten en personlig bakgrunn for å gjøre dette prosjektet. Jeg har oppdratt to sønner selv, forsøksvis på en alternativ måte.

Vi intervjuer 40 mødre og 40 fedre med varierende sosioøkonomisk bakgrunn. Grupperingen av mødrene er bevisst todelt. Den ene halvparten kan de-

Skal vi få noen endringer i kvinneollen, må vi også gjøre noe med mannenollen, sier Birgit Brock-Utne.

fineres som feminister og er fulltids yrkesaktive. De 20 andre er vesentlig hjemmeverende og bærer av det mer tradisjonelle mønstret.

Fra gutt til mann

— Forut for dette prosjektet har vi

drevet et seminar om menn ved instituttet i fire semestre. De to siste var delvis prosjektseminarer med bl.a. fem hovedfagsstudenter som tar eksamen nå i vår. Et sammendrag av deres arbeider vil inngå i en planlagt bok «Fra gutt til mann». En rapport handler om samvær mellom menn, basert på en større intervjuundersøkelse blant menn. En annen rapport tar for seg gutters adferd i barnehagen. En tredje ser på hvordan gutters oppførsel utspiller seg på T-banen og forstadsbanene etter skoletid. Her er det blant annet klare forskjeller mellom Oslo øst og vest. Mens guttene i vest vesentlig benytter banen som fremkomstmiddel, blir T-banen i øst brukt som et sted å være. Man sitter på stasjonene og reiser med banen fra det ene sted til det annet for å se hva som er på gang.

Fremtoningen er likeledes ulik. I vest er det moderne med dongeribukser med hull på rett sted, kombinert med jakker i to-tretusenkronersklassen. En finner ikke den samme grad av «shabbiness» i øst.

Et fjerde område er betraktninger over menn i restaurant- og kafémiljøer.

TMS

Nordisk litteraturhistorie

70 kvinneforskere i Norden er i gang med å skrive en felles nordisk kvinnelitteraturhistorie. Den antas å foreligge i 1989, i 3 bind.

Bokprosjektet, som har vært under planlegging siden 1982, støttes økonomisk av Nordisk samarbeitsnämnd för humanistisk forskning.

Det som presenteres er ny forskning, slik at forskning og formidling her går hånd i hånd. Kvinnelitteraturforskerne har hittil funnet ut at det er større fellesskap mellom kvinnelitteratur over landegrensene enn mellom kvinne- og mannlitteratur nasjonalt.

Foreløpig administreres prosjektet fra København universitet.

Kilde: Information 19.-20.04.86.

Kvinnovetenskaplig tidskrift

är en tvärvetenskaplig tidskrift för teori, debatt och information om kvinneforskning. Den introducerar och bevakar aktuell internationell och nordisk kvinneforskning och den vill ge argument och stöd för kvinnornas kamp för frigörelse. Tidskriften kommer ut med 4 nummer om året – minst åttio sidor text och bild varje gång.

De senaste numren av tidskriften har bl.a. handlat om lesbiskhet, tjejer och ungdomskultur och om medeltida kvinnobilder. Under arbete är ett nummer om jämställdhet – ideologi och praktisk politik och ett nummer om teknikerne runt födandet.

Prenumerera genom att sätta in 125 skr på postgiro 88 41 78-5 och ange från vilket nummer prenumerationen ska gälla.

Kvinnovetenskaplig tidskrift
Nordenskiöldsgatan 16
413 09 Göteborg
031-14 66 04

***Kvinno-
vetenskaplig
tidskrift***

Nytt fra likestillingsutvalgene

Telemark Distriktshøgskole

Ved Telemark Distriktshøgskole i Bø er det laga ei stor innstilling om høgskolens profil fram mot år 2000. Dessverre er det ikke tatt med noe om kvinneperspektiv og likestillingspolitikk i denne innstillinga. Likestillingsutvalget ved høgskolen har påpekt denne mangelen i sitt svar på innstillinga. Svaret går både på at høgskolen må tilsette fleire kvalifiserte kvinner i undervisnings- og forskerstilling, og at det bør utarbeides et semesterkurs i kvinnestudier ved høgskolen. Dette meiner LU kan komme i gang uten særlig store ekstraressurser. Faktisk kan studiet virkeliggjøres med litt fantasifull bruk av ulik undervisning som alt foregår ved høgskolen, meiner LU.

Vi gjengir her LUs svar på innstillinga:

Kommentar til

«Utviklingslinjer fram mot år 2000».

Likestillingsutvalget ved høgskolen har ikke fått innstillinga om skolens framtid til høring. Vi vil likevel komme med en kommentar.

Det er ingen hemmelighet at Telemark distriktshøgskole har en svært lav andel kvinner fast tilsatt i vitenskapelige stillinger. Situasjonen i så måte er faktisk verre enn ved andre institusjoner vi kan sammen-

ligne oss med. Denne skeive fordelinga er ikke nevnt i innstillinga så vidt vi kan se. Likestillingsutvalget ser ganske alvorlig på situasjonen, og mener at Telemark distriktshøgskole i framtida bør ta mål av seg til å endre på dette, slik at vi får flere kvinner i vitenskapelige stillinger. Dette er viktig også fordi vi nå får flere kvinnelige studenter. Innstillinga burde ha tatt opp spørsmålet om hva skolen kan gjøre for å få flere kvinner i undervisningsstillinger.

Innstillinga nevner også samarbeid på tvers av nåværende seksjonsgrenser. I planene for oppbygging av kurstilbud som i stor grad kan bygge på kurs som alt eksisterer, bør det også diskuteres muligheter for å tilby et tverrfaglig emne i *kvinnestudier* ved Telemark distriktshøgskole. Dette kan f.eks. være et halvårlig kurs, der vi kan bygge på undervisning som alt til en viss grad blir gitt rundt om på seksjonene. Vi nevner for eksempel Schrupfs emne i kvinnehistorie, Gulliksens emne i amerikansk kvinnelitteratur på årsstudiet, Rians bidrag om kvinner på 1700-tallet i kulturhistoria, Isaksens foredrag om kvinner og marknadsføring, von der Lippes emne om kvinner og idrett, Sigrid Bø om kvinneaspekt i kunsthistoria.

Likestillingsutvalget ber om at det blir arbeidet videre med dette.

(Fra referat fra møte 09.04.86.)

Stipend

Japaniske statsstipend til norske studenter 1987

Den japanske regjering tilbyr stipend til to norske studenter for videregående studier i Japan i 1987 med ankomst studiestedet primo april eller primo oktober 1987.

Søkere må ha minst fire års studier ved universitet eller høyskole i Norge for å komme i betraktning.

Stipendet omfatter 173 000 yen pr. måned (ca. kr 7.800,-), et engangsbeløp i ankomstpenger og fritakelse for studieavgifter. Det vil dessuten bli ytet gratis transport til og fra Norge.

Søknadsskjemaer og nærmere opplysninger om det japanske stipendtilbud kan fås ved henvendelse til Utenriksdepartementet, 1. kulturkontor, 7. juniplassen 1, 0251 Oslo 2 (postadresse: Postboks 8114 Dep., 0032 Oslo 1), tlf. (02) 20 41 70, 1. 1218.

Søknader må være Utenriksdepartementet i hende senest 18. august 1986.

Matsumae International Foundation

Ovennevnte forskningsfond har innbudt norske borgere til å søke på stipend for forskningsopphold i Japan i perioden 1. april 1987–31. mars 1988.

Fondet vil utdele 20 stipend for viderekomne studenter (post-graduates)/forskere for en periode av inntil 6 måneder ved universitet eller forskningsinstitutt i Japan. Søkerne må ikke være over 40 år og søkere fra naturvitenskapene, medisin og tekniske fag vil ha prioritet. Norske borgere kan søke i konkurranse med søkere fra andre land.

Stipendiene omfatter et månedlig beløp på mellom 200 000 og 300 000 yen samt gratis flybillett tur/retur Japan. Stipendiatene mottar dessuten et engangsbeløp ved ankomst på 300 000 yen.

Søknadsskjemaer og nærmere opplysninger om Matsumae-stipendiene kan fås ved henvendelse til Utenriksdepartementets Presse- og kulturavdeling, tlf. (02) 20 41 70, linje 1218.

Søknader må være mottatt i Utenriksdepartementet senest 1. september 1986.

Forskerstipend

Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Forskningsråd vil også i år dele ut en rekke stipend. Søkere må ha fullført sin universitets- eller høyskoleutdanning eller ha tilsvarende kvalifikasjoner og helst noe praksis fra forskningsbetont arbeid. For ingeniørstipend kreves eksamen fra 2- eller 3 årig ingeniørhøgskole eller tilsvarende.

NTNF ønsker at flere kvinner skal engasjere seg i teknisk/industriell FoU og oppfordrer kvinner til å søke. Dersom søkerne har tilnærmet like kvalifikasjoner, vil kvinner bli foretrukket.

NTNF Rekrutteringsstipend/NATO Science Fellowship

Stipend for videreutdanning av yngre forskere innen teknikk, anvendt naturvitenskap og andre fagområder som faller innenfor NTNFs virksomhetsområder. Stipendene beregnes vanligvis å dekke merutgifter for studieopphold i utlandet i 1 år. Stipendperioden kan også forlenges for studier frem til Ph.D. Utenlandsoppholdet kan også ta sikte på en del av norsk dr.ing./dr.scient-studium.

NTNF stipend for etablerte forskere

Stipend for etablerte forskere knyttet til undervisnings- og forskningsinstitusjoner eller teknologer i næringslivet. Stipendmidlene beregnes å dekke merutgifter ved studieopphold i utlandet i 1 – 12 måneder for arbeid med spesielle forskningsoppgaver eller under spesialisering innen nye fagområder.

Søkere bør ha minst 5 års erfaring fra aktivt forsknings- eller utviklingsarbeid. Stipendene er begrenset til NTNFs virksomhetsområder.

Stipend kan også søkes av yngre forskere som ønsker å delta i internasjonalt anerkjente sommer- og vinterskoler innen NTNFs arbeidsområder i inn- og utland.

Spesielle stipendprogram – Tyskland, Frankrike, Japan

NTNF ønsker spesielt å styrke kontakten mellom norske teknologimiljøer og tilsvarende miljøer i ikke-engelsktalende land. Det tas i første rekke sikte på å øke kontakten med Frankrike, Japan og Tyskland. Stipendene er begrenset til NTNFs virkeområde og kan søkes av forskere og av teknologer på universitetsnivå.

Tyskland

Deminex (Norge) A/S har stilt til disposisjon stipendmidler for å stimulere teknologisk samarbeid med Tyskland. Stipendprogrammet administreres av NTNF og omfatter stipend for 1 – 2 årige studieopphold, dr.ing.-studier og kortere studieopphold for forskere og annet teknisk kvalifisert personale.

Frankrike

Total Marine Norsk A/S har bidratt med midler til et stipendprogram for videregående studier i Frankrike. Særlig vekt legges på fagområdene petroleumsteknologi, datateknikk, informasjonsteknikk og biokjemi, men andre fagstudier innen NTNFs virksomhetsområde kan også komme i betraktning.

Japan

Kandidater som ønsker å knytte kontakter med japanske forskningsmiljøer gjennom kortere eller lengre studieopphold kan søke. Innen aktuelle felt kan det også deles ut stipend for flerårig opphold, f.eks. for studier mot en japansk doktorgrad.

Kandidater som får stipend for studier i Tyskland, Frankrike eller Japan vil kunne søke tilleggsstipend for å gjennomføre språkkurs.

Nordisk Industriforskerutdanning

Av midler stilt til disposisjon fra Nordisk industrifond kan deles ut stipend til kandidater som ønsker en industrirettet forskerutdanning. Utdanningen er 2 – 3 år og bygger på et samarbeid mellom en næringsvirksomhet i et nordisk land og et universitet/høgskole i et annet nordisk land.

Stipend for forskerutdanning i Norge

Stipendene deles ut til kandidater som ønsker å gjennomføre forskerutdanning i Norge innen NTNFs virksomhetsområde, f.eks. et dr.ing. eller dr.scient.studium, eller til kandidater som ønsker en forskerutdanning gjennom forskningsoppgaver i næringslivet.

Stipendene deles ut for 1 år om gangen og kan fornyes inntil 3 år. Stipendstørelsen svarer noenlunde til lønn for universitets- og høyskolestipend.

Videre- og etterutdanningsstipend for kvinner

Stipendet deles ut til kvinnelige siv.ing. eller cand.scient. som i minst 5 år har vært ute av faglig arbeid. Stipendene kan brukes til 1 års etterutdanning/oppdatering eller virksomhet i et teknologisk miljø for på nytt å komme i gang med faglig arbeid. Stipendet kan også brukes til kortere gjennomføringskurs.

Stipend for lærere ved ingeniørhøgskolene

Stipend kan søkes av lærere ved ingeniørhøgskolene som ønsker å bedre undervisningstilbudet ved å utdype sine kvalifikasjoner gjennom deltakelse i faglige kurs i utlandet.

NTNF Ingeniørstipend

Ingeniører knyttet til norske institutter eller bedrifter med anvendelsesorientert forskning kan søke stipend til spesialisering og etterutdanning. Stipendene kan brukes i Norge eller i utlandet og kan vare fra 1 – 10 måneder. Stipendene tar ikke sikte på ingeniører som ønsker en videregående universitets- eller høyskoleutdanning.

Søknadsskjema og brosjyrer fåes ved de matematisk-naturvitenskapelige fakultetene. Studieadministrasjonen ved NTH eller direkte fra NTNF.

Nærmere opplysninger fåes fra og søknad sendes til

Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Forskningsråd

Sognsveien 72, Postboks 70, Åsén, 0801 Oslo B • Tlf.: (02) 23 76 85

Søknadsfrist: 1. april og 1. oktober hvert år.

Stipend fra Norges Fiskeriforskningsråd

Søknadsfrist for alle stipend
1. mai og 1. november

- Utdanningsstipend
- Forskerstipend
- Vikarstipend for ledende personell innen forskning og undervisning
- Stipend for utenlandske forskere
- Seniorforskerstipend
- Nærings-/industristipend
- Ny teknologi-stipend
- Reisestipend

*For 1985 ble det gitt støtte til forskere som ønsket å oppholde seg i utlandet et lengre tidsrom.
Ordningen søkes videreført i 1986.*

Nærmere opplysninger om de forskjellige stipendene fås fra NFFR.

Norges Fiskeriforskningsråd

NFFR - Nedre Bakklandet 60
Telefon (07) 51 59 33, Postuttak, 7000 Trondheim

PUBLIKASJONER

Bøker

Gould, Carol C. (red.)
Beyond Domination. New Perspectives on
Women and Philosophy.
Rowman & Allanheld, 1984

Tidsskrifter

Ammenyt, nr. 1/86
Arbeid og læring, nr. 1/86
Barn, nytt fra forskning om barn i Norge
nr. 1/86
Boletim, No. 7/86
Crew Reports, Vol VI, No. 3/86
Crew Reports, Vol. VI, No. 4/86
Crew Reports, Vol. VI, No. 5/86
Feminist Review, No. 22/86
Forskerforum, nr. 1/86
Forskningen & samfundet, nr. 1/86
Forskningspolitikk, nr. 1/86
Forum för kvinnliga forskare och
kvinnoforskning i Lund, utskick nr. 2/
86
Forum for utviklingsstudier, nr. 1/86
Fysioterapeuten, nr. 3/86
Fysioterapeuten, nr. 4/86
Hertha, nr. 2/86
Kvinnejournalen, nr. 2/86
Kvinnobulletinen, nr. 1-2/86

Kvinnor & forskning, nr. 2/86
Kvinnovetenskaplig tidskrift, nr. 1/86
Kvinnovett, nr. 1/86
Lige nu, nr. 17/86
Likestilling, nr. 1/86
Materialisten, nr. 1/86
Miljømagasinet, nr. 1/86
Nettverk — erfaringspublikasjon for
kvinner, nr. 3/86
NYCK, nr. 40/86
NYCK, nr. 41/86
Plan & arbeid, nr. 2/86
SIGNS, Vol. 11, No. 2/1986
Tidsskrift for samfunnsforskning, nr. 2/86
Tvärtanten, nr. 2/86
The Women's Review of Books, No. 7/86
The Women's Review of Books, No. 8/86
Win News, Vol. 12, No. 1/86
Women at Work, No. 2/85
Women of Europe, Supplement No. 22/
85, «Women and music»
Women of Europe, Supplement No. 23/
86, «Equal opportunities»
Women's Studies International Forum,
Vol. 9, No. 1/86
Quehaceres, No. 2/86
Quehaceres, No. 3/86
Quehaceres, No. 4/86

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

Andersen, Svein S. og Atle Midttun:
Conflict and Local Mobilization: The Alta
Hydropower Project. Bedriftsøkonomisk
institutt, særtrykk nr. 1/86
Bauer, Marianne:
Vad är det för fel med högskolans
utbildningslinjer? Ett underlag från FOU.

UHÄ/FOU, arbeidsrapport 1/86

Bie, Karen Nossun:
Internasjonal kontakt blant universitets-
forskere. NAVFs utredningsinstitutt,
melding nr. 6/1985.

Carlsson, Sven og Charles B. Stabell:
Spreadsheet Programs and Decision
Support: A Keystroke-Level Model of
System Use.

Bedriftsøkonomisk institutt,
arbeidsnotat 5/86.

Center for samfundsvitenskapelig
kvindeforskning, København:
Årsmelding 1985. Arbeidsnotat nr. 3/86.

Dahle, Rannveig og Jorunn Nerby Vannes:
«Geografi og kjærlighet». En undersøkelse
av nyutdannede fysioterapeuters
framtidige bosteds- og yrkespreferanser.
Fysioterapihøgskolen i Bergen 1985.

FEMITECH -1986
More Women into Marine Technology.
Marinteknisk avd.,
Norges tekniske høgskole.

FORUM '85 NGO Planning Committee
Final Report: Nairobi, Kenya

Homines, Revista de Ciencias Sociales:
Quehacer Psicológico de Puerto Rico.
Universidad Interamericana de
Puerto Rico, Num. 3/85.

Kyvik, Svein og Terje Bruen Olsen:
Instituttstørrelse, administrativ belastning
og kostnader ved universitetene.
NAVFs utredningsinstitutt, melding
nr. 2/86.

Kønssroller og utdanning. Første
redegørelse fra det af
undervisningsministeren nedsatte udvalg
vedrørende kønssroller og utdanning.
Nr. 1/78.

Ligestillingsrådet, København:
Årsberetning for 1985.

NAVFs senter for barneforskning:
Barns oppfatning av alvorlig sykdom og
død. En artikkelsamling fra et seminar i
Noresund. Rapport nr. 7/86.

NAVFs utredningsinstitutt:
Instituttsektoren. Katalog over
forskningsenhetene. Notat nr. 7/85.

Second joint symposium of the European
Science Research Councils and of the
National Science Foundation of the USA,
Paris, 22-24 September 1985:
Rise and Fall of a Priority Field.
Strasbourg.

Stabell, Charles B.:
Decision Support Systems: Alternativ
Perspectives and Schools.
Bedriftsøkonomisk institutt, Arbeidsnotat
6/86

Sundby, Johanne:
Infertilitet i et psykososialt perspektiv. En
litteraturoversikt. Universitetets
psykiatriske institutt, rapport nr. 18/86.

Thorkildsen, Fridtjov:
Utdanning og arbeidsmarked 1986.
Tendenser og perspektiver. Melding nr. 1/
1986, NAVFs utredningsinstitutt.

University of Wales, College of Medicine:
Positive Health. An update on health
promotion in action.

Vibe, Nils og Per Olaf Aamodt:
Trenghet eller trivsel? Studentenes bruk og
vurdering av universitetenes tilbud.
NAVFs utredningsinstitutt, arbeidsnotat
11/85.

Vaa, Truls:
Forskerrekruttering til
matematisk-naturvitenskapelige fag.
Status og perspektiver.
NAVFs utredningsinstitutt, notat 2/86.

World Health Organization:
Women, health and development. A report
by the Director-General. WHO offset
publication No. 90/85.

Publikasjoner fra NAVFs sekretariat for kvinneforskning

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 7/78:
Kvinnerens plass i levekårsundersøkelsen.
Av Ingeborg Astrid Kleppe.

Arbeidsnotat 1/79:
Kvinnerens levekår – en seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 4/79:
Kvinnefellesskap og kvinneinteresser.
Ved Siri Gerrard, Aud Grandaunet, Marit
Hoel og Merete Lie. Arbeidsnotat nr. 2/79
fra veiledningsprosjekt.

Arbeidsnotat nr. 5/79:
Lønnet og ulønnet omsorg. En seminar-
rapport.

Arbeidsnotat nr. 2/80:
Teori og metode i kvinneforskningen.
Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 1/81:
Forholdet mellom kvinneforskningen og
kvinnebevegelsen. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/81:
Kvinner, overgang og aldring. Rapport fra
et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/82:
Oversikt over samfunnsvitenskapelig
forskning om kvinner. Litteratur og
prosjekter. Ved Marianne Noodt.

Arbeidsnotat nr. 1/83:
Humanistisk konferanse om kvinne-
forskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:
Kvinneforskning for samfunnsplan-
legging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:
Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og
Frankrike. En oversikt over kvinne-
historisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 1/84:
Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo
20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/84:

Velferdsstaten, likestilling og fordelingsmekanismer. Arbeidskonferanse i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. Delrapport 1.

Arbeidsnotat nr. 4/84:

Oversikt over humanistisk forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 5/84:

Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 1/85:

Kvinner og arbeid. Rapport fra en tverrfaglig konferanse 18.-20. november 1984.

Arbeidsnotat nr. 2/85:

Kvinner i medisinsk forskning. Rapport fra en konferanse 5.-6. november 1984.

Arbeidsnotat nr. 3/85:

Oversikt over samfunnsvitenskapelig forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter. *Revidert utgave.*

Arbeidsnotat nr. 4/85:

Kvinner i velferdsstaten.

Arbeidsnotat nr. 5/85:

NAVFs støtte til kvinnelige forskere og kvinneforskningen. Oppgaver og organisering etter 1986.

Arbeidsnotat nr. 6/85:

Kvinner i naturvitenskapelig forskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 1/86:

Kvinnen i historien, litteraturen og kunsten — virkelighet og myte. Mønstring av humanistisk kvinneforskning og kvinnelitteratur.

Arbeidsnotat nr. 2/86:

Kvinneperspektiv på samfunnsplanlegging. Seminarrapport.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskning. Av Mie Berg. *Gratis.*

Om forskningsformidling gjennom massemedier. Av Mie Berg. 58 s, kr 25,-.

Informasjonshefter

Generell del

Medisinske fag

Realfag

Humanistiske fag

Samfunnsfag

(Oppgi fagområde ved bestilling.)

NB!

Brosjyre om Sekretariatet for kvinneforskning på engelsk.

Brosjyren sier litt om kvinneforskning i Norge, om Sekretariatet for kvinneforskning og om NAVFs arbeid for likestilling.

Interesserte som skal på forskningsreise i utlandet, må gjerne ta brosjyren med.

Ny brosjyre

fra Sekretariatet for kvinneforskning, utarbeidet i samarbeid med Rådet for medisinsk forskning (RMF), NAVF.

Inneholder:

- oversikt over RMF's stipendordninger
- publikasjoner fra Kvinneforskningssekretariatet
- litt om nettverk av kvinner i medisinsk forskning.

Kvinner & forskning — medisin.

Opptrykk av artikler hentet fra

«Nytt om kvinneforskning».

kr 10,-

Samtlige publikasjoner kan fås ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning.

Kvinneuniversitetet

arrangerer høsten 1986 en rekke kurs og seminarer, bl.a. over følgende emner:

- kvinner og ledelse
- radioaktiv forurensning
- kvinner og teknologisk utvikling
- kvinners kår og kvinners tanker
- religion og makt
- selvhevdelse/selvfølelse
- kroppsbevissthet
- EDB i høyskoleutdanninger
- opplysningsdag for videregående skoler
- moderne ledelse
- faglig kvinnepolitikk
- handelsskolekurs

- innføring i EDB
- engelskkurs for ulike grupper
- forelesningsrekker: «Kvinner, pensjoner og trygder» og «Kvinner i media»
- juledekorasjonskurs

Katalog med nærmere opplysninger om programmet vil foreligge i løpet av sommeren, og fås ved henvendelse til

Kvinneuniversitetet
Rosenlund
2340 Løten
Tlf. (065) 91 995

KVINNObulletinen

Arbete och andra perversiteter är temat för nummer 1-2/86 av KVINNOBULLETINEN. Ett rykande hett dubbelnummer som handlar om arbetsnarkomani, löneslaveri, arbetsvägran, arbetslöshet och arbetsfrihet. Och om patriarkatets perversiteter.

Kommande nummer för 1986: om resor, mat och män (sommarnummer), om invandrarkvinnor och 60-talisterna, den nya generationen kvinnor (julnummer).

Gör ett klipp - ta en prenumeration på KVINNOBULLETINEN, tidningen som varken finns i pressbyrån eller hos välsorterade bokhandlare, tidningen som är en nagel i ögat på patriarkatet, tidningen som bara blir fräckare och roligare, tidningen som är älskad och hatad.

Sätt in 75:- (100:- stödpren.) på postgiro 85 04 72-2 så får du sex nummer (två enkel- och två dubbelnummer) av KVINNOBULLETINEN!

NORDISK FORUM

*tidsskrift
for kritisk forskning*

Tlf.:
DK 01-114031

Postgiro-nr.
DK 5 58 58 56

Nordisk Forum
Linnésgade 22 B, 5.
DK-1361 København K
(Danmark)

38 "Kritisk teori og sociale bevægelser"

39/40 "Two for the show - musikalternativer
mellem motkultur och industri"

*Abonnement:
nr. 41-44 195 d. kr.
Løssalg: 65 d. kr.*

41 "Kønsproduktion"

42 "Nordens Fremtid"

43 "Ungdomskultur"

44 "Vi higer og søger . . ."

45 "Individ og samfund"

om individdelæggelse og samfundsudvikling -
stikordene er: Foucault, antipsykiatri, gale-
bevægelse, og institutionskritik

46 "Kontrol med ungdommen"

ungdomsforskning som kontrol - en kritik
af ungdomsforskningen i Norden - et utradi-
tionelt videnskabskritisk nummer

47 "Kærlighedens videnskabeliggørelse" (aug.86)

48 "Socialpolitik og selvhjælp i Norden" (nov.86)

*Enhedspris:
60 d. kr.
Ved køb af 10
stk. 50% RABAT*

*Abonnement:
nr. 45-48 225 d. kr.
Løssalg: 75 d. kr.*

UFRIVILLIG BARNLØSHET

NYE LØSNINGER - NYE PROBLEMER

T V E R R F A G L I G K O N F E R A N S E, Oslo 25.-26. september 1986

Temaer

- Barnløshet i det gamle samfunn
- Barnløshet i andre kulturer
- Hvor langt er teknologien kommet? Situasjonen i Norge i dag - teknikker, utbredelse, organisering, resultater og framtidsutsikter
- Å lage barn på sykehus - sosiale ringvirkninger
- Medisinsk barneavl - i lys av feministiske verdier og kristen etikk
- Lovregulering i Norge - Lovgivningens rolle
- Ufrivillig barnløshet - psykososiale konsekvenser, erfaringer og kunnskapsbehov

Foredragsholdere

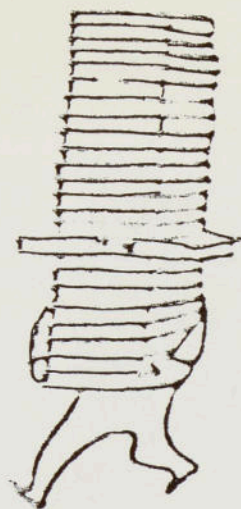
Sølvi Sogner, Jon Pedersen, Julie Skjæraasen, Kajsa Sundstrøm-Feigenberg, Kirsti Coward, Astri Hauge, Anne Hellum, Halldis Leira, Hanne Sundby, Gro Guttormsen, Kitty Strand

Skriftlig påmelding innen 8. september til:

NAVFs sekretariat for kvinneforskning, Munthesgt. 29, 0260 Oslo 2.
Oppgi navn, adresse, yrke, arbeidssted, evt. organisatorisk tilknytning.

Konferanseavgift kr. 250,- inkluderer lunsj og kaffe begge dager
Betaling sendes samtidig med påmelding til postgirokonto 5 14 71 60.
Merk betalingsblanketten med KVINNESEK.

Ved stor pågang forbeholder arrangøren seg retten til å begrense antall deltakere.

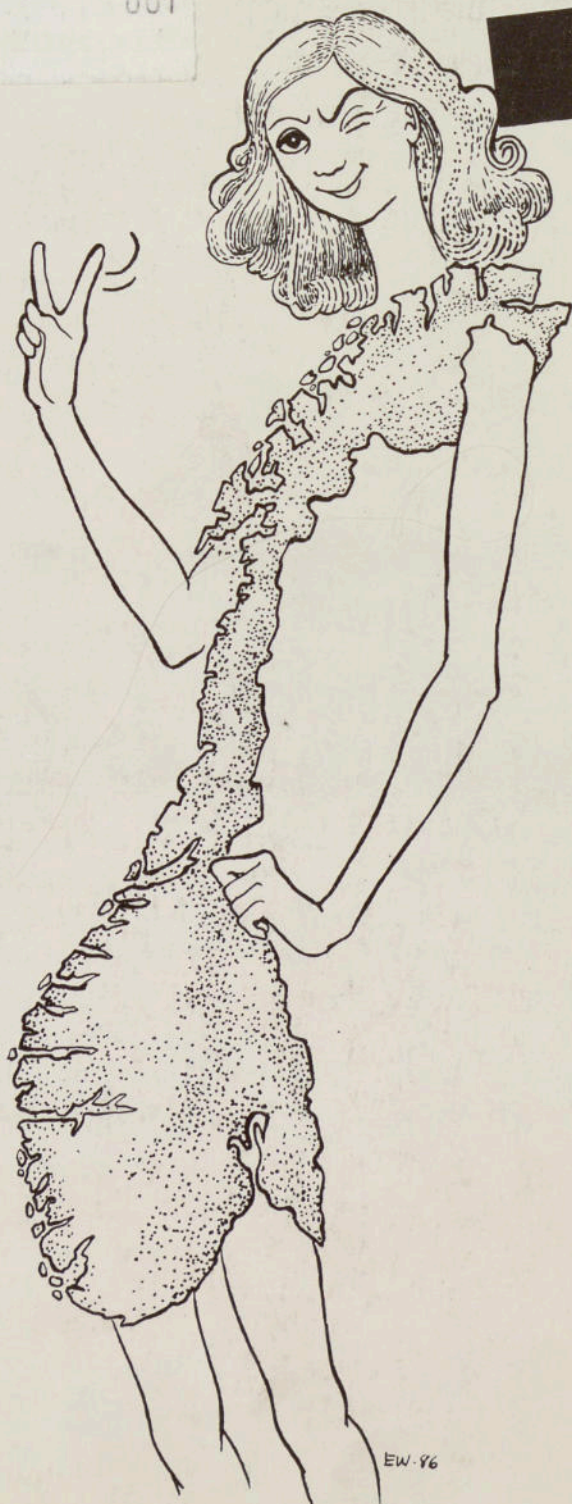
Tidligere numre av
Nytt om kvinneforskning
fortsatt på lager:

- nr. 4/83: Humanistisk kvinneforskning
 - nr. 2/84: Organisering og finansiering
 - nr. 4/84: Kvinner i forskning og akademiske yrker
 - nr. 1/85: Kvinner og økonomi
 - nr. 2/85: Kvinneperspektivet i humaniora
 - nr. 3/85: Hverdagslivets estetikk
 - nr. 4/85: Kvinners utviklingsmuligheter
 - nr. 5/85: Naturvitenskap i kvinneperspektiv
 - nr. 1/86: Vitenskapsteori: Kvinneforskningens utfordringer
og nyvinninger
 - nr. 2/86: Omsorg: privat og offentlig, men kvinners ansvar
- Kr 15,— pr. eksemplar.

UB'S BIBLIOTEKSTJ. HF
AMERIKANSK INST.
POSTBOKS 1009 BLINDERN

001

0315 OSLO 3

Framtidas Norge — på kvinners vilkår?

Informasjons- og
formidlingsseminar om
«Kvinneperspektiv på
samfunnsplanlegging»,
12. september 1986 i
Håndverkeren lokaler, Oslo
For nærmere opplysninger,
se side 63.

